

TAMPEREEN YLIOPISTO

Leena-Maija Ruokolainen

MARGINAALISSA VAI AKTIIVISIA TOIMIJOITA?
Naiset historian oppikirjoissa 1980-luvulta nykypäivään

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Historian pro gradu -tutkielma
Tampere 2016

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

RUOKOLAINEN LEENA-MAIJA: Marginaalissa vai aktiivisia toimijoita? Naiset historian oppikirjoissa 1980-luvulta nykypäivään

Pro gradu -tutkielma, 93 s. + liite 4 s.

Historia

Marraskuu 2016

Tutkielmani tarkoitus on tutkia oppikirjojen tapaa huomioida naiset peruskoulun seitsemännen ja kahdeksannen luokan historian oppikirjoissa vuosilta 1984–2013. Tutkielmassa tarkastellaan laadullisin menetelmin Otavan ja WSOY:n julkaisemia oppikirjoja, joita on tutkielmaan analysoitu yhteensä 22 kappaletta. Naiset esiintyvät oppikirjojen teksteissä varsin vaihtelevissa määrin ja tutkielmassa on kiinnitetty huomiota siihen, miten naisten käsittely on muuttunut tarkastelussa olevan ajanjakson aikana.

Tutkielmassa esitetty päätutkimuskysymys on: *miten naisia käsitellään oppikirjojen teksteissä ja onko käsittelytavoissa havaittavissa muutoksia 1980-luvulta nykypäivään tultaessa?* Päätutkimuskysymykseen vastausta etsiessä on vastattu esimerkiksi seuraaviin pienempiin kysymyksiin: kuinka paljon naiset ovat esillä teksteissä ja millaisten asioiden yhteydessä? Onko naisten käsittelyssä käytetty esimerkkeinä tiettyjä henkilöitä, vai puhuttu yleisellä tasolla? Jos naiset on mainittu nimellä, keitä he ovat? Huomioitavia pienempiä kysymyksiä on paljon, mutta niiden avulla on mahdollista rakentaa käsitys siitä, miten naisia valituissa oppikirjoissa käsitellään.

Olen jakanut naisten käsittelyt aineiston perusteella seitsemään eri kategoriaan: teollistuminen, kirjailijanaiset – Minna Canth ja Selma Lagerlöf, elämää 1800-luvun maatalousyhteiskunnassa, eduskuntaudistus, naiset ja toinen maailmansota, sodan jälkeinen Suomi ja Euroopan ulkopuoleiset kulttuurit. Naisten käsittely toistuu kaikissa oppikirjoissa näiden teemojen yhteydessä, mutta oppikirjakohtaisesti on eroavaisuuksia käsittelyn tavasta ja määrästä. Oppikirjojen analyysi on toteutettu aineistolähtöisesti.

Oppikirjojen naiskuvausten määrä kasvaa 1980-luvulta 2010-luvulle tultaessa, jota selittää useat eri tekijät. Opetussuunnitelmien aiempaa tarkempi huomiointi sukupuoleen ja sukupuolitietoiseen opetukseen antaa myös oppimateriaaleille vaatimuksia siitä, että molemmat sukupuolet tulee olla materiaaleissa edustettuina. Myös historian tutkimuksen muutokset ja naishistorian yleistyminen 1990-luvulta alkaen näkyy myös oppimateriaaleissa, ja historian tutkimuksen kohteena olleet henkilöt näkyvät joissakin tapauksissa valikoituneen myös oppikirjojen teksteihin.

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1 Tutkimustehtävä	2
1.2 Aineisto ja menetelmät	7
1.3 Teoriatausta	14
2. Opetussuunnitelma käsitteenä sekä historian ja sukupuolen teemojen näkökulmasta	16
2.1 Opetussuunnitelmien sisällöt historian oppiaineen osalta	18
2.2 Tasa-arvo ja sukupuoli opetuksessa ja opetussuunnitelmissa	25
2.2.1 Sukupuoleton opetussuunnitelma	26
2.2.2 Oikeus tekniikkaan ja teknologiaan sukupuolesta riippumatta	27
2.2.3 Tasa-arvo ja sukupuolineutraalius opetussuunnitelmassa	28
3. Oppikirjojen analyysi	29
3.1 Analysoinnin teemakokonaisuudet.....	32
4. Naiset 1800-luvun maailmassa.....	35
4.1 Teollistuminen.....	35
4.2 Kirjailijanaiset – Minna Canth ja Selma Lagerlöf.....	43
4.2 Elämää 1800-luvun maatalousyhteiskunnassa	47
5. Matkalla nykypäivään – naiset 1900-luvun teemoissa	55
5.1 Eduskuntaudistus.....	55
5.2 Naiset ja toinen maailmansota.....	58
5.3 Sodan jälkeinen Suomi	64
5.3.1 Naisellisuuden vuosikymmen.....	65
5.3.2 Naiset muuttuvassa yhteiskunnassa.....	66
5.4 Euroopan ulkopuoleiset kulttuurit	72
6. Päätelmät	77
Lähdeluettelo	87
Liitteet	94

1. Johdanto

Historian oppikirjat rakentavat lukijalleen kokonaiskuvia ja käsityksiä historian tapahtumista. Historiantutkimuksen näkökulmasta on mielenkiintoista tarkastella oppikirjaa teoksena, joka avaa ikkunan koulutuksen historiaan. Oppikirjoissa on käsitelty sellaisia asioita, joiden on ajateltu teoksen julkaisuajankohtana olevan keskeisiä.¹ Oppikirjojen sisällöt ja painotukset ovat vaihdelleet eri aikoina, ja kirjojen tekijöillä on vaikutusta siihen, miten asioista kerrotaan ja mitä mahdollisesti jätetään kirjoista vähemmälle huomiolle tai kokonaan pois. Lisäksi opetussuunnitelmien yhteiset säännökset oppiaineen keskeisistä sisällöistä ovat vaikuttaneet oppikirjojen sisältöjen valikoitumiseen. Opetussuunnitelmiin on eri aikoina tehty muutoksia, joten niiden sisällöt eivät ole identtisiä. Oppikirjat tukevat opetussuunnitelman mukaisen opetuksen järjestämistä, joten kirjojen sisältöihin on valittu sellaisia asioita, joita opetussuunnitelmissa painotetaan. Opetussuunnitelmissa määritellään esimerkiksi oppiaineen keskeiset taitotavoitteet, sisältöalueet ja se, miten opetusta tulisi järjestää.²

Historiantutkimuksen näkökulmasta oppikirjat ovat selkeitä tutkimuskohteita.³ Useat kustantamot ovat julkaisseet oppikirjoja, niitä on tehty useita erilaisia, joten useimmista oppikirjoista on säilynyt nykypäiviinkin saakka kappaleita, joista tehdä tutkimusta. Oppikirjatutkimuksen aineiston keruun kannalta oppikirjojen jäljitys on yksinkertaista, koska niitä on käytetty varsin suunnitelmallisesti ja käytössä olleista oppikirjoista on tehty merkintöjä erilaisiin asiakirjoihin sekä koulusäännöksiin.⁴ Lisäksi vuoteen 1992 asti kouluhallitus⁵ kirjasi perusluetteloihin hyväksytyt oppikirjat ja muut opetuksessa käytettävät kirjat.⁶

Historian oppikirjoista on mahdollista tutkia monenlaisia eri aihealueita. Oppikirjojen sisällöt ovat ajoittain saattaneet aiheuttaa erimielisyyksiä, ja erityisesti historian ja maantiedon oppikirjat ovat olleet sisältökiistoille alttiita. Ihmiskunnan kuvauksen tavat ovat aiheena sellaisia, jotka ovat kiinnostaneet niin tutkijoita kuin opettajiakin sekä myös mediaa ja kansalaisia. Erityisesti oppikirjojen tekstejä tutkimalla on selvitetty sitä, miten esimerkiksi ristiriitainen tai kiistanalainen aihe on käsitelty oppikirjoissa.⁷

¹ Lappalainen 1992, 12.

² Esim. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 217–225.

³ Lappalainen 1992, 12.

⁴ Lappalainen 1992, 12.

⁵ Kouluhallitus yhdistettiin ammattikasvatuksen kanssa vuonna 1991, jolloin syntyi opetushallitus.

⁶ Kouluhallitus, perusluettelot hyväksytyistä oppikirjoista, 1983–1992.

⁷ Hiidenmaa 2015, 31–33.

1.1 Tutkimustehtävä

Helsingin Sanomissa uutisoitiin helmikuussa 2015 naisten jäävän yhä miesten varjoon suomalaisissa historian oppikirjoissa ja naisten katsotaan lähinnä näkyvän 1900-luvun sotien uhreina. Naisten vähäisen näkyvyyden katsotaan olevan ristiriidassa tasa-arvolain sekä opetussuunnitelman kanssa, jossa edellytetään tasa-arvon edistämistä kouluissa. Opetussuunnitelman edellyttävän sukupuolitietoisien opetuksen antamisen huomioidaan olevan vaikeaa, jos kirjoissa on edustettuina vain miehet. Miesten korostunut rooli on kuitenkin nykypäivänä huomioitu aiempaa tarkemmin ja miesten ja naisten välinen epäsuhta on tiedossa. Uusien oppikirjojen suunnittelussa ja toteutuksessa on pyritty parantamaan sukupuolten välistä tasa-arvoa ja naisten näkyvyyttä. Opettaja Eenariina Hämäläinen on ollut mukana tekemässä Otavan Forum kirjasarjaa, jonka teon yhteydessä naisten ja miesten osuudesta oli hänen mukaansa runsaasti keskustelua. Kirjoissa päädyttiin tietoisesti lisäämään naisten ja lasten osuutta kuviin ja pyrkimyksenä on kuvata naisia myös aktiivisina toimijoina, eikä pelkästään objekteina.⁸

Naisten historiaa käsittelevien osuuksien tutkiminen historian oppikirjoista on ajankohtainen ja monipuolinen näkökulma ja tästä syystä tarkastelen pro gradu -tutkielmassani naisten käsittelyä Otavan ja WSOY:n julkaisemissa peruskoulun seitsemännen ja kahdeksannen luokan historian oppikirjoissa vuosilta 1984–2014. Selvitän tutkielmassani kuinka paljon ja miten naisia käsitellään oppikirjojen teksteissä. Käsitteellä oppikirja viitataan ensisijaisesti koulukirjoihin, joita käytetään peruskouluissa. Tällaisissa oppikirjoissa on selkeä pedagoginen lähestymistapa, ja ensisijainen tavoite onkin, että oppilas oppii oppikirjan avulla. Mikä tahansa kirja tai tietokirja ei ole oppikirja, koska oppikirja on rakennettu ja kirjoitettu tietyn opetussuunnitelman pohjalta tukemaan opetussuunnitelman mukaista opetusta. Myös oppikirjan lukijakunta on etukäteen tarkasti tiedossa, ja kirjat on suunnattu tietyn ikäisille oppilaille tietylle koulutusasteelle. Oppikirjoissa on huomioitu lukijakunnan ikä ja taitotaso ja pyritty ilmaisemaan asiat taitotasolle sopivalla tavalla, jolloin on keskeistä huomioida käytetty kieli: millaisia käsitteitä käytetään ja millä tavoin asioita pyritään havainnollistamaan.⁹

Tutkielmani kokoava tutkimuskysymys on: *miten naisia käsitellään oppikirjojen teksteissä ja onko käsittelytavoissa havaittavissa muutoksia 1980-luvulta nykypäivään tultaessa?* Tutkimuskysymys tarkentuu esimerkiksi seuraaviin alakysymyksiin: millaisten aiheiden yhteydessä naisia käsitellään ja kuinka paljon naiset ovat esillä teksteissä? Onko eri oppikirjoista mahdollista koota yhteneviä

⁸ Helsingin Sanomat, 9.2.2015, Suomalaisissa historian oppikirjoissa naiset jäävät yhä miesten varjoon.

[<http://www.hs.fi/kulttuuri/a1423452482545>]

⁹ Ruuska 2015, 21.

teemoja, joiden yhteydessä naisia käsitellään? Onko kirjoissa käytetty esimerkkeinä tiettyjä henkilöitä, vai puhuttu enemmänkin yleisellä tasolla? Keitä naisia kirjoissa on mainittu nimellä ja miten heitä käsitellään? Alakysymyksiin vastaaminen auttaa muodostamaan vastauksia pääkysymykseen ja lopputulokseksi on mahdollista esittää tiivistetty katsaus naisten käsittelystä historian oppikirjoissa.

Antero Tammisto on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan 1980-luvulla vuosien 1843–1945 historian oppikirjojen välittämää naiskuvaa. Hän toteaa tutkielmaansa käsittelevässä artikkelissa, että naiset ovat olleet historian oppikirjoissa perinteisesti marginaalista aineista, mutta siitä huolimatta on mielenkiintoista tarkastella oppikirjojen välittämää naiskuvaa. Tammiston mukaan oppikirjoja tutkimalla on mahdollista tarkastella miten oppikirjojen tekijät ovat halunneet naisten näkyvän kirjojen välittämässä menneisyydenkuvassa.¹⁰ Helsingin Sanomien uutisoinnin perusteella Tammiston päätelmä naisten marginaalisesta asemasta saattaa päteä nykyisinkin. Tutkielmassani keskityn tutkimaan oppikirjojen tapaa käsitellä naisia siitäkin huolimatta, että naiset saattavat olla oppikirjoissa vähällä huomiolla. Vaikka naiset olisivat oppikirjoissa marginaalista aineista, välittyä heistä siitä huolimatta jonkinlainen kuva lukijalle ja juuri tämä kuva on tutkielmani lähtökohtien kannalta keskeistä sisältöä.

Tutkielmani on aineiston perusteella oppikirjatutkimusta. Erilaista oppikirjatutkimusta on tehty useilla tutkimusaloilla ja oppikirjatutkimukset ovat olleet erityisesti pro gradu -tutkielmien aiheena suosittu. Oppikirjatutkimuksen suosio on helposti osoitettavissa, sillä oikeastaan kaikissa yliopistoissa on tehty opinnäytetöitä oppikirjoista. Oppikirjat eivät ole olleet vain kasvatustieteiden aiheena, vaan tutkimusta on tehty myös kaikilla niillä aloilla, joista valmistuu aineenopettajia. Kasvatustieteistä luonnollisestikin löytyy hyvin paljon erilaisia oppikirjatutkimuksia, jolloin tutkielman lähtökohdat saattavat olla ensisijaisesti didaktiset. Kuitenkin myös eri oppiaineissa, kuten historiassa, uskonossa, fysiikassa, matematiikassa, kemiassa ja maantiedossa on tehty useita oppikirja-aiheisia tutkielmia. Lisäksi myös erityisesti äidinkielen sekä kielten oppikirjat ovat olleet suosittuja tutkimuskohteita. Pääosin oppikirjatutkimukset ovat painottuneet peruskoulun oppikirjoihin, seuraavaksi eniten tutkittuja oppikirjoja ovat lukion kirjat, ja viimeisenä ammattikoulun sekä yksittäiset yliopistojen oppikirjat.¹¹

¹⁰ Tammisto 1985, 206.

¹¹ Hiidenmaa 2015, 28.

Oppikirjoista voi tehdä hyvin monenlaista tutkimusta, koska eri oppikirjoja on paljon ja niitä on mahdollista tulkita eri näkökulmista. Yksi mahdollinen keino tutkia oppikirjoja on huomioida oppikirjojen luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen liittyviä tekijöitä. Tutkittaessa oppikirjojen luettavuutta, kiinnitetään huomio esimerkiksi oppikirjan teksteissä käytettyihin sanoihin ja sanavalintoihin. Luettavuutta tutkiessa tarkastellaan esimerkiksi millaisia sanoja ja käsitteitä tekstiin on valittu ja millaisia adjektiiveja tekstissä on käytetty.¹² Marja Julkusen tutkimus *Oppikirja tekstianalyysin kohteena* on tutkimus, jossa tarkastellaan oppikirjaa luettavuuden ja ymmärrettävyyden näkökulmista. Julkusen tutkimuksessa oppikirjoja on tarkasteltu juuri tekstitasolla.¹³ Julkusen käyttämä analyysi on toteutettu niin, että tutkimukseen valituista oppikirjoista otettiin näytesivuja, jotka valittiin sen perusteella, että sivulla oli oppikirjan ensimmäinen yhtäjaksoinen teksti. Tämän ensimmäisen näytesivun jälkeen valittiin analysoitavaksi tekstinäyte joka 30. sivulta. Tähän valintaan muodosti poikkeuksen ne näytesivut, joissa oli esimerkiksi pelkkä kuva, jolloin näyte valittiin seuraavalta tekstisivulta. Näytesivujen määrä per oppikirja valikoitui sen mukaan, kuinka paljon sivuja oppikirjoissa oli. Pääosin näytteitä otettiin oppikirjoista neljä kappaletta, mutta tähän mahtui poikkeuksia. Näistä näytesivuista tarkasteltiin esimerkiksi tekstien sidosteisuutta, ymmärtämistä helpottavien rakenteiden osuutta sekä tekstilajia. Julkusen tutkimuksessa on tarkasteltu esimerkiksi sitä, onko teksti kielen osalta liian vaikeaa, joka vaikeuttaa tekstin ymmärrettävyyttä ja sitä kautta oppilaan oppimista.¹⁴

Oppikirjoista tehdään myös niin sanottuja pedagogisia tutkimuksia, joissa on keskitytty tutkimaan miten oppikirjoihin valitut kielelliset keinot rakentavat oppilaan oppimista. Tällaisissa tutkimuksissa on tarkasteltu mitä yhteyksiä oppimisstrategioilla ja metakognitioilla on oppilaan oppimiseen. Kolmas ja varsin yleinen oppikirjatutkimuksen tutkimuskohde on oppikirjojen asiasisällöt.¹⁵ Asiasisältöjä tarkastelemalla voi esimerkiksi huomioida sen, mitä asioita on oppikirjan tekohetkellä pidetty faktoina, joiden kautta historiaa opetetaan oppilaalle.

Oppikirjatutkimuksia on tehty eri aikakausina eri verran, ja kaksi erityisen vilkasta aikakautta ovat olleet ajanjakso 1960-luvun lopulta 1980-luvun alkuun sekä 1990-luvun loppupuolelta nykypäiviin.¹⁶

¹² Väisänen 2005, 2.

¹³ Julkunen 1988, 18.

¹⁴ Julkunen 1988, 32.

¹⁵ Väisänen 2005, 2.

¹⁶ Hiidenmaa 2015, 28.

Ensimmäiseen virkeään ajanjaksoon on liittynyt keskeisesti peruskoulu-uudistus vuonna 1972. Peruskoulu-uudistuksen myötä muutoksia syntyi laajasti kaikilla opetuksen osa-alueilla. Esimerkiksi uudistettiin opettajien koulutusta, pätevyysvaatimuksia ja opetusmenetelmiä. Peruskoulun myötä säädettiin myös opetussuunnitelmia, jotka olivat kaikille yhtäläiset.¹⁷ Uudistuksen myötä on myös tarvittu uusia oppikirjoja, joiden avulla opetussuunnitelman mukaista opetusta on annettu. Oppimateriaaliin kohdistuvalle tutkimukselle riittää siis lähdeaineistoa runsaasti.

Oppikirjatutkimuksen toinen vilkas ajanjakso on alkanut 1990-luvun lopulla, eikä se ole laantunut tähänkään päivään mennessä.¹⁸ 1990-luvulla otettiin käyttöön uudet opetussuunnitelmien perusteet vuonna 1994, jonka myötä 1990-luvun lopulla on alkanut ilmestyä myös uusia oppikirjasarjoja. 1990-luvulta alkaneeseen vilkkaaseen oppikirjatutkimuksen aikaan on myös vaikuttanut laadullisten menetelmien kehittyminen. Tärkeänä vaikuttimena pidetään esimerkiksi sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin kehitystä. Tämä laadullisten menetelmien kehitys voidaan linkittää myös niin sanottuun kielelliseen käännteeseen, jolla tarkoitetaan sitä, että huomio kiinnitetään ensisijaisesti käytettyyn kieleen ja tarkastellaan aihetta juuri kielen näkökulmasta.¹⁹

Tämän tutkielman lähtökohtien kannalta olen tarkastellut erityisesti sellaisia oppikirjatutkimuksia, jotka käsittelevät naisia, sukupuolta ja tekstin tulkintaa. Myös opetussuunnitelmia käsittelevien tutkimusten tarkastelu on aineistoni kannalta mielekästä. Opetushallitus on teettänyt raportin sukupuolijäsennyksestä peruskoulun äidinkielen, matematiikan ja oppilaanohjauksen oppikirjoissa,²⁰ joka näkökulmiensa perusteella on mielenkiintoinen. Jaakko Väisänen on väitöskirjassaan tutkinut tarkemmin oppikirjojen tekstejä ja tarkastellut 1960- ja 1990-luvun historian oppikirjoja käyttämällä menetelmänä kriittistä diskurssianalyysiä.²¹ Myös pro gradu -tutkielmissa on paljon oppikirjoja ja opetussuunnitelmia käsitteleviä tutkielmia. Noora Virokannas on tutkinut Suomen historian pro gradu -tutkielmassaan opetussuunnitelman, oppikirjojen ja nuorten historiakuvia peruskoulussa. Virokannaksen tutkielmassa on kaksi samaa tarkastelun kohdetta kuin omassa tutkielmassani: opetussuunnitelmat historian oppiaineen osalta ja oppikirjat. Oppikirjoista Virokannas tarkastelee millaista historiakuvaa ne välittävät oppilaille. Keskeinen lähdeaineisto tutkimuksessa on lomakekysely, jonka avulla Virokannas tarkastelee peruskoulun päättävien oppilaiden ajatuksia historiasta oppiaineena.²²

¹⁷ Hiidenmaa 2015, 28.

¹⁸ Hiidenmaa 2015, 28.

¹⁹ Hiidenmaa 2015, 28–29.

²⁰ Tainio et al. 2010.

²¹ Väisänen 2005.

²² Virokannas 2013, 2-3.

Historian opetuksen rakentamia mielikuvia on tutkinut myös Nina Kurkela Suomen historian pro gradu -tutkielmassaan *Eurooppalaista identiteettiä rakentamassa. Lukion historian opetuksen luoma kuva Suomesta osana Eurooppaa 1980-luvulta 2000-luvulle*.²³ Kurkela käyttää lähdeaineistonaan lukion opetussuunnitelmien perusteita vuosilta 1985, 1994 ja 2003 ja niiden perusteella rakennettuja pakollisten historian kurssien oppikirjoja.²⁴ Oppikirjatutkimukset ovat painottuneet vahvasti peruskouluissa käytettyihin oppikirjoihin,²⁵ joten Kurkelan tutkimus on kiinnostava aineistonsa perusteella, koska lukion oppikirjoja on tutkittu vähemmän kuin peruskoulun oppikirjoja.

Leena Urho on käsitellyt kasvatustieteen pro gradu -tutkielmassaan sukupuolten esiintymistä 5. luokan historian oppikirjoissa,²⁶ ja historiantutkimuksen piirissä naisia käsittelevää oppikirja-analyysiä ovat tehneet esimerkiksi Antero Tammisto, joka on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan naiskuvaa vuosien 1843–1945 historian oppikirjoista,²⁷ ja Juha Ruuttila, joka tutki naisia yhteiskuntaopin oppikirjoissa 1945–2000.²⁸ Antero Tammiston pro gradu -tutkielma on aiheensa suhteen lähellä omaa tutkielmaani, mutta aikarajaukset ovat kaukana toisistaan. Uudemmissa oppikirjoista on yhtäläillä mielenkiintoista selvittää, miten naisia eri aikana käytössä olleissa oppikirjoissa käsitellään.

Oppikirjatutkimukseen liittyy myös kriittinen huomio. Pirjo Hiidenmaa on nostanut esiin, että erilaisista tietokannoista on löydettävissä lukuisia oppikirja-aiheisia tutkimuksia, niin siitä huolimatta suurin osa niistä, jopa 95 prosenttia, on pro gradu -töitä. Tähän summaan mahtuu mukaan myös muutamia opinnäytetöitä, joita on tehty ammattikorkeakouluissa. Oppikirjatutkimuksista väitöskirjoja on vain pieni osa, noin parikymmentä kappaletta. Hiidenmaa osoittaa, että vaikka numeroiden ja olemassa olevien tutkimuksien perusteella oppikirjoja on tutkittu paljon, niin alaa ei kuitenkaan ole tutkittu tarpeeksi.²⁹ Tutkimuskentällä olisi siis tilaa laajemmille selvityksille oppimateriaaleista.

Oppikirjoja on paljon ja mahdollisia tutkimuskohteita ja tapoja tehdä tutkimusta oppikirjojen kautta on lukuisia. Tässä tutkielmassa keskeinen tarkoitus on saada tarkastelemastani ajanjaksosta selkeä käsitys naisten käsittelystä oppikirjoissa ja verrata eri vuosikymmenien kirjoja keskenään. Tutkielmani lähtökohdat eivät ole didaktiset, eikä tarkoituksena ole vastata kysymykseen siitä, miten

²³ Kurkela, 2012.

²⁴ Kurkela 2012, 4-5.

²⁵ Hiidenmaa 2015, 28.

²⁶ Urho 2015.

²⁷ Tammisto 1983.

²⁸ Ruuttila 2005.

²⁹ Hiidenmaa 2015, 27.

historiaa kuuluisi opettaa ja miten sukupuoli oppimateriaaleissa ja kouluissa tulisi huomioida. Tutkielmassa on koottu ja muodostettu havaintoja eri aikojen oppikirjoista, ja näitä havaintoja on peilattu esimerkiksi yleiseen historian tutkimukseen, naishistorian yleistymiseen sekä opetussuunnitelmien muutoksiin ja kehitykseen.

1.2 Aineisto ja menetelmät

Tutkielmani aikarajaus oppikirjojen osalta on muodostettu vuosien 1985, 1994, 2004 ja 2014 peruskoulun opetussuunnitelmien avulla. Vanhimmat tarkastellut oppikirjat ovat vuodelta 1984, jotka on otettu mukaan tarkasteluun sen takia, että on haluttu tarkastella oppikirjasarjan teoksista sekä seitsemännen että kahdeksannen luokan kirjoja. Jos oppikirjojen tarkastelu olisi aloitettu vuonna 1985 painetuista oppikirjoista, olisi esimerkiksi Otavan *Koulun historia 7* ja WSOY:n *Vuosisadat Vaihtuvat 7* jääneet tarkastelun ulkopuolelle. Nämä oppikirjat ovat kuitenkin olleet vuoden 1985 opetussuunnitelman aikana kouluissa käytössä ja esimerkiksi *Koulun Historia 7* teoksessa (1984) on maininta siitä, että Kouluhallitus on hyväksynyt teoksen peruskoulun opetussuunnitelmaa³⁰ noudattavien koulujen seitsemännen luokan historian oppikirjaksi.³¹

Tutkielman toinen aikarajaus on rakennettu uusimman opetussuunnitelman kautta. Syksyllä 2016 käyttöön otettu opetussuunnitelma rajaa sen, mihin vuoteen tarkasteltavat oppikirjat päättyvät. Uusimman opetussuunnitelman mukaisia oppikirjoja ei ole otettu mukaan tarkasteluun, koska opetussuunnitelma astuu asteittain voimaan, vuosiluokkien 1-6 osalta jo 1.8.2016 alkaen. Vuosiluokkien 7-9 kohdalla opetussuunnitelma otetaan käyttöön asteittain vuosien 2017–2019 välisenä aikana.³² Tästä syystä uuden opetussuunnitelman mukaisia oppikirjoja ei vielä ole kaikkialla käytössä. Valittu ajanjakso ei kata koko peruskoulun olemassaoloaikaa, mutta yli 30 vuoden tarkastelujakso käsittää varsin useita erilaisia oppikirjoja ja aineiston pohjalta on mahdollista tehdä kronologista vertailua naisten käsittelyn suhteen.

Tutkielman lähdeaineistoksi on valittu kahden kustantajan, Otavan ja WSOY:n³³ julkaisemia peruskoulun seitsemännen ja kahdeksannen luokan historian opetuksessa käytettyjä oppikirjoja. Historian opiskelua varten on tehty myös paljon erilaisia tehtäväkirjoja, mutta ne on jätetty tutkielman ulkopuolelle. Valinta juuri Otavan ja WSOY:n julkaisemiin oppikirjoihin selittyy näiden kustantamojen vahvalla roolilla oppikirjamarkkinoilla. Sekä Otava että WSOY ovat julkaisseet

³⁰ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985.

³¹ Koulun historia 7 1984.

³² Opetus ja kulttuuriministeriö, perusopetuksen tuntijako.

[http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/vireilla_koulutus/perusopetus/]

³³ WSOY:n oppimateriaalit ovat nykyisin SanomaPro.

tarkastellulla ajanjaksolla useita eri historian oppikirjasarjoja.³⁴ Oppikirjojen lisäksi tutkielmassa käytetään keskeisenä aineistona peruskoulun opetussuunnitelmien perusteita vuosilta 1985, 1994, 2004 ja 2014. Opetussuunnitelmat ovat tutkielman lähtökohtien kannalta ensiarvoisen tärkeitä, koska ne selittävät osaltaan oppikirjojen sisältöjä. On mielenkiintoista tarkastella, kuinka nopeasti opetussuunnitelmien muutokset näkyvät oppikirjoissa, vai näkyvätkö ne laisinkaan.

Tutkielmassa käytettyjä Otavan julkaisemia oppikirjasarjoja ovat: *Historian tiet*, *Koulun historia*, *Horisontti – Napoleonista nykypäivään*, *Historian tuulet* ja *Forum*. Kirjasarjoissa on omat teoksensa seitsemännelle ja kahdeksannelle luokka-asteelle. Poikkeuksena on teos *Horisontti – Napoleonista nykypäivään*, johon on yhdistetty yhteen kirjaan sekä seitsemännen että kahdeksannen luokan historian oppiaineen sisällöt.

Tutkielmassa käytetyt WSOY:n kirjasarjat puolestaan ovat: *Vuosisadat vaihtuvat*, *Historiankirja*, *Kohti nykyaikaa 1800–1900-luku*, *Ihmisen aika – kaksi vuosisataa*, *Historia – NYT* sekä *Aikalainen*. *Ihmisen aika* ja *Kohti nykyaikaa* teokset ovat ainoat, joissa on seitsemännen ja kahdeksannen luokan sisällöt yksissä kansissa. Muissa kirjasarjoissa on tehty eri luokka-asteille omat kirjat.

Eri oppikirjoja on yhteensä 19 kappaletta, mutta eri painokset huomioiden tarkasteltuja oppikirjoja on yhteensä 23 kappaletta. Useista oppikirjoista on tehty useita eri painoksia, joten aineisto on rajattu siten, että oppikirjoista on tarkasteltu vähintään yhtä painosta. Pääosin tässä tutkielmassa on käytetty kirjojen ensimmäisiä painoksia tai ensimmäisestä painoksesta läheisinä vuosina otettuja uusintapainoksia, jolloin kirjoittamisajankohta ei ole ajautunut liian kauas ensimmäisestä painoksesta. Usein tällaisissa kirjoissa saattaa olla maininta, että painoksen rinnalla voidaan käyttää teoksen edellisiä painoksia. Uusintapainoksissa on toki mahdollisesti pieniä eroavaisuuksia, mutta en pidä tätä kokonaiskuvan kannalta suuresti häiritsevänä asiana. Uusintapainoksien kohdalla on tärkeää huomioida ovatko oppikirjat saman opetussuunnitelman ajalta ja kuinka monta vuotta painosten välissä on.

Täysin uusia oppikirjasarjoja tehtiin 1990-luvun aikana melko vähän. Kummankin kustantajan jo 1980-luvulla käytössä olleista oppikirjoista tehtiin 1990-luvun aikana uusintapainoksia, jotka saattoivat olla uudistetun laitoksen uudistettuja painoksia, joiden painosten laskeminen oli aloitettu alusta. Uusia oppikirjasarjoja 1990-luvulla oli *Otavan Horisontti – Napoleonista nykypäivään* ja WSOY:n *ihmisen aika – kaksi vuosisataa* sekä *Kohti nykyaikaa – 1800–1900-luku*. Yhdistävä tekijä näissä oppikirjoissa on, että niissä on koottu yksiin kansiin seitsemännen ja kahdeksannen luokan historian oppimäärä, joten ne ovat sivumäärältään varsin runsaita teoksia. Koska tarkasteltavia kirjoja

³⁴ Pietikäinen 2015, 57–64.

olisi 1990-luvulta ollut niin vähän, tutkielmassa tarkastellaan myös muutamia uusintapainoksia 1980-luvulla tehdyistä oppikirjoista. Tällaisia uusintapainoksia ovat esimerkiksi WSOY:n *Vuosisadat vaihtuvat 7*, jonka kolmas painos on julkaistu vuonna 1991. Otavalta on puolestaan tarkasteltu uusintapainoksia teoksesta *Koulun historia 7 ja 8* vuodelta 1992, jotka ovat uudistetun laitoksen uudistettuja painoksia. On huomioitavaa, että 1990-luvun oppikirjoista, joita tutkielmassa on tarkasteltu, osa on sen verran vanhoja, että vuoden 1985 opetussuunnitelma on niiden painovuonna ollut vielä käytössä. Otavan *Horisontti* ja WSOY:n *Kohti nykyaikaa ja Ihmisen aika* ovat tarkastelun ainoat 1990-luvun teokset, jotka ovat vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteella rakennettuja.

Tarkasteltuja 2000-luvun oppikirjoja on useita, yhteensä kahdeksan kappaletta. Uusi opetussuunnitelma on tehty vuonna 2004, joten sen jälkeiset teokset ovat sen perusteella laadittuja. 2000-luvun oppikirjoissa on muutama teos, jotka ovat vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteiden mukaisia. Esimerkiksi Otavan teos *Historian Tuulet 7*, WSOY:n *Historia NYT 7 ja 8* ovat vielä 1990-luvun opetussuunnitelmaa noudattavia. Uusimmat tutkielmassa tarkastellut oppikirjat ovat Otavan *Forum 7 ja 8*, joiden ensimmäiset painokset ovat vuosilta 2012 ja 2013. WSOY:n tuoreimmat tarkastellut teokset ovat *Aikalainen 7 ja 8* vuosilta 2010 ja 2011.

Oppikirjoista on mahdollista tarkastella niiden yhtäläisyyksien ja eroavaisuuksien näkökulmista ja pohtia syitä siihen miksi joissain oppikirjoissa on tarkasteltu sellaisia asioita, jotka on jätetty toisissa kirjoissa kokonaan pois. Yksi mahdollinen selittävä tekijä löytyy huomioimalla oppikirjojen tekijät. Alla olevassa taulukossa on kirjattu ylös oppikirjojen tekijät. Oppikirjojen tekijöistä on mahdollista tarkastella esimerkiksi heidän taustaansa, ovatko he opettajia, didaktikkoja, tutkijoita vai kaikkea näitä. On mielenkiintoista tarkastella näkykö esimerkiksi jonkun tutkijan oma tutkimustyö oppikirjan sisällöissä.

Taulukko 1. Tutkielmassa tarkastellut Otavan oppikirjat.

Oppikirjan nimi	Tekijät
Historian tiet 7, 1984, 1. painos	Terttu Matsinen, Herkko Ojala, Matti Viitaniemi
Historian tiet 8, 1985, 1. painos	Kalevi Ahonen, Terttu Matsinen, Herkko Ojala, Matti Viitaniemi
Koulun historia 7, 1986, 1 painos	Olavi Kaakinen, Osmo Lappalainen, Veikko Niemi, Maija Liisa Näsänen, Sakari Tiainen
Historian tiet 7, 1987, 1-4. painos	Terttu Matsinen, Herkko Ojala, Matti Viitaniemi
Koulun historia 8, 1987, 1 painos	Sirkka Ahonen, Olavi Kaakinen, Osmo Lappalainen, Sakari Tiainen
Koulun historia 7, 1992, uudistetun laitoksen 1.-2 painos	Sirkka Ahonen, Olavi Kaakinen, Osmo Lappalainen, Sakari Tiainen
Koulun historia 8, 1992, uudistetun laitoksen 1.-2 painos	Olavi Kaakinen, Osmo Lappalainen, Veikko Niemi, Maija-Liisa Näsänen, Sakari Tiainen
Horisontti – Napoleonista nykypäivään, 1995, 1.-2 painos	Osmo Lappalainen, Sakari Tiainen, Eero Waronen, Seppo Zetterberg
Historian tuulet 7, 2003, 1.painos	Harri Rinta-Aho, Marjaana Niemi, Päivi Siltala-Keinänen, Olli Lehtonen
Historian tuulet 8, 2005, 1.painos	Harri Rinta-Aho, Marjaana Niemi, Päivi Siltala-Keinänen, Olli Lehtonen
Forum 7, 2012, 1. painos	Antti Kohi, Eenariina Hämäläinen, Kimmo Päivärinta, Vesa Vihervä, Ira Vihreälehto
Forum 8, 2013, 1. painos	Antti Kohi, Eenariina Hämäläinen, Kimmo Päivärinta, Vesa Vihervä, Ira Vihreälehto

Taulukko 2. Tutkielmassa tarkastellut WSOY:n oppikirjat.

Oppikirjan nimi	Tekijät
Vuosisadat vaihtuvat 7, 1984, 1. painos	Kai R. Lehtonen, Veikko Huttunen
Vuosisadat vaihtuvat 8, 1985, 1. painos	Pertti Kinnunen, Seija Voijola sekä työryhmä: Ossi Airaskorpi, Matti Hackman
Historiankirja 7, 1988, 1. painos	Aaro Suomela, Venla Sainio, Pekka Tenhunen, Päiviö Tommila
Historiankirja 8, 1990, 1. painos	Merja Manninen, Venla Sainio, Aaro Suomela, Pekka Tenhunen, Päiviö Tommila
Vuosisadat vaihtuvat 7, 1991, 3. painos	Pertti Kinnunen, Ilkka Kykkänen
Kohti Nykyaikaa – 1800–1900-luku, 1.-5, painos	Pirkko Metsäkallas, Matti Peltonen, Titta Putus-Hilasvuori, Jukka Rantala, Jari Ukkonen
Ihmisen aika – kaksi vuosisataa, 1998, 1. painos	Ari Anteroinen, Matti Ojakoski, Matti Peltonen, Titta Putus-Hilasvuori, Jukka Rantala, Jari Ukkonen
Historia -NYT 7, 2002, 1. painos	Anne Mattsson, Matti Ojakoski, Titta Putus-Hilasvuori, Jukka Rantala
Historia- NYT 8, 2003, 1. painos	Anne Mattsson, Matti Ojakoski, Titta Putus-Hilasvuori, Jukka Rantala
Aikalainen 7, 2010, 1.-2 painos	Pasi Hieta, Virve Häikiö, Marko Johansson, Titta Putus-Hilasvuori
Aikalainen 8, 2011, 1.-2 painos	Ville Kohvakka, Matti Ojakoski, Jari Pönni, Tiina Raassina-Merikanto,

Oppikirjojen teko tapahtuu kustantajien valitsemissa työryhmissä, joissa on aina useampia henkilöitä hieman eri taustoilla. Tyypillistä onkin, että työryhmiin otetaan kolmesta seitsemään henkilöä. Työryhmiin pyritään valitsemaan oppiaineen omia asiantuntijoita, jolloin joukkoon valitaan ainakin opettajia, didaktikkoja sekä tutkijoita. Tyypillistä on myös ottaa mukaan erityisopettajia. Oppikirjan taustalla on laaja kokoonpano asiantuntevia henkilöitä, joka vaihtelee sen mukaan, mille luokka-asteelle oppimateriaalia suunnitellaan.³⁵

³⁵ Ruuska 2015, 19

Oppikirjailijan työ ei pääty yhden teoksen aikaansaamiseen, koska teokset kuuluvat usein johonkin oppikirjasarjaan. Oppikirjasarjoihin saattaa tulla useitakin eri teoksia, joten oppikirjailija sitoutuu varsin pitkään työhön.³⁶ Oppikirjojen teko ei muutenkaan ole mitenkään nopea prosessi, joten kirjan valmiiksi saaminen voi olla tekijöille pitkä projekti. Ei ole tavatonta, että oppikirjatyöhön mukaan lähtenyt henkilö osallistuu useiden oppikirjojen tai kirjasarjojen tekoon. Jos oppikirjasarja on suosittu, sille saatetaan tehdä useita uusintapainoksia ja niitä uudistetaan tarpeen mukaan.³⁷ Tarkastelemalla yllä olevia taulukoita, voi huomata, että osa oppikirjojen tekijöistä on mukana useassa eri oppikirjassa. Esimerkiksi Matti Peltonen on 1990-luvulla ilmestyneissä WSOY:n uusissa teoksissa *Ihmisen aika* ja *Kohti Nykyaikaa* teoksissa mukana ja Titta Putus-Hilasvuori on osallistunut oppikirjojen tekoon 1990- ja 2000-luvuilla ja ollut mukana teoksissa: *Kohti Nykyaikaa*, *Ihmisen aika*, *Historia NYT 7* ja *8* sekä *Aikalainen 7*. Käsiteltäessä käytettyjä oppikirjoja, viitataan suoraan käytettyyn oppikirjaan teoksen nimellä, eikä kirjoittajan nimellä. Näin lukijan on helpompi hahmottaa, mistä teoksesta on kyse.

Etsin esittämäni tutkimuskysymykseen vastausta erityisesti oppikirjojen teksteistä. Teksteistä on mahdollista löytää kaikki ne aihealueet, joiden yhteydessä naisia käsitellään ja tarkastella käytettyä kieltä ja esimerkkejä. Oppikirjoissa käytettyjen henkilöiden selvittäminen on mielenkiintoista, koska heidän pohjaltaan luodaan lukijalle tietynlaista kuvaa siitä, millaisia naiset ovat olleet ja mitä he ovat tehneet. Tarkemmat henkilökuvaukset koen esimerkkitapauksiksi, jotka syystä taikka toisesta halutaan nostaa esiin ja nämä esimerkit edustavat usein kuvatun ajanjakson naiskuvia ja ihanteita. Tutkielmassani huomioin kirjoissa käytetyt kuvat määränsä puolesta, mutta niiden sisältöä ei tietoisesti valinnan kautta analysoida. Valinta rajata kuvien sisältö tutkielman ulkopuolelle selittyy oppikirjojen erilaisuuden takia. 2000-luvun ja 1980-luvun oppikirjojen ulkoasuissa on valtavan suuri ero ja uudemmissa kirjoissa visuaalisuuteen on kiinnitetty aiempaa enemmän huomiota. 1980-luvun oppikirjoissa on osittain käytetty mustavalkoita ja epäselviäkin kuvia, jonka seurauksena kuvien tulkinta on vaikea. Kuvat huomioidaan tutkielmassa niiden määrän osalta ja tarkastelen kuinka paljon oppikirjoissa on esimerkiksi naisia käsitteleviä kuvia.

Tutkielmani lähtökohtien takia oppikirjojen analysoinnissa on käytetty ensisijaisesti menetelmänä laadullista sisällönanalyysiä. Vaikka tutkielma rakentuu ensisijaisesti oppikirjojen sisältöjen analysoinnille, siitä huolimatta tietoa on myös koottu määrällisesti taulukkomuotoon. Esimerkiksi naisia käsittelevien sivujen määrää on koottu taulukoihin. Vertailun vuoksi myös kokonaismäärät

³⁶ Ruuska 2015, 19.

³⁷ Ruuska 2015, 18.

käytetyistä kuvista sekä miehiä käsittelevien kuvien määrä on koottu taulukoiksi. Kuvien sisältöä ei tutkielmassa analysoida tarkemmin, mutta määrälliset tiedot ovat vertailtavuuden kannalta mielenkiintoisia ja huomioita vahvistavia.

Kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen analyysin käyttäminen rinnakkain tässä tutkielmassa on tarpeellista ja mahdollista. Ne eivät poissulje toisiaan tutkimusaineiston analyysissä, vaikka ne voidaan erottaa toisistaan.³⁸ Pelkkä määrällinen vertailu ei olisi tuonut tarpeeksi tietoa tutkielman lähtökohtien kannalta, joten tämän kaltainen yhdistäminen on mielekästä.

Aineistolla on keskeinen rooli tutkielmassani ja rakennan havaintojani ensisijaisesti aineiston perusteella, joten analyysitapani on aineistolähtöistä analyysiä, joka on yksi laadullisen analyysin muodoista. Aineistolähtöisessä analyysissä tutkimusaineistosta rakennetaan kokonaisuus, josta valikoidaan tutkimuksen lähtökohtien mukaisesti pienempiä analyysiyksiköitä, joita ei kuitenkaan ole päätetty etukäteen.³⁹ Tutkielmassani aineistolähtöinen analyysi näkyy erityisesti siinä miten toteutin aineiston analyysin eri vaiheissa. Suorittamassani analyysissä oli useita eri vaiheita. Ensimmäisessä vaiheessa oli keskeistä käydä läpi jokainen oppikirja sivu sivulta, ja etsiä sieltä naisia käsittelevät sanat, lauseet ja kappaleet, jolloin aineistosta muodostui yksi suuri kokonaisuus: oppikirjojen naisia käsittelevät osuudet. Tämän ensimmäisen vaiheen jälkeen naisia käsittelevät asiat oli mahdollista jakaa teemoihin. Tämä pohjautuu siihen, että kirjoja tarkasteltaessa on mahdollista huomata, että useissa kirjoissa naisia käsitellään tiettyjen, samojen aihepiirien yhteydessä ja nämä aihepiirit toistuivat eri oppikirjoissa. Valitsin teemat kuitenkin vasta sen jälkeen, kun aineisto oli kokonaisuudessaan käyty kerran läpi. Lopuksi näiden koottujen teemojen pohjalta on mahdollista tehdä yhteenvetoja ja päätelmiä ja vertailla eri aikakausien oppikirjoja keskenään.

Aineistolähtöisessä analyysissä on huolehdittava siitä, että muut asiat kuin aineisto eivät saa vaikuttaa analyysin tekemiseen tai lopullisiin tuloksiin, koska valitun analyysitavan oletusarvo on, että analyysi on toteutettu juuri aineistolähtöisesti.⁴⁰ Omassa tutkielmassa kaikki havainnot ovat ensisijaisesti peräisin aineistosta, jonka jälkeen näitä havaintoja verrataan esimerkiksi naishistoriaan ja opetussuunnitelmiin.

³⁸ Alasuutari 2014, 32.

³⁹ Tuomi & Sarajärvi 2009, 95.

⁴⁰ Tuomi & Sarajärvi 2009, 95.

1.3 Teoriatausta

Nais- ja sukupuolihistoria vaikuttavat keskeisesti tutkielmani taustalla käsitteistön kautta ja naistutkimuksen ja naisia käsittelevän historian tutkimuksen yleistymisen myötä on mielenkiintoista tarkastella näkykö yleistymisen myös historian oppikirjoissa. Naishistorian osalta olen kiinnostunut erityisesti siitä, onko oppikirjoissa havaittavissa naishistorian näkökulmia ja menetelmiä.

Jos käsitettä naishistoria ei lähde rajaamaan kovin tiukkarajaisesti, se voi tarkoittaa sellaista tutkimusta, joka keskittyy naisten ja sukupuolijärjestelmän historian tutkimiseen.⁴¹ Naishistoria on tuonut historian tutkimukseen erityisesti naisnäkökulmaa, ja naishistorialliseksi tutkimukseksi voidaan mieltää sellainen tutkimus, joka nimittää itseään naishistoriaksi tai historian tutkimukseksi, joka on tehty ensisijaisesti naisten näkökulmasta.⁴²

Suomalaisissa yliopistoissa naisten historiaa käsittelevä tutkimus on syntynyt 1970-luvulta lähtien. Naishistoria ei ole rakentunut itsenäisesti, vaan sen voi katsoa muodostuneen naistutkimuksen ja historian tutkimuksen tiiviissä yhteydessä. Naisten historiaa käsittelevää tutkimusta ja naistutkimusta aloitettiin eri yliopistoissa 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa,⁴³ ja 1990-luvulla naishistoria yleistyi entisestään, jolloin naishistoriasta ilmestyi useita väitöskirjoja.⁴⁴

Naishistorian suosion kasvuun ovat vaikuttaneet useat asiat. 1970-luvulla useilla eri tieteenaloilla oltiin kiinnostuneita naisten menneisyyteen liittyvistä tekijöistä, joka vaikutti siihen, että naishistorialle oli kysyntää. Historia on vaikuttanut moneen muuhun tieteenalaan ja esimerkiksi yhteiskuntatieteilijät kiinnostuivat historiasta, joka näkyy esimerkiksi siinä, että naistutkijat käyttivät historiaa apunaan, kun he tekivät itselleen tilaa omilla tieteenaloillaan. Naistutkimuksen oppikirjoissa on nähtävissä selkeä historiallinen näkökulma, joka kertoo historian suuresta vaikutuksesta naistutkimukseen.⁴⁵ Naistutkimuksessa on havaittavissa kaksi tyyliä: kurjuus- ja vahvuustutkimus, jotka 1980-luvulla asetettiin usein vastakkain.⁴⁶

⁴¹ Kaarninen & Markkola 1992, 37.

⁴² Markkola & Östman 2014, 45.

⁴³ Markkola & Östman 2014, 44.

⁴⁴ Ollila 2010, 89.

⁴⁵ Markkola & Östman 2014, 47–48.

⁴⁶ Markkola & Östman 2014, 48.

Kurjuustutkimuksella tarkoitetaan sellaista tutkimusta, jossa on korostettu esimerkiksi naisten alisteista asemaa. Vahvuustutkimuksessa naiset puolestaan nähdään toimijoina. Toimijuusnäkökulmaan liittyy vahvasti kiinnostus naisten toiminnasta, mahdollisuuksista toimia, omista valinnoista ja mahdollisesta vastarinnasta. Kurjuustutkimus on ollut perinteinen tapa tarkastella naisia, mutta tämän näkökulman hylkääminen toi naishistoriaan uudenlaisia näkökulmia.⁴⁷

Naishistoriallisen tutkimuksen määrä kasvoi 1990-luvulla huomattavasti, kun muutaman vuoden aikana ilmestyi jopa yhdeksän naishistorian väitöskirjaa.⁴⁸ Toimijuusnäkökulma yhdistää suurinta osaa näistä 1990-luvulla väitelleistä naishistorioitsijoista. Naisten näkeminen aktiivisina toimijoina on selvästi suositumpi kuin naisten alisteisen aseman tarkastelu. Tämä toimijuusnäkökulma on naishistorian keskeinen näkökulma, jota on joskus kritisoitu, että se tekee liikaa yleistyksiä ja korostaa naiseuden määrittäjänä liian paljon esimerkiksi äitiyttä.⁴⁹ Kurjuus- ja vahvuustutkimuksen näkökulmat ovat mielenkiintoisia, koska myös oppikirjoista on mahdollista tarkastella näiden näkökulmien näkymistä.

Naishistorian yhteydessä on tärkeää pysähtyä pohtimaan myös käsitettä sukupuoli, joka on kotiutunut 1980-luvulla naishistorian kentälle.⁵⁰ Ihmiset määrittelevät itsensä ja muut ympäröivät ihmiset eri asioiden kautta. Sukupuoli on yksi niistä asioista, jonka kautta on mahdollista tehdä päätelmiä ja määritelmiä itsestään ja muista.⁵¹ Perinteisesti sukupuolta määriteltäessä on keskitytty huomioimaan biologinen ulottuvuus, jonka seurauksena sukupuolikäsitys onkin perinteisesti ollut kaksijakoinen: sukupuoli on jaettu miehiin ja naisiin, vaikka nykyäänkin tämän kaksijakoisuuden ongelmallisuus tunnistetaan ja se koetaan riittämättömäksi tavaksi määritellä sukupuolta. Käsitteellä sukupuoli voidaan viitata miesten ja naisten ruumiillisuuteen sekä ruumiillisiin eroihin.⁵²

Käsitteenä sukupuoli on kuitenkin varsin laaja, koska se kattaa biologisten ominaisuuksien lisäksi myös niin sanotun sosiaalisen sukupuolijärjestelmän. Tässä sosiaalisessa ulottuvuudessa keskiössä on se, miten miehet ja naiset ympäröivässä kulttuurissa ja yhteiskunnassa asetetaan suhteessa toisiinsa.⁵³

⁴⁷ Markkola & Östman 2014, 48.

⁴⁸ Markkola & Östman 2014, 48 ja Ollila 2010, 89.

⁴⁹ Markkola & Östman 2014, 49.

⁵⁰ Markkola & Östman 2014, 49.

⁵¹ Saresma & Harjunen 2012, 7.

⁵² Juvonen et al. 2010, 10–15.

⁵³ Juvonen et al. 2010, 10–15.

Sosiaalisella sukupuolella tarkoitetaan siis ensisijaisesti sitä, mitä miehenä ja naisena oleminen oikeastaan merkitsee ja samalla myös määrittelee millaisia sosiaalisia eroja miehillä ja naisilla on. On tärkeää huomioida, että biologinen sukupuoli ei määrää suoraan sosiaalista sukupuolta, vaan sosiaalinen sukupuoli opitaan ympäröivästä maailmasta. Eri kulttuureissa naisten ja miesten identiteetit muodostuvat erilaisiksi ja lisäksi sosiaalinen sukupuoli vaihtelee eri aikakausina. Jo pienet lapset oppivat ympäröivästä maailmastaan sukupuolelle asetettuja odotuksia ja käyttäytymismalleja ja tätä kautta sukupuoliroolit alkavat muodostua jo varsin nuorella iällä. Esimerkiksi vaatteiden väreillä sekä pienten lasten leluilla pyritään vahvistamaan jompaakumpaa sukupuolta: tytöt leikkivät nukeilla ja pojat autoilla.⁵⁴

Sukupuoli ei ole käsitteenä mitenkään yksiselitteinen, eikä se myöskään ole kaikissa tutkimuksellisissa tilanteissa tarpeeksi tarkka ja toimiva käsite. Suomen kielessä sukupuoleen liittyvä käsitteistö on hieman ongelmallinen, koska perinteisesti käytössä on vain yksi suomenkielinen termi: sukupuoli. Tästä johtuen on usein syytä tarkentaa puhutaanko esimerkiksi biologisesta tai sukupuolesta vai kenties sosiaalisesta tai kulttuurisesta sukupuolesta.⁵⁵ Englanninkielisessä feministisellä ja sukupuolentutkimuksen kentällä käytetään usein termejä sex ja gender, kun puhutaan sukupuolen biologiasta tai sosiaalisuudesta.⁵⁶ Suomessa onkin usein lainattu näitä käsitteitä suomenkielisten käsitteiden puuttumisen takia.

Tutkielmani kannalta erityisesti sosiaalinen sukupuoli ja sen rakentuminen on mielenkiintoinen aihe, koska sosiaalinen sukupuoli saa vaikutteita ympäröivästä maailmasta. Tämän perusteella myös kouluissa käytössä olleet oppikirjat voivat vaikuttaa sosiaalisen sukupuolen muodostumiseen, koska kirjojen tekstit ja kuvat voivat esittää esimerkiksi sukupuolirooleja ja synnyttää mielikuvia.

2. Opetussuunnitelma käsitteenä sekä historian ja sukupuolen teemojen näkökulmasta

Opetussuunnitelmat ovat laajoja ja yksityiskohtaisia ohjeistuksia opetuksen järjestämiseen. Tässä luvussa tarkastelen opetussuunnitelmia yleisellä tasolla, historian oppiaineen osalta ja kiinnitän huomion opetussuunnitelmien sukupuolta käsitteleviin osuuksiin. Historian keskeisten sisältöalueiden osalta opetussuunnitelmien mahdolliset muutokset ja painotukset voivat selittää myös oppikirjojen sisältöjen muutoksia. Opetussuunnitelmien sisältöjen tarkastelu sukupuoleen liittyvien

⁵⁴ Sosiaalinen sukupuoli, sukupuoliroolit ja sukupuolijärjestelmät. [<http://global.finland.fi/gender/ngo/peruskasitteet.htm#gender>]

⁵⁵ Juvonen et al. 2010, 11–15.

⁵⁶ Juvonen et al. 2010, 11–15.

osuuksien osalta on vertailtavuutensakin puolesta mielenkiintoinen näkökulma. Opetussuunnitelmista on mielenkiintoista vertailla huomioidaanko siellä sukupuolet erikseen, vai onko lähestymistapa ennemminkin sukupuolineutraali.

Suomessa perusopetuksen järjestämistä ohjaavat opetussuunnitelman perusteet, opetusta koskeva lainsäädäntö sekä paikalliset opetussuunnitelmat. Opetukseen liittyvät valtakunnalliset säädökset ovat perusopetuslaki⁵⁷, perusopetusasetus⁵⁸ sekä valtioneuvoston asetus⁵⁹ perusopetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta.⁶⁰

Opetushallituksen tekemät peruskoulun opetussuunnitelman perusteet ohjaavat koulujen toimintaa. Ensimmäiset perusteet on tehty vuonna 1970 ja uusimmat perusteet ovat vuodelta 2014. Opetussuunnitelmien perusteissa on määriteltynä opetustyön näkökulmasta kaikki keskeiset asiat, kuten esimerkiksi opetuksen arvoperusta, oppiaineet ja tehtävät.⁶¹ Opetussuunnitelmista löytyvät myös yleiset opetuksen järjestämiseen liittyvät periaatteet, jotka liittyvät esimerkiksi oppimisympäristöihin, toimintakulttuuriin ja työtapoihin. Opetussuunnitelmassa on myös määritelty eri oppiaineiden keskeiset tavoitteet ja sisällöt. Myös oppilaan tukemiseen ja ohjaukseen sekä oppilashuoltoon liittyen on annettu ohjeistusta.⁶²

Valtakunnallisen opetussuunnitelmien perusteiden lisäksi laaditaan paikallisia opetussuunnitelmia, jotka tehdään valtakunnallisten perusteiden pohjalta. Paikallisen opetussuunnitelman tekee opetuksen järjestäjä, joka useimmiten on kunta. Jokaisella perusopetusta järjestävällä kunnalla sekä koululla on oltava opetussuunnitelma, jonka pohjalta opetusta järjestetään. Opetussuunnitelmien mukainen opetus on lain takaama oikeus jokaiselle oppilaalle. Paikallisessa opetussuunnitelmassa on yleensä kuntakohtainen osa, jota kaikki kunnan koulut ovat sitoutuneet noudattamaan sekä lisäksi koulujen itse laatimia koulukohtaisia osia. Oppilaat ja heidän huoltajansa on mahdollista ottaa mukaan opetussuunnitelmatyöhön. Paikallinen opetussuunnitelma on julkinen asiakirja ja tästä syystä alueella käytössä oleva opetussuunnitelma on usein esitelty esimerkiksi kuntien ja koulujen verkkosivuilla,⁶³ joista alueen oppilaat ja vanhemmat voivat opetussuunnitelmaa halutessaan tarkastella. Tässä

⁵⁷ Perusopetuslaki 628, 1998. [<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>]

⁵⁸ Perusopetusasetus 825, 1998. [<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852>]

⁵⁹ Valtioneuvoston asetus 422, 2012. [<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120422>]

⁶⁰ Opetushallitus, opetussuunnitelma ja tuntijako, [http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/opetussuunnitelma_ja_tuntijako]

⁶¹ Opetushallitus, opetussuunnitelma ja tuntijako, [http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/opetussuunnitelma_ja_tuntijako]

⁶² Opetushallitus, opetussuunnitelma ja tuntijako, [http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/opetussuunnitelma_ja_tuntijako]

⁶³ Opetushallitus, paikallinen opetussuunnitelma, [http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/opetussuunnitelma_ja_tuntijako]

tutkielmassa käytetään vain opetussuunnitelmien valtakunnallisia perusteita, koska paikallisten opetussuunnitelmien huomioiminen ei olisi ollut perusteltua, koska tutkielmassa ei ole muutenkaan määritelty maantieteellisiä rajoja, vaan tarkasteltu Suomea kokonaisuutena.

Yhteiskunta on jatkuvassa muutostilassa, joka vaikuttaa myös siihen, että opetussuunnitelmia täytyy ajoittain muokata siten, että koulutus vastaa yhteiskunnan muutoksiin. Esimerkiksi digitalisoitumisen merkitys yhteiskunnassa näkyy myös uusimmassa opetussuunnitelmassa, jossa opetuksen ja kasvatuksen valtakunnallisiin taitoihin on nostettu tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen, joka mainitaan yhdeksi kansalaistaidoksi. Perusopetuksessa oppilaiden tieto- ja viestintäteknologian taitoja kehitetään ja kaikilla tulee olla yhtäläinen mahdollisuus taitojensa kehittämiseen.⁶⁴

Opetussuunnitelmat ovat olleet eri aikoina erilaisia ja niiden sisällöt poikkeavat toisistaan. Esimerkiksi vuoden 1985 opetussuunnitelma sisälsi huomioita konekirjoituksesta, joka ymmärrettävästi onkin poistunut sisällöistä nykypäivään tultaessa. Nopein silmämääräisesti havaittava eroavaisuus opetussuunnitelmissa on esimerkiksi niiden sivumäärät, joissa on suuria eroavaisuuksia. Esimerkiksi vuoden 1994 opetussuunnitelmien perusteissa on 114 sivua, kun taas vuoden 2014 opetussuunnitelmassa on 473 sivua.⁶⁵ Tätä sivumäärien eroa on mielenkiintoista tarkastella. Osassa opetussuunnitelmissa ohjeistus yksityiskohtaisempaa kuin toisissa, joka selittää sivumäärien suuriakin eroavaisuuksia. Yleisesti useissa opetussuunnitelmissa olevia aihealueita ovat opetussuunnitelman laatimiseen ja sisältöön vaikuttavien asioiden esittely, opetussuunnitelmien tavoitteet, opetuksen arvopohja, tuntijako ja koulutuksen järjestäminen. Kaikissa opetussuunnitelmissa, paitsi vuoden 1994 opetussuunnitelmassa on perinteisesti myös määritelty oppimäärät ja eri oppiaineisiin kuuluvat keskeiset sisällöt.

2.1 Opetussuunnitelmien sisällöt historian oppiaineen osalta

Aloitan opetussuunnitelmien tarkastelun pohtimalla historiaa oppiaineena, jonka jälkeen tarkastelen mitä historian oppiaineeseen kuuluu opetussuunnitelmien mukaan. Historia on monipuolinen oppiaine, jolla on erilaisia tehtäviä ja tavoitteita. Uusimman opetussuunnitelman mukaan historian opetuksen tehtävänä katsotaan esimerkiksi olevan oppilaiden historiatietoisuuden ja kulttuurien tuntemuksen kehittäminen. Lisäksi tehtävänä on kannustaa omaksumaan vastuullisen kansalaisuuden periaatteita.⁶⁶

⁶⁴ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 23.

⁶⁵ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994 ja 2014.

⁶⁶ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 415.

Oppilaita ohjataan ymmärtämään nykyhetken johtanutta kehitystä ja yksilön merkitystä historiassa. Myös toiminnan taustalla vaikuttaneiden tekijöiden ja ihmisten motiivien ymmärtäminen on keskeistä. Lisäksi historian oppiaineen on tarkoitus tukea oppilaan identiteetin rakentumista sekä auttaa heitä kasvamaan aktiivisiksi, erilaisuutta ymmärtäviksi yhteiskunnan jäseniksi.⁶⁷

Identiteetti ja identiteetin rakentuminen on monimuotoinen prosessi. Ihmisen kokonaiskäsitys itsestään yhdistetään yleensä yksilön henkilökohtaiseen identiteettiin, joka muodostuu useista sellaisista osa-alueista, jotka yksilö kokee tärkeiksi. Esimerkiksi näitä osa-alueita voivat olla ikä, sukupuoli, kansalaisuus, siviilisäätö ja ammatti. Identiteetti yhdistettynä historian opiskeluun liittyy läheisesti sosiaaliseen ja kollektiiviseen identiteettiin, jotka pitävät sisällään ajatuksia ihmisten samaistumisesta muiden ympärillä olevien ihmisten kanssa.⁶⁸

Identiteetin kannalta muilla ihmisillä on merkittävä vaikutus omaan persoonalliseen identiteettiin ja sen kehittymiseen. Kollektiivista identiteettiä voidaan tarkastella kulttuurisesta näkökulmasta, jolloin kollektiivinen identiteetti nähdään ihmisiä yhdistävänä tekijänä. Tämä kulttuurinen näkökulma pitää sisällään esimerkiksi arvot, normit, ja uskomukset.⁶⁹ On myös mahdollista tarkastella identiteettiä akateemisen tutkimuksen konstruktivistisesta näkökulmasta. Tällöin identiteetin ajatellaan olevan sosiaalisesti rakennettu, jatkuvasti muuttuva ja liikkeessä oleva konstruktio, jonka määrittäminen tapahtuu suhteessa toisiin. Tällä tavoin määriteltynä identiteetti rakentuu, ja rakentumiseen tarvitaan esimerkiksi tekstejä, tapoja ja toimintaa, joilla omaa käsitystä sekä yksilön että yhteisön asemasta maailmassa työstetään.⁷⁰ Historian oppiaineen avulla on mahdollista määrittää ja selittää erityisesti tätä yksilön ja yhteisön asemaa maailmassa. Historiassa selitetään menneisyyttä, jonka kautta yksilön on helpompi ymmärtää ja hahmottaa nykyisyyttä. Yksilö voi saada historian kautta itselleen juuret, jonka pohjalta on mahdollista ymmärtää nykyisyyttä. Menneisyyden tunteminen auttaa nykyisyyden hahmottamista.

Nykyään valtavan informaatiotulvan takia lähdekriittisyyden merkitys on korostunut kaikilla elämän osa-alueilla. Historian opetuksessa tiedon kriittinen käsittely ja historiallisen lähdeaineiston ulottuvuuksien tulkinta on keskeistä. Historian opetuksen yhdeksi tavoitteeksi on nostettu oppilaiden tekstitaidon kehittäminen. Tekstitaitoihin kuuluu lukutaito, mutta myös kyky lukea ja ymmärtää erilaisia lähteitä, joita menneisyyden toimijat ovat tuottaneet, on keskeinen.⁷¹

⁶⁷ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 415.

⁶⁸ Moilanen & Sulkunen 2006, 7.

⁶⁹ Moilanen & Sulkunen 2006, 7.

⁷⁰ Moilanen & Sulkunen 2006, 8.

⁷¹ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 415.

Oppilaita ohjataan ymmärtämään, ettei ole vain yhtä totuutta, vaan historiantieto on tulkinnallista ja moniperspektiivistä. Kaiken kaikkiaan historianopetuksen katsotaan auttavan oppilaita tunnistamaan yhteiskunnassa vallitsevia ja hyväksytyjä arvoja, arvojen välisiä jännitteitä sekä niissä tapahtuneita muutoksia ajan kuluessa.⁷² Historian oppiaineen luonne teoriassa ja käytännössä on kuitenkin kaksi eri asiaa. Opetussuunnitelma antaa pohjan esimerkiksi oppiaineen keskeisille sisällöille, mutta ne opetustavat, joita kukin opettaja opetuksessaan käyttää, ovat yksilöllisiä. Opetusmateriaalit ovat myös monipuolisia, ei ole olemassa yhtä tiettyä mallia oppikirjalle, ja ne ovat jatkuvan muutoksen kohteena. Samoilla oppikirjoilla ei opeteta kahtakymmentä vuotta, vaan niitä pyritään jatkuvasti kehittämään ja uudistamaan. Ei ole olemassa yhtä ainoaa tapaa opettaa historiaa, eikä myös ole olemassa yhtä ainoaa kattavaa määritelmää historian oppiaineelle.

Olen koonnut taulukoihin eri opetussuunnitelmien määrittelemät historian oppiaineen sisältöalueet. Opetussuunnitelmissa määriteltyjen sisältöjen täytyy toteutua historian opetuksessa. Sisällöissä on hieman eroavaisuuksia eri opetussuunnitelmissa, mutta pääosin niissä on huomioitu hyvin samankaltaiset asiat. Vanhimmissa tarkastelluissa opetussuunnitelmissa historian oppimäärän sisällöt on ilmaistu luokka-asteittain, joten olen koonnut seitsemännen ja kahdeksannen luokan sisällöt erillisiksi kokonaisuuksiksi.

Taulukko 3. Historian opetuksen sisältöalueet vuoden 1985 opetussuunnitelman perusteissa, 7. luokka.

Eurooppa Wienin kongressin jälkeen; Euroopan levoton vuosi 1848
Industrialismi ja työväenliike
Porvoon valtiopäivät
Kansallinen herääminen
Teollisuuden murros Suomessa
Pohjoismaiden kulttuurielämää 1800-luvulla
Pohjois-Amerikka 1800-luvulla
Afrikan muuttuminen siirtomaa-alueeksi
Imperialismi Kaukoidässä
Venäjän yhteiskunta vuonna 1905
Sortovuodet Suomessa 1899–1917

Lähde: Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 139–141. Katso Liite 1.

⁷² Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 415.

Taulukko 4. Historian opetuksen sisältöalueet vuoden 1985 opetussuunnitelman perusteissa, 8. luokka.

Ensimmäinen maailmansota
Neuvostoliiton syntyvaiheet
Suomen itsenäistymisen ja alkuvaiheet
Suomi vuonna 1936–1937
Saksan ”kolmas” valtakunta
Toinen maailmansota
Suomi toisessa maailmansodassa
Suurvaltasuhteet toisesta maailmansodasta nykypäiviin
Suomen ulkopolitiikka laajenee
Elämä Suomessa 1950-luvun alkupuoliskolla
Suomi hyvinvointivaltiona
Kolmannen maailman esiinnousu
Ristiriitojen ja yhteistyön maailma

Lähde: Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 141–143. Katso liite 2.

Vuoden 1985 opetussuunnitelman perusteissa on näille suurille sisältöalueille annettu vielä yksityiskohtaisempaa ohjeistusta siitä, mitä asioita näihin sisältöihin kuuluu. Liitteissä 1 ja 2 on eriteltynä vielä nämä sisältöihin kuuluvat yksityiskohtaiset esittelyt aiheista. Tarkastelemalla vuoden 1985 opetussuunnitelman keskeisiä sisältöalueita, voi huomata, että niitä on runsaasti. Ohjeistus sisällöistä on siis erittäin yksityiskohtainen ja selkeä sen suhteen, mitä oppiaineen opetuksessa täytyy käsitellä.

Vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteet poikkeaa muista opetussuunnitelmista rakenteensa puolesta. Ensinnäkin, opetussuunnitelma on muihin opetussuunnitelmiin verrattuna varsin ohut teos, joka selittyy yksityiskohtaisten ohjeistuksien puuttumisella. Vuoden 1994 opetussuunnitelmassa ei ole samanlaisia valmiita yksityiskohtaisia sisältöalueita, kuten esimerkiksi 1985, 2004 ja 2014 opetussuunnitelman perusteissa on. Sisällöt on ilmaistu niihin verrattuna varsin vapaasti, joka jättää päätösvaltaa ja tulkintamahdollisuuksia kouluille ja opettajille.

Taulukko 5. Historian opetuksen keskeiset sisältöalueet vuoden 1994 peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa.

Opiskelussa tarkastellaan yleistä historiaa, Suomen historiaa ja nykysuomalaista yhteiskuntaa
Yleisen historian pääpaino on Euroopan historiassa, jossa Suomen naapurialueilla on erityisasema
Suomen historiassa korostetaan kansallisten ilmiöiden ja tapahtumien rinnalla alueellista ja paikallista historiaa, kotiseutuhistoriaa sekä arkipäivän elämää
Opiskelussa tarkastellaan tasapainoisesti historiallisen kehityksen eri osa-alueita, kuten valtiollista historiaa, talous- ja yhteiskuntahistoriaa ja kulttuurihistoriaa.
Historiallinen kehitys pyritään näkemään pitkäaikaislinjaksi esihistoriasta nykypäivään
Ala-asteella opiskellaan esihistoriasta Ranskan suureen vallankumoukseen ja Napoleonin sotiin ja Suomen historian osalta Ruotsin vallan ajan loppuun ulottuvaa ajanjaksoa
Yläasteella käsitellään yleisen historian ja Suomen historian 1800- ja 1900- luvun keskeisiä tapahtumia ja ilmiöitä nykypäivään saakka ja tarkastellaan kansainvälisiä ja kotimaisia ajankohtaisia kysymyksiä

Lähde: Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 97–98.

Opetussuunnitelmassa määritellään yleiset rajat sisällöille ja tehdään pieni jaottelu siitä, mitkä aiheet kuuluvat ala-asteella ja mitkä puolestaan yläasteelle.⁷³ Voisikin nähdä, että oppikirjoilla on suuri rooli toteuttaa tätä vuoden 1994 opetussuunnitelmaa. Oppikirja on keskeinen työväline opettajalle, joten niiden sisältöjä on kouluissa todennäköisesti hyödynnetty. Oppikirjoilla on oppimisenkin kannalta keskeinen rooli, koska oppikirjat ovat usein perusta, jonka avulla oppiminen tapahtuu. Oppikirjat ovat usein oppilaidenkin suosiossa, koska oppikirja on selkeä kokonaisuus, joka käydään läpi kuluvan vuoden aikana pienissä osissa.⁷⁴ Opetussuunnitelman jättämä väljyys oppiaineen keskeisille sisällöille on antanut myös kustantajille vapaammat kädet oppikirjojen rakentamisessa.

Vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa historian sisältöalueet on jaettu yhteensä kahdeksaan isompaan kokonaisuuteen, jotka jaetaan seitsemännelle ja kahdeksannelle luokille. Verrattaessa edelliseen opetussuunnitelmaan, on vuoden 2004 opetussuunnitelmassa selvästi palattu tarkempien sisältöjen määrittelyyn.

⁷³ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 97–98.

⁷⁴ Ruuska 2015, 43.

Taulukko 6. Historian opetuksen sisältöalueet vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa.

Elämää 1800-luvulla ja kansallisuusaate
Teollinen vallankumous
Murrosten aika Suomessa
Suurvaltojen kilpailusta ensimmäiseen maailmansotaan seurauksineen
Laman ja totalitarismin aika
Suomi 1950-luvulta nykypäivään
Elämää 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa
Lisäksi yksi seuraavista teemoista, jonka kehitystä tarkastellaan 1800-luvulta nykyaikaan saakka: a) jokin Euroopan ulkopuolinen kulttuuri b) tasa-arvoisuuden kehitys c) kulttuurin kehitys d) teknologian kehitys, esimerkiksi liikkumis- ja kuljetusvälineiden kehitys e) Euroopan hajaannuksesta sen yhdistymiseen

Lähde: Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 224–225. Katso liite 3.

Liitteessä 3 on avattuna sisältökokonaisuuksiin sisältyviä aiheita yksityiskohtaisemmin. Vuoden 2004 opetussuunnitelmassa keskeiset suuremmat sisältökokonaisuudet on jaettu kahdeksaan osaan, joista kolme ensimmäistä: elämää 1800-luvulla ja kansallisuusaate, teollinen vallankumous ja murrosten aika Suomessa,⁷⁵ käsitellään pääosin seitsemännen luokan oppikirjoissa. Neljäs sisältökokonaisuus suurvaltojen kilpailusta ensimmäisen maailmansotaan seurauksineen on sisältö, jonka sijoitus vaihtelee hieman eri oppikirjojen ja kustantajienkin välillä. Maailmansodat pääosin käsitellään vasta kahdeksannen luokan oppikirjoissa, mutta osassa seitsemännen luokan oppikirjoissa aloitetaan jo ensimmäisen maailmansodan käsittely. Esimerkiksi WSOY:n kirjasarjassa *Historian tuulet 7* kirjan viimeinen suuri asiakokonaisuus on ensimmäisen maailmansodan käsittely sodan syttymisen ja keskeisten tapahtumien osalta.⁷⁶ 2000-luvun oppikirjojen sisältöä ja rakennetta tarkasteltaessa huomaa, että kahdeksannen luokan oppikirjojen⁷⁷ sisällöistä löytyvät opetussuunnitelman loput neljä sisältöaluetta.⁷⁸

⁷⁵ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 224–225.

⁷⁶ *Historian tuulet 7* 2003, 178.

⁷⁷ Katso esimerkiksi: *Aikalainen 8* 2010 & *Forum 8* 2013.

⁷⁸ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 224–225.

Loput sisältöalueet ovat: suurvaltojen kilpailusta ensimmäiseen maailmansotaan seurauksineen, laman ja totalitarismin aika, Suomi 1950-luvulta nykypäivään, elämää 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa, ja lisäksi valittava teema, joka usein liittyy johonkin kaukaisempaan kulttuuriin tai teknologian kehitykseen.⁷⁹

Uusimmassa opetussuunnitelmassa historian oppiaineen sisällöt on jaoteltu kuudeksi isommaksi sisältöalueeksi. Sisältöalueiden katsotaan olevan sellaisia, että ne tukevat historian oppiaineen keskeisiä tavoitteita. Sisältöalueiden yhteydessä kiinnitetään huomiota mahdollisuuksien mukaan oman perheen, paikkakunnan tai lähialueen historiaan. Sisältöalueiden käsittelytavasta mainitaan, että käsittely on mahdollista toteuttaa kronologisesti tai temaattisesti.⁸⁰

Taulukko 7. Historian opetuksen sisältöalueet vuoden 2014 peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa.

Sisältö 1: Teollisuusyhteiskunnan synty ja kehitys: Perehdytään ilmiöön, joka on muuttanut ihmisen elämää, ihmisen ja luonnon suhdetta sekä maailmaa.
Sisältö 2: Ihmiset muuttavat maailmaa: Tutustutaan yhteiskunnallisiin aatteisiin, niiden merkitykseen ja seurauksiin sekä siihen, miten ihmiset ovat pystyneet vaikuttamaan omana aikanaan.
Sisältö 3: Suomea luodaan, rakennetaan ja puolustetaan: Perehdytään kulttuurin merkitykseen identiteetin rakentamisessa autonomian ajalla ja itsenäisen Suomen alkutaipaleeseen.
Sisältö 4: Suurten sotien aika: Perehdytään maailmansotiin, kylmään sotaan ja sodista selviytymiseen erityisesti tavallisten ihmisten ja ihmisoikeuskysymysten näkökulmasta. Paneudutaan ihmisoikeusrikoksiin kuten holokaustiin ja muihin kansanvainoihin sekä ihmisoikeuksien edistämiseen.
Sisältö 5: Hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminen: Tarkastellaan arkielämän historiaa ja tämän päivän juuria. Kehityksen yksilölle tuomien saavutusten ohella perehdytään elinkeinorakenteen muutokseen ja palveluammattien yleistymiseen sekä kaupungistumiseen.
Sisältö 6: Nykyisen maailmanpolitiikan juuret: Syvennyttään kehittyneiden ja kehittyvien maiden yhteiseen historiaan sekä uudenlaisten poliittisten jännitteiden syntyyn ja ratkaisuihin maailmassa.

Lähde: Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 416.

⁷⁹ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 224–225.

⁸⁰ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 416.

Tarkasteltaessa näiden kaikkien opetussuunnitelmien perusteiden historian oppiaineen keskeisiä sisältöjä, on mahdollista sanoa, että kouluissa opetukseen kuuluvat sisällöt eivät ole eri aikoina merkittävästi muuttuneet. Painopiste on Suomen ja Euroopan historiassa, ja etenkin 1900-luvun historia on laajasti käsittelyssä. Opetussuunnitelmien sisältöjen erot nousevat esiin lähinnä niiden ilmaisutavassa. Liitteiden 1-3 perusteella on mahdollista huomata, että osassa opetussuunnitelmissa isoon sisältöalueeseen kuuluvat aiheet on esitelty todella yksityiskohtaisesti. Esimerkiksi opetussuunnitelmien perusteissa vuodelta 2004 otsikkona on teollinen vallankumous, jonka alle on tarkennettu vielä, että osa-alueeseen sisältyy teollistuminen ja sen vaikutukset ihmisten elämään sekä kaupungistuminen.⁸¹

Historian oppiaineen keskeiset sisältöalueet eivät siis ole merkittävästi muuttuneet peruskoulun aikana eri opetussuunnitelmissa. Tämä selittääkin sitä, että eri aikoinakin tehdyissä oppikirjoissa käsitellään suurilta linjoiltaan samoja aiheita. Eroavaisuuksia löytyy toki siinä, miten ja kuinka laajasti asioita eri teoksissa käsitellään. Myös kuvien käyttö, esimerkeiksi nostetut henkilöt ja erilaiset lähteet, kuten kirjeet, ovat oppikirjojen tekijöiden päätöksenalaisia asioita. Suuret linjat ovat kuitenkin pysyneet melko samanlaisina.

2.2 Tasa-arvo ja sukupuoli opetuksessa ja opetussuunnitelmissa

Puhuttaessa sukupuolista, sukupuolten tasa-arvosta sekä sukupuolen roolista koulussa ja opetuksessa, on muistettava, että keskustelun tarkoituksena ei ole poistaa sukupuolia koulumaailmasta eikä tehdä tytöistä ja pojista samanlaisia. Kasvatuksessa sekä yhtäläillä opetuksessa on kuitenkin keskeistä huomioida sukupuoli. Eija Syrjäläisen ja Tiina Kujalan mukaan tasa-arvokasvatuksella ei ole sijaa koulujen arjessa, vaikka hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus on mainittu keskeiseksi painopisteeksi sekä kehittämiskohteeksi opettajankoulutuksessa. Kujalan ja Syrjäläisen mukaan sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus onkin jäänyt opettajankoulutuksessa juhlapuheiden tasolle.⁸² Asiaan on kiinnitetty kuitenkin paljon huomiota, ja sukupuolitietoisesta tasa-arvon näkökulmaa edistämiseksi onkin toteutettu useita hankkeita ja projekteja, mutta siitä huolimatta käytännöt eri kouluissa ovat pysyneet hyvin pitkälti samoina.⁸³ Opetushallituksen lokakuussa 2016 julkaisema opas sukupuolten tasa-arvon edistämisestä perusopetuksessa on uusin tasa-arvoa edistävä ohjeistus perusopetuksessa. Oppaan tarkoituksena on auttaa kouluja tasa-arvotyössä sekä antaa työkaluja, joilla opetusta kehitetään vielä tasa-arvoisempaan suuntaan.⁸⁴

⁸¹ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 224–225.

⁸² Syrjäläinen & Kujala 2010, 25–26.

⁸³ Syrjäläinen & Kujala 2010, 25–26.

⁸⁴ Jääskeläinen et al. 2016, 7.

Sukupuolineutraalisuus on käsite, joka käytetään niin opettajankoulutuksessa kuin myös tavallisissa kouluissa. Sukupuolineutraaliudella tarkoitetaan sitä, että opettajat eivät huomioi oppilaiden sukupuolta opetuksen suunnittelu- tai toteutusvaiheessa. Ajatus on varsin ristiriitainen, koska samanaikaisesti puhutaan kouluissa olevista villeistä ja äänekkäistä pojista ja kilteistä rauhallisista tytöistä, jotka vievät vähemmän opettajien aikaa.⁸⁵ Tytöt ja pojat mielletään koulumaailmassa erilaisiksi, vaikka sitä ei ääneen sanottaisikaan. Tytöt ovat kiltejä ja ahkeria ja pojat puolestaan äänekkäitä ja rajuja. Jos tytöt eivät käyttäydykään stereotyyppien mukaisesti, eivät opettajat tätä välttämättä heti aisti. Jos käytös on niin vahvasti stereotyyppioista poikkeavaa, että opettajat kiinnittävät siihen huomioita, suhtaudutaan käytökseen vakavammin kuin sellaisissa tilanteissa, joissa poika käyttäytyisi samalla tavalla. Siitä huolimatta, että korostetaan sukupuolineutraaliutta ajatuksena, opettajilla on selkeitä stereotyyppioita ja oletuksia tyttö- ja poikaoppilaista.⁸⁶

Miksi sukupuolten huomioiminen on niin tärkeää kouluissa? Koulu on paikka, jossa yhteiskunnallisia arvoja edistetään ja välitetään eteenpäin. Oppilaat ovat kouluaikana vielä kehitysvaiheessa, jolloin muodostuu käsityksiä yhteiskunnasta, itsestään ja muista. Myös maailmankuva muotoutuu kouluaikana. Aikuisilla, kuten esimerkiksi opettajilla, on suuri vaikutus siihen, millaisena oppilaat näkevät itsensä ja millainen käsitys heillä syntyy itsestään ihmisenä ja myös oppilaana. Jotta sukupuolten väliseen tasa-arvoon voitaisiin kiinnittää huomiota ja edistää sitä, on opettajalla oltava välineitä ja keinoja, joilla tätä tasa-arvoa voidaan edistää. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole nähdä ja tehdä tytöistä ja pojista samanlaisia, vaan ennemmin opetuksessa tulee huomioida tytöt sekä pojat.⁸⁷ Opettajien työnä on tarjota opetussuunnitelman mukaista opetusta, jossa sukupuolet huomioidaan ja oppilaita kohdellaan tasa-arvoisesti. Oppikirjat ovat yksi työkalu, jolla opettajat opetustaan rakentavat ja kirjat ovat keskeisiä apuvälineitä. On tärkeää huomioida sukupuolet ja niiden välinen tasa-arvo myös oppikirjoissa.

2.2.1 Sukupuoleton opetussuunnitelma

Tutkielmassani vanhimmassa tarkastellussa opetussuunnitelmassa vuodelta 1985 mainitaan, että ihmisten samanarvoisuus yksilöinä, työssä, perheessä ja julkisessa elämässä liittyy sukupuolten väliseen tasa-arvoon, joka on edellytys ihmisten samanarvoisuudelle. Kouluissa edistetään tasa-arvoa asennekasvatuksella sekä myös yhtäläisellä koulutustarjonnalla. Tällä tarkoitetaan tyttöjen ja poikien yhtäläisiä mahdollisuuksia osallistua opetukseen sukupuolesta riippumatta.⁸⁸

⁸⁵ Syrjäläinen & Kujala 2010, 26.

⁸⁶ Syrjäläinen & Kujala 2010, 26.

⁸⁷ Syrjäläinen & Kujala 2010, 26.

⁸⁸ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 13–14.

Asennekasvatukseen liittyy huomiota siitä, että peruskoulun täytyisi osaltaan yrittää ja pyrkiä korjaamaan mahdollisia jo olemassa olevia negatiivisia asenteita sekä turvata kaikille oppilaille mahdollisuus oppia ja kasvaa omien edellytysten mukaisesti. Kasvun tulisi saada tapahtua ilman sukupuoleen liitettyjä odotuksia ja tavoitteita. Kasvatuksen tulisi ensisijaisesti pohjautua ihmisten väliseen tasa-arvoon. Tyttöissä sekä pojissa pitäisi kannustaa sellaisia ominaisuuksia, jotka edistävät esimerkiksi toisten huomiointia, itsetunnon ja itseilmaisun kehittämistä sekä yleistä rohkeutta toimia. Näiden ominaisuuksien katsotaan olevan sukupuolesta riippumattomia. Sukupuolten tasa-arvon painotetaan olevan koulujen ja kotien yhteisellä vastuu-alueella ja tämä onkin kouluyhteistyön keskeinen tavoite.⁸⁹

Vuoden 1985 opetussuunnitelmassa sukupuoli on melko häivytetty käsite. Sukupuolen merkityksellinen rooli ei nouse opetussuunnitelmassa esiin, koska opetussuunnitelmassa kerrotaan ensisijaisesti oppilaista, ei tytöistä tai pojista. Tuula Gordon ja Elina Lahelma ovat tarkastelleet opetussuunnitelman sukupuolineutraaliutta suhteessa koulun velvollisuuteen edistää sukupuolten tasa-arvoa. Sukupuolten tasa-arvo on määritelty yleisessä tasa-arvolaissa sekä erilaisissa koululaeissa. Gordon ja Lahelma esittävät, että sukupuolten tasa-arvoa edistetään juuri sukupuolineutraaliuden avulla. Johtopäätös perustuu siihen, että jos sukupuolista puhutaan paljon, puhuminen aiheuttaa sen, että puhutaan myös sukupuolten eroista ja saatetaan tehdä vastakkainasettelua, joka korostaa stereotyyppiä. Sukupuolineutraalius on siten turvallisempi tapa edistää tasa-arvoa.⁹⁰

2.2.2 Oikeus tekniikkaan ja teknologiaan sukupuolesta riippumatta

Vuoden 1994 peruskoulun opetussuunnitelma kiinnittää huomiota sukupuoleen varsin vähän. Ensimmäinen viittaus sukupuoleen on teknologian käsittelyn yhteydessä, jolloin mainitaan, että oppilaalla on oltava sukupuolesta riippumatta mahdollisuus tekniikkaan tutustumiseen. Myös mahdollisuus teknologian ymmärtämiseen ja hyödyntämiseen on sukupuolesta riippumatta kaikkien oikeus. Erityisen tärkeäksi nähdään teknologian vaikutuksen arviointi ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksessa, sekä teknologian hyödyntämisen osaaminen sekä seurauksien ymmärtäminen.⁹¹ Sukupuolta ei käsitellä teknologian yhteydessä muuten, kuin huomauttamalla, että molemmilla sukupuolilla on oikeus opiskella teknologiaan liittyvää osaamista. Mahdollisesti tällä halutaan korostaa, että teknologia ei ole vain poikia varten.

⁸⁹ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 13–14.

⁹⁰ Gordon & Lahelma 1992, 316–317.

⁹¹ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 11–12.

Opetussuunnitelmassa käsitellään myös opetuksen arvopohjaa, jonka yhteydessä mainitaan tasa-arvon olevan yksi opetussuunnitelman peruslähtökohta. Tasa-arvon huomioiminen on lainsäädännön perusteellakin pakollista. Sukupuolten välinen tasa-arvo katsotaan olevan tärkeä osa koulun arvoperustaa ja tasa-arvolla on myös kasvatustavoite. Kasvatustavoitteella tarkoitetaan sitä, että oppilas saa sukupuolesta riippumatta samanlaiset valmiudet toimia yhteiskunnan eri osa-alueilla, kuten perhe- ja työelämässä.⁹²

Sukupuoleen liittyvä käsittely jää vuoden 1994 opetussuunnitelmassa varsin pinnalliseksi ja toteavaksi. Oppiaineiden yhteydessä ei eritellä tai käsitellä mitään sukupuoleen liittyviä seikkoja, vaan ne on avattu kaikille opetukselle yhteisessä osassa, jossa käsitellään esimerkiksi juuri opetuksen arvopohjaa.

2.2.3 Tasa-arvo ja sukupuolineutraalius opetussuunnitelmassa

Vuoden 2004 opetussuunnitelmassa huomioidaan sukupuoleen liittyviä tekijöitä, mutta pääosin sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Perusopetuksen arvopohjaksi kirjataan kuuluvan ihmisoikeudet, tasa-arvo, demokratia, luonnon monimuotoisuuden ja ympäristön elinkelpoisuuden säilyttäminen sekä monikulttuurisuuden hyväksyminen. Perusopetuksen mainitaan edistävän yhteisöllisyyttä ja vastuullisuutta sekä yksilön oikeuksien ja vapauksien kunnioittamista.⁹³

Opetuksen kerrotaan huomioivan erilaiset oppijat ja edistävän sukupuolten välistä tasa-arvoa mahdollistamalla sukupuolesta riippumatta tytöille ja pojille valmiudet toimia yhtäläisin oikeuksin ja velvollisuuksin yhteiskunnassa sekä työ- ja perhe-elämässään.⁹⁴ Edeltävä lauseen voi katsoa osittain viittaavan sukupuolirooleihin, koska halutaan tarjota tytöille ja pojille samat oikeudet ja lähtökohdat yhteiskunnassa toimimiseen sekä perhe-elämässä.

Opetussuunnitelman liitteisiin on koottu valtioneuvoston asetuksia koulutuksen järjestämiseen liittyen. Valtioneuvoston asetus N:o 1435 perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta käsittelee neljännessä pykälässä koulutuksellisen tasa-arvon edistämistä ja elinikäistä oppimista:

Opetus ja kasvatus tulee järjestää yhteistyössä kotien ja huoltajien kanssa siten, että jokainen oppilas saa oman kehitystasonsa ja tarpeidensa mukaista opetusta, ohjausta ja tukea. Opetuksessa otetaan erityisesti huomioon tyttöjen ja poikien erilaiset tarpeet sekä kasvun ja kehityksen erot.⁹⁵

⁹² Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 13–14.

⁹³ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 14.

⁹⁴ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 14.

⁹⁵ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 296.

Tyttöjen ja poikien eroja käsitellään opetussuunnitelman luvussa kolme, jossa on annettu ohjeistusta opetuksen toteuttamisesta. Tyttöjen ja poikien erot on mainittu työtapojen alla, joissa korostetaan, että oppilaiden erilaiset tavat oppia ja sukupuolten väliset erot sekä henkilökohtaiset erot kehityksessä ja taustoissa täytyy huomioida.⁹⁶ Mahdollisia eroavaisuuksia ei kuitenkaan tarkemmin määritellä, niiden vain mainitaan olevan huomioitavia asioita.

3. Oppikirjojen analyysi

Tutkielmassani käytettyjen oppikirjojen analysointi oli monivaiheinen prosessi. Työvaiheista ensimmäinen oli käydä oppikirjat yksi kerrallaan läpi ja etsiä teksteistä kaikki ne kohdat, joissa käsiteltiin naisia. Analyysissä huomioin ne kohdat, joissa on selkeästi viitattu naisiin esimerkiksi sanalla äiti, vaimo, tytär, nainen tai käytetty naisen nimeä. Analyysin selkeyttämisen takia teksteistä ei ole nostettu esiin sellaisia kohtia, joissa on puhuttu esimerkiksi vain vanhemmista tai aviopuolisosta, viittaamatta tarkemmin kumpaankaan sukupuoleen. Tekstistä haluttiin erotella juuri erityisesti naisia käsittelevät osuudet.

Oppikirjoista on koottu taulukoihin erilaisia tietoja oppikirjoista. Esimerkiksi naisia ja miehiä esittävät kuvat on laskettu ja verrattu niitä kirjojen kuvien kokonaismäärään. Lisäksi taulukoihin on koottu myös naisia käsittelevien sivujen määrä ja tarkasteltu sitä suhteessa kirjojen kokonaissivumäärään. Taulukoiden antaman määrällisen tiedon perusteella on mahdollista tehdä yksinkertaistettuja havaintoja naisten käsittelyn määrästä. Pelkkä määrällinen tieto ei kuitenkaan anna riittävästi tietoa, koska lukumäärät eivät huomio sitä, kuinka paljon naisia on esimerkiksi kokonaismäärään lasketulla sivulla käsitelty. Joissakin tapauksissa naiset ovat esillä yksittäisissä lauseissa, joissakin puolestaan naisia käsitellään koko sivunkin verran.

Taulukointiin sisältyi myös muutamia konkreettisia ongelmia. Päätös siitä, mikä lasketaan kuvaksi ja mikä ei, oli vaikea. Kuviksi ei tutkielmassa laskettu karttoja, oppikirjojen kansia, tilastoja tai aikajanoja. Kuitenkin kuvan näköiset, esimerkiksi valokuvat vanhoista sanomalehdistä, on puolestaan laskettu kuvitukseksi. Tämän rajanvedon olisi voinut tehdä myös toisin, joten on keskeistä huomioida, että taulukoissa olevat määrät ovat suuntaa antavia. Kaikkia kirjoja on kuitenkin tarkasteltu samoilla kriteereillä, joka lisää analyysin luotettavuutta. Toinen huomioitava tekijä kuvien laskussa oli epäselvät kuvat, joista oli mahdotonta tunnistaa kuvassa olevien hahmojen sukupuolta. Tällöin ne on vain laskettu kuvien yhteismäärään, ei kumpaakaan sukupuolta kuvaavien määrään. On myös huomioitavaa, että kuvien jaottelu miehiin tai naisiin on tapahtunut kuvissa olevien hahmojen

⁹⁶ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 19.

ulkonäön ja vaatetuksen perusteella. Esimerkiksi silinterihattuiset ja mustapukuiset hahmot on laskettu miehiksi ja leningeissä esiintyvät hahmot naisia kuvaaviksi. Jaottelu on kaksinapainen, mutta tarpeellinen. Taulukoiden lukujen yhteismäärissä olisi eri kriteereillä todennäköisesti eroavaisuutta verrattuna tässä tutkielmassa käytettyihin, mutta luvut ovat suuntaa antavia ja auttavat lukijaa hahmottamaan tilanteen. Kokoamistani taulukoista olen ensisijaisesti vertaillut saman luokka-asteen oppikirjoja keskenään ja tarkastellut kuinka suuria eroavaisuuksia saman luokka-asteen kirjoissa saattaa olla eri kustantajien teoksien kohdalla. Myös saman kustantajan eri vuosikymmeninä julkaistujen teosten tiedot esimerkiksi naisia käsittelevien kuvien määrästä on mielenkiintoinen, koska silloin on mahdollista tarkastella, onko naisia käsittelevien kuvien määrä lisääntynyt esimerkiksi 2000-luvun oppikirjoissa verrattaessa 1980-luvun oppikirjoihin.

Taulukko 8. Tutkitut Otavan oppikirjat

Kirjan nimi	naisia käsittelevät kuvat kpl ja %	miehiä käsittelevät kuvat kpl ja %	kuvia yhteensä kpl	naisia käsitteleviä sivuja kpl ja %	sivuja yhteensä kpl
Historian tiet 7, 1984, 1. painos.	33 kpl n. 17 %	141 n. 73 %	192 kpl	34 kpl n. 14 %	238 kpl
Historian tiet 8, 1. painos, 1985.	44 kpl n. 23 %	126 kpl n. 65 %	194 kpl	27 kpl n. 10 %	272 kpl
Koulun historia 7, 1. painos, 1986.	68 kpl n. 26 %	178 kpl n. 69 %	257 kpl	50 kpl n. 20 %	255 kpl
Historian tiet 7, 1.-4 painos	30 kpl n. 16 %	134 kpl n. 70 %	192 kpl	29 kpl n. 12 %	238 kpl
Koulun historia 7, uudistetun laitoksen 1.-2 painos, 1992.	58 kpl n. 26 %	168 kpl 75 %	224 kpl	47 n. 23 %	202 kpl
Koulun historia 8, 1. painos, 1987.	67 kpl n. 30 %	149 kpl 68 %	220 kpl	31 kpl n. 13 %	243 kpl
Koulun historia 8, uudistetun laitoksen 1.-2 painos, 1992.	52 kpl n. 25 %	148 kpl n. 70 %	211 kpl	35 kpl n. 14 %	245 kpl
Horisontti, 1-2. painos, 1995.	101 n. 23 %	310 n. 70 %	444 kpl	57 kpl n. 13 %	448 kpl
Historian tuulet 7, 1. painos, 2003.	84 kpl n. 35 %	165 kpl n. 68 %	243 kpl	60 kpl 30 %	200 kpl

Historian tuulet 8, 1. painos, 2005.	71 kpl n. 25 %	165 kpl n. 58 %	283 kpl	34 kpl n. 15 %	224 kpl
Forum 7, 1. painos, 2012.	68 kpl n. 33 %	130 kpl n. 63 %	206 kpl	47 kpl n. 24 %	192 kpl
Forum 8, 1. painos, 2013.	86 kpl n. 36 %	138 kpl n. 60 %	229 kpl	65 kpl n. 33 %	199 kpl

Taulukko 9. Tutkitut WSOY:n oppikirjat

Kirjan nimi	naisia käsittelevät kuvat kpl ja %	miehiä käsittelevät kuvat kpl ja %	kuvia yhteensä kpl	naisia käsitteleviä sivuja kpl ja %	sivuja yhteensä kpl
Vuosisadat vaihtuvat 7, 1. painos, 1984.	45 kpl n. 39 %	83 kpl n. 72 %	116 kpl	40 kpl n. 22 %	184 kpl
Vuosisadat vaihtuvat 8, 1. painos, 1985.	59 kpl n. 20 %	212 kpl n. 71 %	297 kpl	26 kpl n. 12 %	214 kpl
Historiankirja 7, 1. painos, 1986.	98 kpl n. 25 %	247 kpl n. 63 %	394 kpl	29 kpl n. 14 %	203 kpl
Historiankirja 8, 1. painos, 1990.	88 kpl n. 28 %	219 kpl n. 70 %	311 kpl	44 kpl n. 21 %	206 kpl
Vuosisadat vaihtuvat 7, 3. painos, 1991.	55 kpl n. 19 %	226 kpl n. 79 %	287 kpl	31 kpl n. 15 %	209 kpl
Kohti Nykyaikaa 1800- 1900-luku, 1-5. painos, 1996	176 kpl n. 32 %	303 kpl n. 55 %	546 kpl	92 kpl n. 22 %	420 kpl
Ihmisen aika – kaksi vuosisataa, 1. painos, 1998.	146 kpl n. 26 %	364 kpl n. 65 %	564 kpl	119 kpl n. 27 %	445 kpl
Historia – NYT 7, 1. painos, 2002.	75 kpl n. 26 %	174 kpl n. 61 %	286 kpl	33 kpl n. 17 %	192 kpl
Historia – NYT 8, 1. painos, 2003.	70 kpl n. 26 %	185 kpl n. 69 %	269 kpl	27 kpl n. 14 %	192 kpl
Aikalainen 7, 1-2. painos, 2010.	108 kpl n. 40 %	178 kpl n. 66 %	271 kpl	66 kpl n. 34 %	194 kpl

Aikalainen 8, 1-2. painos, 2011.	75 kpl n. 25 %	204 kpl n. 69 %	295 kpl	36 kpl n. 17 %	206 kpl

Yllä olevien taulukoiden perusteella on mahdollista sanoa, että naisia käsitellään kirjoissa lukujen perusteella vähän. Kuvia on kirjoissa käytetty yleisesti ottaen paljon, mutta vain murto-osassa esiintyy naisia. Ero miehiä esittävien kuvien määrään on naisten kohdalla varsin suuri. Miehiä esiintyy kuvissa useammin kuin naisia, jopa puolet enemmän. Uudemmissa oppikirjoissa naisia käsitteleviä kuvia on lukumäärältään enemmän kuin vanhemmissa oppikirjoissa, mutta siitä huolimatta ero miehiin on selkeä. Esimerkiksi WSOY:n kahdeksannen luokan Aikalainen oppikirjassa käytettyjä kuvia on yhteensä 295 kappaletta, joista noin 25 prosentissa esiintyy naisia ja noin 69 prosentissa on kuvattuna miehiä. On mielenkiintoista huomata, että 2000-luvun oppikirjoissakin naisten kuvien prosentuaalinen määrä pysyy pienenä ja usein prosentit jäävät 20–30 välille. Poikkeuksena on WSOY:n teos *Aikalainen 7*, jossa jopa 40 prosentissa kaikista kuvista esiintyy naisia.⁹⁷

Naisia käsittelevien sivumäärien tarkastelu on taulukoiden lukumääristä hämmästyttävien. Naisia käsittelevien sivujen määrä on joissakin tapauksissa hämmästyttävän pieni. Tutkielmassa on laskettu yhteen kaikki ne sivut, joilla on teksteissä mainittu naiset riippumatta käsittelyn laajuudesta. Esimerkiksi *Ihmisen aika- Kaksi vuosisataa* teoksessa on yli 400 sivua, ja vain 119:llä sivulla käsitellään naisia eli naisia käsitteleviä sivuja on vain 27 prosenttia. Naisia käsittelevien sivujen lukumäärä ei ole edes puolta oppikirjan sivujen kokonaismäärästä. Nämä luvut kertovat siitä, että naisten näkökulma ei ole oppikirjoissa ollut kovin vahvasti esillä.⁹⁸

Naisten rooli oppikirjoissa lukumääriä tarkastelemalla jää varsin vaatimattomaksi. Tekstien sisällön tulkinnan tärkeys korostuu, kun halutaan tehdä päätelmiä siitä, miten naisia käsitellään oppikirjoissa. Taulukon tiedot kuitenkin vastaavat kysymykseen, kuinka paljon naisia käsitellään oppikirjoissa, jolloin vastauksen voi todeta olevan: naisia käsitellään lukujen perusteella vähän.

3.1 Analysoinnin teemakokonaisuudet

Naisia käsitellään oppikirjoissa useiden eri aiheiden yhteydessä, joten jonkinlaisen loppupäätelmän aikaansaamiseksi oli välttämätöntä muodostaa oppikirjoista teemakokonaisuuksia, joiden perusteella pystyy vastamaan kysymyksiin siitä, minkälaisien asioiden yhteydessä naisia käsitellään ja millä tavoin.

⁹⁷ Aikalainen 8 2010.

⁹⁸ Ihmisen aika 1998.

Teemat on rakennettu siten, että analyysin alkuvaiheessa huomasin, että naiset ovat jonkun tietyn aiheen kohdalla enemmän esillä. Yksittäisten lauseiden osalta ei ole tässä tapauksessa ryhdytty muodostamaan teemaa, vaan olen tietoisesti etsinyt sellaisia aihekokonaisuuksia, joissa naisiakin käsitellään enemmän. Koska kaikki oppikirjat on käyty yksi kerrallaan läpi, on kootusta aineistosta melko selkeää havainnoida ne kohdat, joissa naisia tyypillisesti käsitellään. Pääosin nämä aiheet pätevät kaikkien vuosikymmenten kohdalla, uudemmissa oppikirjoista olisi toki voinut muodostaa sellaisia teemakokonaisuuksia, joita puolestaan vanhemmissa oppikirjoissa ei juurikaan käsitellä. Teemakokonaisuuksien rakentamisen yhteydessä olen halunnut, että kaikkien vuosikymmenten osalta naisia käsitellään valituissa teemoissa, jolloin eri vuosikymmeniä voi myös verrata keskenään aiheen osalta.

Naisten käsittely näiden valittujen teemojen yhteydessä toistui kaikissa kirjoissa, eroavaisuutta oli sen osalta, kuinka paljon naisia käsiteltiin teemakokonaisuuden yhteydessä ja miten paljon lukijan oli mahdollista tekstistä saada tietoa naisista kyseisen aiheen yhteydessä. Eri kirjojen kohdalla näissä määrissä saattoi olla suurtakin eroavaisuutta, koska joissakin kirjoissa naiset huomioitiin aiheissa muutaman lauseen verran, kun taas toisessa oppikirjassa naisten käsittely saattoi olla sivunkin mittainen kuvaus. Tehdyn analyysin perusteella valittuja teemoja muodostui yhteensä seitsemän.

Taulukko 10. Aineiston pohjalta kootut teemat

1. Teollistuminen
2. Kirjailijanaiset – Minna Canth ja Selma Lagerlöf
3. Elämää 1800-luvun maatalousyhteiskunnassa
4. Eduskuntauudistus
5. Naiset ja toinen maailmansota
6. Sodan jälkeinen Suomi
7. Euroopan ulkopuoleiset kulttuurit

Ensimmäisessä teemakokonaisuudessa on huomioitu naisten käsittelyä teollistumisen yhteydessä. Teemaan on koottu erityisesti Eurooppaa koskevan teollisuuden käsittelyä, koska se on oppikirjoissa usein varsin laaja kokonaisuus. Teollistuminen on teema, joka on tyypillisesti kuulunut seitsemännen luokan oppikirjojen sisältöihin.

Kirjailijateema keskittyy 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti merkittävien kirjailijoiden käsittelyyn. Kaikissa oppikirjoissa on esillä tässä teemassa muutamia tiettyjä naisia, joten vertailu sen osalta, ketä on käsitelty ja miten tämä käsittely on tehty, on mielenkiintoista.

1800-luvun maatalousyhteiskunnan elämään keskittyvä teema oli kaikista haastavin, koska kirjoissa oli käsitelty aihetta eri tavoin ja eri aiheiden kautta. Kuitenkin näkyvimmistä osuuksista oli mahdollista rakentaa tämä kokonaisuus. Tämän teeman poisjättäminen olisi ollut hankalaa, koska vaihtelevasta käsittelytavasta, naiset kuitenkin ovat oppikirjoissa esillä, kun käsitellään 1800-luvun ihmisten elämää Suomessa.

Suomen eduskuntauudistusta käsittelevä teema on oppikirjoissa pääosin melko suppea, mutta aiheen erikoislaatuisuutensa takia se on huomioitu. Suomen eduskuntauudistus vuonna 1907 oli kansallisesti ja kansainvälisessä vertailussakin merkittävä tapahtuma.⁹⁹ Myös naisten näkökulmasta uudistus oli merkittävä, koska naisille myönnettiin yhtäläisen ja yleisen äänioikeuden yhteydessä äänioikeus sekä vaalikelpoisuus. Tämä askel teki Suomesta demokratian edelläkävijä maan Euroopassa, sillä politiikka on perinteisesti ollut miesten hallitsema areena. Suomen eduskuntauudistuksen voi katsoa olleen aikaansa edellä, jos verrataan esimerkiksi muihin Pohjoismaihin. Ruotsissa naisten äänioikeutta jouduttiin odottamaan vuoteen 1921 saakka ja Tanskassakin vuoteen 1915 asti.¹⁰⁰ Eduskuntauudistusta käsitellään oppikirjoissa poikkeuksetta, mutta kirjoissa on kuitenkin suurta eroavaisuutta siinä, millä laajuudella aiheeseen on syvennytty. Osa kirjoista esittelee esimerkiksi ensimmäisen eduskunnan yhdeksätoista naiskansanedustajaa, kun taas osassa tyydytään mainitsemaan, että naiset saivat äänioikeuden.

Tutkielman alkuvaiheessa teemakokonaisuus toinen maailmansota kulki nimellä sodat ja naiset, mutta analyysin edetessä oli mahdollista huomioida, että naiset ovat todella vähän esillä muissa kuin toisen maailmansodan yhteydessä, joten rajanveto tehtiin juuri toisen maailmansodan käsittelyyn.

Sodan jälkeinen Suomi, 1950-luvun ilonhetket olympialaisista Armi Kuuselaan ovat vaihtelevissa määrin oppikirjojen tekstien aiheena. Yhteiskunnan muutos ja hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisen yhteydessä myös naiset on teksteissä huomioitu esimerkiksi naisten työssäkäynnin osalta ja tasa-arvovaatimusten osalta. Nämä aiheet ovat pääosin käsittelyssä kahdeksannen luokan oppikirjoissa.

⁹⁹ Sulkunen 2006, 10–15.

¹⁰⁰ Sulkunen 2006, 10–15.

Euroopan ulkopuoleiset kulttuurit teemaan on koottu naisten käsittelyä esimerkiksi Kiinan, Intian ja Lähi-Idän osalta. Teeman kokoaminen oli tavallaan haastava tehtävä, koska aiheita käsiteltiin seitsemännen ja kahdeksannen luokan oppikirjoissa molemmissa, mutta hieman eri näkökulmista.

Koska käsiteltäviä teemoja muodostui niin monta, on ne jaettu vielä käsittelyn selkeän esittämisen mahdollistamiseksi 1800-luvun ja 1900-luvun teemoiksi. 1800-luvun otsikoinnin alle on sijoitettu siten teollistuminen, kirjailijanaiset ja elämä 1800-luvun maatalousyhteiskunnassa. 1900-luvun otsikoinnin alle on päätynt toisen maailmansodan käsittely, sodan jälkeisen Suomen käsittely sekä teema Euroopan ulkopuoleiset kulttuurit, koska aiheissa on nostettu esiin lähihistoriaa.

4. Naiset 1800-luvun maailmassa

Kaikissa tutkielmassani tarkastelluissa oppikirjoissa on käsitelty teollistumista, joten aineisto tarjosi mahdollisuuden tarkastella naisten osuutta teollistumisen käsittelyn yhteydessä. Seitsemännen luokan oppikirjoissa käsitellään 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun merkittäviä kirjailijoita esimerkiksi Pohjoismaisen kulttuurin ja Suomen kansallisen heräämisen yhteydessä. Aihepiiriin on otettu mukaan myös kuuluisia kirjailijanaisia, joten aineiston pohjalta on mahdollista vertailla keitä naisia oppikirjoissa käsitellään ja kuinka paljon heistä kerrotaan. Oppikirjoissa käsitellään pääosin laajasti suomalaista maatalousyhteiskuntaa 1800-luvulla, jolloin myös naisten elämää käsitellään teksteissä. Aineistossa havaitun laajan käsittelyn perusteella yhdeksi teemakokonaisuudeksi on ollut mahdollista koota naisten elämää 1800-luvun maatalousyhteiskunnassa käsittelevä osio. Kappaleessa esittämäni analyysi on temaattista, mutta myös kronologista, koska teemoja on käsitelty vuosikymmen kerrallaan.

4.1 Teollistuminen

Teollistumisen käsittely on kuulunut opetussuunnitelmissa yhdeksi keskeiseksi sisällöksi, jota historian oppiaineessa kuuluu käsitellä.¹⁰¹ Teollistuminen vaikutti merkittävästi yhteiskuntiin ja ihmisten elämään. Myös naisten kannalta teollistuminen oli merkittävä uudistus, koska perinteisesti kotona työskennelleet naiset siirtyivät työelämään myös kodin ulkopuolelle ansaitsemaan elantoa. Lisäksi naishistorian tutkimus on tuottanut tietoa naisten työskentelystä teollistuvissa yhteiskunnissa. Esimerkiksi Jaana Pekkola on jo 1980-luvulla kirjoittanut työläisnaisista kansainvälisellä tutkimuskentällä,¹⁰² ja 1990-luvulla suomalaisia työläisperheitä on tutkinut esimerkiksi Pirjo Markkola.¹⁰³ Naishistorian tutkimus on mahdollistanut sen, että esimerkiksi työläisnaisista on

¹⁰¹ Esim. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 140 & 2004, 224.

¹⁰² Pekkola 1984, 103.

¹⁰³ Markkola 1994.

olemassa tutkimustietoa, jota on halutessaan ollut mahdollista hyödyntää myös historian oppikirjoissa.

Oppikirjojen analyysin perusteella on perusteltua sanoa, että naisia käsitellään 1980-luvun oppikirjoissa teollistumisen yhteydessä varsin vähän. Tiedot naisista ja heidän osuudestaan ja elämästään teollistumisen yhteydessä jäävät usein pinnallisiksi ja irrallisiksi maininnoiksi. Irralliset yksityiskohdat saattavat olla lukijan näkökulmasta ongelmallisia,¹⁰⁴ eivätkä yksittäiset tiedonmurut useinkaan auta oppimista tai muistamista. Tällainen naisiin liittyvä yksittäinen yksityiskohta on Kehruu-Jennyn nimen mainitseminen oppikirjojen teksteissä. Kehruu-Jenny sai nimensä keksijänsä James Hargreavesin tyttären mukaan, mutta tyttärestä ei oikeastaan kerrota mitään muuta.¹⁰⁵ Koneiden kerrotaan olleen teollistumisen kannalta tärkeitä uudistuksia, ja Kehruu-Jennykin muutti tekstiiliteollisuutta peruuttamattomasti, koska lankaa oli mahdollista kehrätä koneella nopeammin kuin kehrääjien toimesta.¹⁰⁶ Koneiden yleistymisen kerrotaan vaikuttaneen tekstiiliteollisuuteen, ja uutta tekstiiliteollisuutta syntyi erityisesti niihin paikkoihin, missä oli valmiiksi esimerkiksi metalliteollisuutta, joka oli vahvasti miesvaltainen ala. Miesten työskennellessä valimoissa tai konepajoissa, heidän vaimot ja tyttäret saattoivat puolestaan mennä töihin kutomoihin ja kehräämöihin, jotka olivat tyypillisiä paikkoja, joissa naiset työskentelivät teollistuvissa kaupungeissa.¹⁰⁷ Kun oppikirjoissa käsitellään naisia teollistumisen yhteydessä, on tyypillistä, että kirjoissa käytetään suoraan sanaa nainen. Esimerkiksi: ”Kutomoteollisuuteen kelpasivat hyvin naiset ja lapset.”¹⁰⁸ ”Naisia ja alle 10-vuotiaita lapsia ei ollut lupa pitää työssä kaivoksissa.”¹⁰⁹ Näissä tapauksissa naisten käsittely on tehty hyvin yleisellä tasolla. Joissakin tapauksissa naisiin on viitattu myös äiteinä. ”Yhä useammat äidit alkoivat käydä töissä tehtaissa.”¹¹⁰ ”Naisten siirtyminen kotoa tehtaisiin oli suuri muutos perheen elämässä. Töistä paluun jälkeen äitiä odottivat usein vielä kotityöt.”¹¹¹ Työssäkäyvien naisten kuvaaminen äideiksi on mielenkiintoinen huomio, sillä yksineläviä naisia ei teksteissä eritellä.

¹⁰⁴ Häkkinen 2002, 85.

¹⁰⁵ Esim. Koulun historia 7 1986, 29 ja Vuosisadat vaihtuvat 7 1984, 60.

¹⁰⁶ Koulun historia 7 1986, 29.

¹⁰⁷ Historiankirja 7 1988, 34.

¹⁰⁸ Historian tiet 7 1984, 57.

¹⁰⁹ Vuosisadat vaihtuvat 7 1984, 68.

¹¹⁰ Historian tiet 7 1984 ja 1987, 57

¹¹¹ Historian tiet 7 1987, 62.

Tekstiiliteollisuuden lisäksi naisten käsittelyä tehdään usein teollistumiseen liittyviä ongelmien ja työväestön elämään liittyviä epäkohtien käsittelyn yhteydessä.¹¹² Työväestön ongelmien yhteydessä huomioidaan usein myös lapsityövoimaan sekä naisten työskentelyyn liittyviä epäkohtia.¹¹³ Lapsityövoiman yhteydessä ei eritellä lasten sukupuolia, vaan lapsia käsitellään sukupuolineutraalisti. Joissakin tapauksissa kuitenkin kuvien perusteella lukija pystyy tekemään päätelmiä lapsien sukupuolesta. Lapsityövoima kuvataan oppikirjoissa valtavaksi epäkohdaksi ja erityisesti alimpien säätyjen lasten kerrotaan joutuneen työskentelemään huonoissa ja vaarallisissakin oloissa.¹¹⁴

Oppikirjoissa kerrotaan, että naisten työskentelyyn liittyvää epätasa-arvoa kuvasti palkkaus. Naisille ei maksettu yhtä suurta palkkaa kuin miehille, joten naiset olivat työnantajille edullista työvoimaa.¹¹⁵ Oppikirjojen teksteissä huomioidaan myös muita teollisuustyöväen elämän epäkohtia, kuten esimerkiksi työnteon vaarallisuutta. Oppikirjoissa kerrotaan, että työskentely on ollut vaarallista ja työntekijöiden asema on ollut melko turvaton, koska työntekijöillä ei ollut aluksi mitään vakuutuksia tapaturmien tai sairastumisen varalta. Työntekijöiden suuren tarjonnan takia uudistuksiin ei nähty tarvetta työnjohdon näkökulmasta.¹¹⁶ *Koulun historia 7* oppikirjassa on käytetty työväestön elämää kuvaavana havainnollistavana esimerkkinä erään lääkärin tekstiä vuodelta 1865. Teksti kuvailee asumiseen liittyviä ongelmia.

Aivan epäilemättä on ahtaus, jossa nämä ihmisolennot asuvat, sekä heidän huoneistojensa likaisuus syynä lavantaudin jatkumiseen ja leviämiseen. Talot, joissa työläiset asuvat, sijaitsevat ahtailla kulmakaduilla ja piholla. Ne ovat valon, ilman ja puhtauden suhteen todellisia puutteen ja epäterveellisyyden malliesimerkkejä, häpeäksi jokaiselle sivistyneelle maalle. Niissä makaavat miehet, naiset, ja lapset yönsä yhteen sullottuina.¹¹⁷

Kuvaus asumisen epäkohdista tuo lukijalle elävän kuvan surkeista asuinoloista, joista kärsivät naisten lisäksi toki myös lapset ja miehetkin. Lavantaudin leviämisen syynä nähdään olevan ahtaus sekä huoneistojen likaisuus. Työväestön asuinalueita pidetään jopa häpeällisenä niiden surkeiden olojen takia. Kuvaus osoittaa selvästi, että työläisten oloissa olisi parannettavaa.

¹¹² *Koulun historia 7* 1986, 41–43, *Vuosisadat vaihtuvat 7* 1984, 65–69.

¹¹³ *Historiankirja 7* 1988, 36.

¹¹⁴ *Historiankirja 7* 1988, 36.

¹¹⁵ *Historian tiet 7* 1984, 57.

¹¹⁶ *Vuosisadat vaihtuvat 7* 1984, 65–66.

¹¹⁷ *Koulun historia 7* 1986, 41.

Työväestön elämän epäkohtien lisäksi oppikirjoissa on kuvattu myös niitä muutoksia, joilla työväestön elämää ryhdyttiin parantamaan ja kehittämään. Oppikirjojen esittelemiä muutoksia ovat esimerkiksi lainsäädännön kehitys, jonka tavoitteena kerrotaan olleen naisten ja lasten työolosuhteiden parantaminen Esimerkiksi Englannissa kiellettiin alle kahdeksan vuotiaiden lasten pito töissä puuvillateollisuudessa, ja tämän ollessa riittämätön ratkaisu, alle 13-vuotiaiden lasten yli kahdeksan tunnin työpäivät kiellettiin.¹¹⁸

Teksteissä on yleistä, että nuorista henkilöistä ja lapsista puhuttaessa ei erikseen kerrota henkilöiden sukupuolesta mitään. Tekstistä saa kuitenkin kuvan, että lasten ja naisten katsotaan olleen samalla viivalla eli he olivat heikommassa asemassa kuin miehet. Teollistumisen yhteydessä nostetaan vahvasti esiin naisten työskentelyyn liittyviä epäkohtia ja mielikuva työskentelystä jää ehkä siten negatiiviseksi. Osa kirjoista kuitenkin huomioi naisten työskentelyyn liittyvän positiivisen osuuden eli naisten työskentelyllä katsotaan olleen positiivinen merkitys perheiden taloudelliseen tilanteeseen, johon kaikki lisätulot olivat useimmiten tarpeellisia ja tervetulleita.¹¹⁹

Eri kustantajien kohdalla on eroavaisuutta naisten käsittelyn määrän suhteen. Otavan teoksissa naiset ovat teksteissä hieman enemmän esillä kuin WSOY:n kirjoissa. Naisista on Otavan teoksissa yksinkertaisesti enemmän tietoa kuin WSOY:n kirjoissa. Kokonaiskuvana oppikirjoista välittyy kuitenkin yhtenevä mielikuva siitä, että naiset työskentelevät erityisesti tekstiiliteollisuudessa. Mielenkiintoinen lisähuomio on myös, että teksteissä huomioidaan naiset usein juuri perheellisinä henkilöinä, jotka tuovat perheelleen lisää tuloja. Yksineläviä naisia ei teksteissä mainita, joten mielikuva on, että tehtaassa työskennelleet naiset ovat ensisijaisesti olleet äitejä, tai sitten niin nuoria, että heistä voidaan puhua jonkun tyttärenä, jolla ei vielä ole aviomiestä ja omaa perhettä. Käsittelytapa on mielenkiintoinen, koska kaupunkeihin on muuttanut työn perässä paljon yksinäisiä nuoria naisia, jotka ovat pystyneet oman työn ansiosta viettämään itsenäistä elämää. Tällä tavoin naisten muuttuvaa asemaa yhteiskunnassa ei huomioida.

Uusia 1990-luvulla tehtyjä oppikirjasarjoja ilmestyi tutkielmassa tarkastelluilta kustantajilta kolme kappaletta. Jo 1980-luvulla käytössä olleista oppikirjasarjoista ilmestyi myös useita uusintapainoksia.¹²⁰ 1990-luvun uusia oppikirja sarjoja olivat Otavan *Horisontti* (1995) ja WSOY:n teokset *Kohti Nykyaikaa* (1996) ja *Ihmisen aika.*(1998). Teollistuminen on näissä 1990-luvun uusissa oppikirjasarjoissa laaja kappale, jossa käsitellään teollistumista useista näkökulmista ja huomioidaan

¹¹⁸ Koulun historia 7 1986, 44.

¹¹⁹ Historian tiet 7 1984, 57–58.

¹²⁰ Esim. Vuosisadat vaihtuvat 7 1991.

esimerkiksi kaupunkien kasvu, talouden kehitys ja työväenluokan synty.¹²¹ Käsittelyn laajuus huomioiden on mahdollista todeta, että naisia käsitellään teksteissä vähän, erityisesti *Horisontti* ja *Kohti Nykyaikaa* teoksissa naiset jäävät todella vähälle huomiolle. *Ihmisen aika* teos on tarkastelluista uusista 1990-luvun oppikirjoista oikeastaan ainoa, jossa naisia käsitellään teollistumisen yhteydessä enemmän kuin muutaman maininnan verran. Oppikirjassa käsitellään työväenluokan syntyä, jonka yhteydessä sivutaan myös naisten roolia työpaikoilla. Oppikirjassa kerrotaan, että tehtaissa tarvittiin paljon työväkeä, jonka seurauksena aluksi käytettiin erityisen paljon nais- ja lapsityövoimaa. Työskentelyn kuvaillaan olleen raskasta ja yksipuolista ja työntekijöiden piti tottua työskentelemään puutteellisissa oloissa. Puutteiksi mainitaan esimerkiksi puutteet valaistuksessa ja työpaikkojen likaisuus ja vaarallisuus.¹²² Oppikirjassa kerrotaan, että tehtaissa työskentelyyn ei vaadittu erityistä ammattitaitoa, jonka perusteella naisia ja lapsia palkattiin työntekijöiksi. Naisten ja lasten palkkaaminen oli oppikirjan mukaan kannattavaa, koska heille maksettiin huonompaa palkkaa kuin miehille. Koneiden kehityksen alkuvaiheissa tehtaissa kerrotaan olleen paljon erilaisia avustavia tehtäviä, joissa ei tarvittu oikeastaan ammattitaitoa. Esimerkiksi vanhemman työntekijän auttaminen tai roskien keruu oli tehtäviä, joita annettiin mielellään lapsille. Vaikka lasten ja naisten palkan mainitaan olleen pienempi kuin miesten palkan, sen huomioidaan tuoneen tärkeän lisän työläisperheiden elantoon. Pienenkin palkan tuoma lisä oli erityisen tärkeä niissä tilanteissa, joissa työssä kävi vain yksi vanhemmista.¹²³

Lukijalle välittyy hieman tietoa naisten työelämästä ja työnkuvista, mutta tiedot jäävät tässäkin tapauksessa pintapuoleisiksi. Pohdittaessa syitä siihen, miksi esimerkiksi *Horisontissa* naisten käsittely on vähäisempää kuin *Ihmisen aika* teoksessa, on syytä huomioida, että *Horisontti* kirjan ensimmäinen painos julkaistiin jo vuonna 1993 ja *Ihmisen aika* 1998. Oppikirjojen julkaisujen välillä on viisi vuotta ja vaihtuva opetussuunnitelma, joten on mahdollista pitää *Ihmisen aika* teoksen uudempaa ilmestymisajankohtaa yhtenä syynä naisten käsittelyn laajempaan otteeseen. Sukupuolten käsittely ei opetussuunnitelmassa korostu tai nouse keskeiseksi vuoden 1994 opetussuunnitelmassa, joten sen perusteella ei voi oppikirjojen välistä eroavaisuutta selittää. 1990-luvun oppikirjojen kuvaukset naisista teollistumisen yhteydessä eivät radikaalisti poikkea 1980-luvun oppikirjojen kuvauksista ja oppikirjoissa on huomioitu samankaltaisia asioita. Oppikirjojen tekijöiden tarkastelu voi myös selittää oppikirjojen eroavaisuuksia. *Horisontti* teoksen tekijät ovat kaikki miehiä.

¹²¹ Horisontti 1995, 56–69.

¹²² Ihmisen aika 1998, 100.

¹²³ Ihmisen aika 1998, 101.

Oppikirjan tekijät Osmo Lappalainen, Sakari Tiainen, Eero Waronen, Seppo Zetterberg,¹²⁴ eivät myöskään nouse naishistorian kirjoittajina esiin historian tutkimuksen kentällä.

Ihmisen aika teoksen tekijöitä ovat Ari Anteroinen, Matti Ojaskoski, Matti Peltonen, Titta Putus-Hilasvuori, Jukka Rantala, Jari Ukkonen.¹²⁵ Miesvaltaisessa ryhmässä on mukana yksi nainen: Titta Putus-Hilasvuori. Kiinnitin huomiota myös Matti Peltoseen, joka on kirjoittanut teoksia esimerkiksi sosiaali- mentaali- ja mikrohistoriasta.¹²⁶ On mielenkiintoista pohtia, onko Peltosen kiinnostus esimerkiksi mikrohistoriaan vaikuttanut oppikirjan sisältöihin, joka voisi selittää oppikirjojen sisältöjen eroavaisuutta.

2000-luvun oppikirjoissa on teollistumisen yhteydessä käsitelty aiempien vuosikymmenien kirjoihin verrattuna enemmän naisia. Naiset on huomioitu esimerkiksi porvariston elintason kuvailussa, työväestön oloissa ja myös naisen yhteiskunnallisen aseman muuttumisen näkökulmasta. Erityisesti uusimmissa oppikirjoissa, *Aikalainen 7* ja *Forum 7*, naisia on käsitelty varsin laajasti. 2000-luvun alun oppikirjoissa WSOY:n *Historia NYT! 7* ja Otavan *Historian tuulet 7* teoksissa on käsitelty selvästi vähemmän naisia kuin näissä kummankin kustantajan uudemmissa teoksissa, mutta on huomioitava, että kirjojen taustalla on eri opetussuunnitelma.

Tarkastelluissa 2000-luvun oppikirjoissa huomioidaan teollistumisen muuttaneen naisten yhteiskunnallista asemaa, sillä kaupungeissa naiset saattoivat työskennellä kodin ulkopuolella. Naisia muutti paljon maalta kaupunkiin, joissa heille saattoi avautua uudenlainen itsenäisempi elämä. Oppikirjoissa kerrotaan, että kaupungeissa naisilla saattoi olla paremmat mahdollisuudet koulutukseen ja ansiotyöhön.¹²⁷ *Forum 7* oppikirjassa on maininta siitä, että naisille maksettu pienikin palkka teki naisista taloudellisesti riippumattomampia kuin aiemmin.¹²⁸

Naisten ja miesten palkan epätasaisuus huomioidaan 2000-luvun oppikirjoissakin. Oppikirjoissa kerrotaan, että naisille maksettiin yleisesti pienempää palkkaa kuin miehille, jonka seurauksena naisia palkattiin tehtaisiin mielellään.¹²⁹ *Forum 7* oppikirjassa kuvaillaan kuinka pienet palkat ja köyhyys vaikutti erityisesti yksinhuoltaja äiteihin. Oppikirjan mukaan köyhyys ajoi naisia elättämään itseään prostituutiolla, joka oli monille viimeinen vaihtoehto tienata elantoa.¹³⁰ *Forum 7* oppikirjassa on

¹²⁴ Horisontti 1995.

¹²⁵ Ihmisen aika 1998.

¹²⁶ Esim. Viinapäästä kolerakauhuun: kirjoituksia sosiaalhistoriasta 1988, Matala katse: kirjoituksia mentaliteettien historiasta 1992 ja Mikrohistoriasta 1999.

¹²⁷ Historian tuulet 7 2003, 54 ja Forum 7 2012, 61, Aikalainen 7 2010, 86.

¹²⁸ Forum 7 2012, 51.

¹²⁹ Historia NYT 7 2002, 54.

¹³⁰ Forum 7 2012, 61.

käytetty esimerkkinä kuvausta ompelijatyttö Magdalenan kuvausta prostituution ajautumisen syistä. Oppikirjassa ei kuitenkaan kerrota, mistä kuvaus on peräisin tai kuka sen on kirjoittanut.

Olin yksin - selviytyminen kävi minulle silti ylivoimaiseksi. Minulla oli lapsi, joka huusi ruokaa. Koska en kyennyt elättämään häntä neulallani, menin kadulle ja ansaitsin rahaa sillä tavalla... Työstä saamani huono palkka ajoi minut prostituutioon. Vihasin sitä sydämeni kyllyydestä, se oli täysin vastoin luontoani ja vain Jumala tietää miten ankarasti olen kamppailut päästäkseni siitä eroon. Onnistuin, kun sain paremmin palkattua työtä.¹³¹

Pienempi palkkaus oli huomioitu jo aiempien vuosikymmenien kirjoissa, mutta nyt pienen palkan tuomia epäkohtia käsitellään erilaisista näkökulmista ja nostetaan esiin juuri prostituutioon ajautuminen, jota ei aiempien vuosikymmenien oppikirjoissa ole nostettu epäkohtien yhteydessä esiin.

Naisten työpaikoista kerrotaan 2000-luvun oppikirjoissa monipuolisemmin kuin vanhemmissa oppikirjoissa, jolloin lukija saa käsityksen siitä, missä kaikkialla naisia saattoi työskennellä teollistuvissa kaupungeissa. Oppikirjoissa huomioidaan, että naisille syntyi runsaasti uusia työpaikkoja 1800-luvun loppupuolella.¹³² Naisia työskenteli tekstiili- ja elintarviketehtaiden lisäksi esimerkiksi useissa palveluammateissa, kuten sairaaloissa ja erilaisissa virastoissa.¹³³ Naistyöntekijöiden työskentelyn epäkohtia on myös 2000-luvun oppikirjoissa nostettu esiin, mutta muutenkin kuin pienen palkan tai huonojen asuinolojen yhteydessä. Esimerkiksi naisten oikeudellisen aseman kerrotaan olleen huono, eikä naisella ollut päätösvaltaa esimerkiksi oman omaisuutensa suhteen. Naiset olivat usein miehen holhouksen alaisia, joko aviopuolison tai isän.¹³⁴

Forum 7 ja *Aikalainen 7* oppikirjoissa huomioidaan teollistumisen käsittelyn yhteydessä 1800-luvun teollistuminen myös porvariston näkökulmasta, jota vanhemmissa oppikirjoissa ei juuri tehdä. *Forum 7*:ssä jopa nimitetään 1800-lukua *porvariston vuosisadaksi*.¹³⁵ 1980- ja 1990-luvun oppikirjoissa on teollistumista käsitelty erityisesti työväestön näkökulmasta, mutta uusimmissa tarkastelluissa oppikirjoissa nostetaan esiin myös uutta lähestymistapaa. Oppikirjoissa kuvataan porvarillista perheihannetta, jossa äidin ensisijainen tehtävänä oli keskittyä kodin ja lasten hoitamiseen ja isä puolestaan toimi perheen päänä, joka hankki perheelle elantoa.¹³⁶

¹³¹ *Forum 7* 2012, 61.

¹³² *Historian tuulet 7* 2003, 55.

¹³³ *Aikalainen 7* 2010, 86, *Historian tuulet 7* 2003, 55, *Historia NYT 7* 2002, 55.

¹³⁴ *Aikalainen 7* 2010, 86.

¹³⁵ *Forum 7* 2012, 65.

¹³⁶ *Aikalainen 7* 2010, 87, *Forum 7* 2012, 65.

Porvariston piirissä perheen kerrotaan olleen tärkeä, kuten myös yhdessä olon. Perheistä muodostui usein ydinperhe, johon kuului mies ja vaimo sekä heidän lapsensa. Tällaisen perheen elämään kuvaillaan kuuluneen yhteisiä ruokailuja, vapaa-ajan viettoa esimerkiksi teatterissa ja oopperassa.¹³⁷ Perhehistoriasta on tehty paljon tutkimusta. Esimerkiksi Kaj Häggman on käsitellyt väitöskirjassaan perheihanteita ja sivistyneistön elämäntapaa 1800-luvun Suomessa.¹³⁸ Perhehistoriaa käsittelevät tutkimukset ovat voineen vaikuttaa siihen, että aiheet ovat esillä myös oppikirjoissa.

Forum 7 teoksessa käsitellään vielä yksityiskohtaisemmin porvariperheen elämää. Oppikirjassa kerrotaan, että perheissä oli usein palkattua palvelusväkeä, joka hoiti esimerkiksi siivouksen ja ruoanlaiton ja osittain lastenhoidon, jolloin äidille oli enemmän vapaata aikaa. Äitien kerrotaan puolestaan uudistaneen perheiden arkea ja juhlia. Joulunviettoon liittyi esimerkiksi lauluja ja syntymäpäiviksi järjestettiin juhlia. Tällaisen porvarillisen elämäntavan mainitaan levinneen. Nuoria naisia työskenteli usein palvelusneitoina tällaisissa perheissä, jolloin heidän mennessä naimisiin he veivät nämä porvariperheiden tavat ja arvot mukanaan omaan perheeseensä.¹³⁹ Oppikirjassa tuodaan ilmi, että nuorten naisten keskeinen tavoite elämässä oli löytää itselleen hyvä aviopuoliso. Neitsyyden säilyttäminen oli hyvän aviopuolison löytämisen kannalta tärkeää, jonka takia nuoret naiset eivät esimerkiksi saaneet liikkua yksin ulkona ilman niin sanottua esiliinaa. Nuorten naisten vanhemmat valitsivat esiliinan, joka saattoi olla esimerkiksi vanhempi sukulainen. Esiliinan tehtävänä kerrotaan olleen neidon siveydestä huolehtiminen. Oppikirjassa huomioidaan, että naisen siveyden säilyttäminen oli ensisijaisen tärkeää. Oppikirjassa kerrotaan myös nuorista miehistä, joita ei vahdittu yhtä tarkasti kuin nuoria naisia. Miesten tekemisiä katsottiin oppikirjan mukaan sormien läpi, joten vierailut esimerkiksi ilokortteleissa, annettiin anteeksi.¹⁴⁰ Naisten holhouksen alainen asema nousee porvariston elämän kuvauksessakin selkeästi esiin.

Uusimmista 2000-luvun oppikirjoista saa kaikista kattavamman kuvan naisten elämästä 1800-luvun teollistuvissa yhteiskunnissa. Työläisnaisten työskentelyn epäkohtien lisäksi on nostettu esiin myös yhteiskunnallisen aseman positiivinen muutos sekä esitelty laajemmin työpaikkoja ja aloja, joilla naisia työskenteli. Vanhempien oppikirjojen kuvaukset naisten työskentelystä painottuivat tekstiiliteollisuuteen. Myös porvariperheiden ja porvarillisten naisten esittely tuo aivan uudenlaista näkökulmaa aikakautensa naisiin. Kaikki eivät ole olleet työläisnaisia, vaan ylemmän luokan naisten elämä on ollut varsin erilaista pitkiä työpäiviä tehtaissa tekevien naisten elämään verrattuna. Ehkäpä

¹³⁷ Aikalainen 7 2010, 87, *Forum 7* 2012, 65.

¹³⁸ Häggman 1994. kts myös Häggman 1996.

¹³⁹ *Forum 7* 2012, 66.

¹⁴⁰ *Forum 7* 2012, 66.

juuri tämä kahden täysin eri yhteiskuntaluokan naisten elämän esittely tuo lukijalleen kuvan siitä, että naiset eivät ole mikään yhtenäinen joukko, joiden elämä on tietyllä ajalla ollut aina samanlaista. Kontrastien esiintuominen tuo lukijalleen monipuolisemman kuvan ja auttaa ymmärtämään sitä, miten erilaista elämä on ollut eri yhteiskuntaluokissa. 2000-luvun oppikirjojen näkemys naisista teollisuudessa korostaa myös naisten asemaa toimijoina, eikä keskitytä huomioimaan naisia yhteiskunnan epäkohtien uhreina. Naisten toimijuutta kuvastaa itsenäistyminen työpaikkojen myötä ja myös porvariperheiden äitien kuvaukset kertovat naisten aktiivisesta roolista miellyttävän perhe-elämän luomisessa.

4.2 Kirjailijanaiset – Minna Canth ja Selma Lagerlöf

Tässä teemakokonaisuudessa tarkastelen oppikirjoissa kuvattuja 1800-luvun lopulla vaikuttaneita kirjailijanaisia. Pääosin oppikirjoissa on käsitelty kirjailijanaisia joko Suomen kansallisen heräämisen yhteydessä, tai sitten erikseen Pohjoismaisen kulttuurin yhteydessä. Oppikirjojen perusteella on mahdollista sanoa, että tärkeimpinä pidetyt naiskirjailijat ovat olleet Minna Canth ja Selma Lagerlöf. Hyvin iso osa teoksista käsittelee jompaakumpaa näistä kirjailijoista, tai jopa molempia. Aivan yksittäisissä tapauksissa ei ole nostettu Canthia tai Lagerlöfiä esiin oppikirjan teksteissä¹⁴¹.

Oppikirjoissa käsitellään Suomen ja pohjoismaiden historian näkökulmasta tunnettuja kirjailijoita sekä taiteilijoita. Oppikirjoissa vaihtelee, keitä on nostettu esittelyyn. Pääosin esittelyssä on kansallisen heräämisen yhteydessä J.V. Snellman, Runeberg sekä Elias Lönnrot.¹⁴² Pohjoismaisen kulttuurin käsittely on usein tehty omaksi kappaleeksi ja tässä yhteydessä käsitellään kirjailijoita, kuten Hans Christian Andersenin, Henrik Ibseniä ja Aleksis Kiveä.¹⁴³ Naisista tässä asiayhteydessä esitellään joko Selma Lagerlöf tai Minna Canth. Oppikirjakohtaisesti vaihtelee kuka naiskirjailija on esitelty, vai onko naiset jätetty kokonaan käsittelystä pois. Otavan 1980-luvun teoksissa *Historian tiet 7* ja *Koulun historia 7* käsitellään Selma Lagerlöfiä, jolloin kuvaillaan hänen taustaansa ja kerrotaan hieman teoksista. WSOY:n kirjoissa *Vuosisadat vaihtuvat 7* ja *Historiankirja 7* Lagerlöfiä ei teksteissä kuitenkaan mainita. Tässä nousee esiin kustantamoiden ja oppikirjojen tekijöiden väliset eroavaisuudet ja vapaus tehdä valintoja. Näiden kahden oppikirjan tekijöitä tarkasteltaessa huomaa, että esimerkiksi *Vuosisadat Vaihtuvat 7* teoksen työryhmässä ei ole yhtään naista mukana. Tekijöinä ovat Kai R. Lehtonen ja Veikko Huttunen.¹⁴⁴

¹⁴¹ Historia NYT 7, 2002.

¹⁴² Esim. *Historiankirja 7* 1988, 58–68, *Historian tiet 7* 1984, 87–91.

¹⁴³ *Historian tiet 7* 1984, 131–135, *Koulun historia 7* 1986, 135–137.

¹⁴⁴ *Vuosisadat vaihtuvat 7*, 1984.

Naisten puuttuminen työryhmästä ei yksin voi selittää Minna Canthin puuttumista, koska esimerkiksi *Historiankirja 7* oppikirjan tekijöissä on mukana nainen, Venla Sainio, mutta Minna Canth ei oppikirjassa ole esiteltynä. Muita kirjoittajia ovat Aaro Suomela, Pekka Tenhunen, Päiviö Tommila. Naisten määrä ei työryhmässä selvästikään ole tasavertainen miesten kanssa.¹⁴⁵

Historian tiet 7 teoksen ensimmäinen painos on vuodelta 1984, ja oppikirjassa ei käsitellä Minna Canthia, ei merkittävän kirjailijan näkökulmasta eikä myöskään yhteiskunnallisena vaikuttajana. *Koulun historia 7* ensimmäinen painos on vuodelta 1986, jolloin Minna Canth puolestaan on valikoitunut oppikirjan teksteihin mukaan. Kahdessa vuodessa asian suhteen on tapahtunut muutos. WSOY:n teoksen *Vuosisadat vaihtuvat 7* ensimmäisessä painoksessa vuodelta 1984 ei käsitellä kumpaakaan henkilöä, ei Minna Canthia eikä Selma Lagerlöfiä, esittelyssä on vain mieskirjailijoita. *Historiankirja 7* (1988) kuitenkin on ottanut Minna Canthin ja hänen teoksensa käsittelyyn. Canthia käsiteltiin teoksessa kappaleessa suomenkielinen kirjallisuus ja hänet kuvaillaan varsin vahvasti yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi.¹⁴⁶

On mielenkiintoista huomata, että vanhemmissa 1980-luvun oppikirjoissa ei nosteta esiin Minna Canthia oman aikansa merkittävänä kirjailijana, vaikka oppikirjoissa on kuitenkin käsitelty ajanjakson mieskirjailijoita. Oppikirjoja kevyesti selailtaessa miesten ylliedustus ei välttämättä kiinnitä lukijan huomiota, koska miesten vahva näkyvyys on kulttuuriin sisäänrakennettu normi.¹⁴⁷ Oppikirjojen tutkiminen naisnäkökulmasta kuitenkin mahdollistaa, että tarkkasilmäinen ja tietyllä tavalla orientoitunut lukija huomaa tässä kappaleessa naiskirjailijoiden puuttumisen. Muutaman vuoden uudemmissa oppikirjoissa Canth on kuitenkin otettu käsittelyyn ja hänen suuri merkityksensä on huomioitu.

Vuoden 1985 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on määritelty historian oppiaineen sisällöksi Pohjoismaiden kulttuurielämää 1800-luvulla, johon on erikseen mainittu romantiikan ja realismin edustajia Pohjoismaissa.¹⁴⁸ Opetussuunnitelmassa ei suoraan siis sanota, että esimerkiksi Minna Canthia kuuluisi käsitellä, mutta hänet voi katsoa yhdeksi merkittävimmäksi realismin edustajaksi. 1980-luvun opetussuunnitelma ilmestyi vuonna 1985, joten se voi osaltaan selittää sitä, miksi sen jälkeen julkaistuissa oppikirjoissa on käsitelty Minna Canthia, vaikka hän olisi saman vuosikymmenen aiemmista kirjoista saattanutkin puuttua.

¹⁴⁵ *Historiankirja 7* 1988.

¹⁴⁶ *Historiankirja 7* 1988, 74.

¹⁴⁷ Lahelma 1992, 79.

¹⁴⁸ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 139–141.

Otavan 1980-luvun oppikirjojen tekstien perusteella on mahdollista saada käsitys siitä, kuka Selma Lagerlöf oli ja miksi hän on jäänyt historiankirjoihin.¹⁴⁹ On mielenkiintoista huomata, että Otavan kirjoissa Lagerlöfiä on esitelty,¹⁵⁰ mutta WSOY:n teoksissa hänet on jätetty kokonaan pois.¹⁵¹ Mieskirjailijoiden osalta kummankin kustantajan teoksissa on pääosin kuitenkin kerrottu samoista henkilöistä, kuten Andersenista ja Ibsenistä. Oppikirjojen tekijöitä tarkasteltaessa esiin nousee se, että kummankin kustantajan oppikirja työryhmät ovat miesvaltaisia. Otavan kummankin teoksen tekijöissä on yksi nainen. *Historian tiet 7* teoksen kirjoittajissa on Terttu Matsinen ja *Koulun historia 7:ssä* Maija Liisa Näsänen. WSOY:n oppikirjoissa vain *Historiankirja 7* tekijöissä on yksi nainen: Venla Sainio. On mielenkiintoista pohtia, vaikuttaako naisten vähäinen määrä työryhmissä myös naisten käsittelyyn? En pysty osoittamaan yksiselitteistä syytä siihen, miksi Selma Lagerlöfiä ei käsitellä WSOY:n teoksissa, mutta on pääteltävissä, että oppikirjojen tekijät eivät ole kokeneet häntä niin tärkeäksi, että hänet olisi otettu mukaan oppikirjojen teksteihin.

On mielenkiintoista tarkastella ovatko 1990-luvun tulokset samanlaisia kuin 1980-luvun oppikirjojen osalta. Ensimmäiseksi voi todeta Henrik Ibsenin ja hänen teoksensa *Nukkekot*i olevan käsittelyssä. Ibsenin *Nukkekodin* korostetaan olleen merkittävä teos, se aiheutti voimakkaita tunteita ja keskustelua, koska se haastoi perinteisiä käsityksiä niin avioliitosta kuin naisten asemasta yleensäkin yhteiskunnassa.¹⁵² *Ihmisen aika* teoksessa tämän näytelmän kerrotaan aiheuttaneen jopa skandaalin ja Ibsenin kuvaaman Noran käytös oli 1800-luvulla oppikirjan mukaan täysin sopimatonta.¹⁵³ Oppikirjoissa kuvataan vahvasti Ibsenin teoksen *Nukkekot*i poikkeuksellisuutta aiheensa myötä. On mielenkiintoista pohtia, onko *Nukkekot*i teoksen aiheuttamaa kohua nostettu esiin oppikirjoissa osittain sen takia, että oppikirjojen ilmestymisajankohtana se, että nainen jättää häntä huonosti kohtelevan miehen, ei ole poikkeuksellista. Korostamalla huomiota siitä, että Ibsenin teos oli omana aikanaan jopa skandaalimainen, nostaa lukijalle esiin eron siitä, miten suhtautuminen asioihin on muuttunut ajan kuluessa.

Kirjailijanaisia käsiteltäessä on 1990-luvun oppikirjoissa samaan tapaan kuin aiemmissakin oppikirjoissa käsitelty Minna Canthia ja Selma Lagerlöfiä. Lagerlöf kuvataan ensisijaisesti sadunkertojaksi.¹⁵⁴ *Horisontti* ja *Kohti Nykyaikaa* teoksissa Minna Canthin käsittely on jäänyt pois.

¹⁴⁹ *Historian tiet 7* 1984, *Koulun historia 7* 1986.

¹⁵⁰ *Historian tiet 7* 1984, *Koulun historia 7* 1986.

¹⁵¹ *Vuosisadat vaihtuvat 7* 1984, *Historiankirja 7* 1988.

¹⁵² *Horisontti* 1995, 95.

¹⁵³ *Ihmisen aika* 1998, 198.

¹⁵⁴ *Horisontti* 1995, 98.

Kohti Nykyaikaa teoksessa Minna Canth mainitaan muutamaan otteeseen nimeltä, mutta hänestä ei anneta muuta tietoa. Esimerkiksi Juhani Ahon ja Minna Canthin näytelmien kerrotaan aiheuttaneen kuohuvia mielipiteitä, mutta heistä ei kerrota sen tarkemmin.¹⁵⁵ *Ihmisen aika* teoksessa Minna Canthista on esitelty hänen keskeistä tuotantoaan, josta huomioidaan, että ne käsittelivät 1800-luvun tärkeimpiä yhteiskunnallisia teemoja, kuten nais- ja raittiusasiaa, työväenaatetta ja yhteiskasvatusta.¹⁵⁶ 1990-luvun oppikirjoissa käsitellään yllättävänkin vähän esimerkiksi Minna Canthia, vaikka häntä ja hänen tuotantoaan käsittelevää tutkimusta on tehty paljon. Esimerkiksi Maria-Liisa Nevalan toimittamassa vuonna 1989 julkaistussa teoksessa ”*Sain roolin johon en mahdu*” suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja käsitellään Minna Canthia.¹⁵⁷ Minna Canth on myös Eila Tuovisen toimittamassa teoksessa: ”*Taisteleva Minna: Minna Canthin lehtikirjoituksia ja puheita 1874–1898*” aiheena.¹⁵⁸ Minna Canthia käsittelevän tutkimuksen puutteella ei siis voi selittää sitä, miksi häntä käsitellään 1990-luvun oppikirjoissa vähän, koska varsin tuorettakin tutkimusta on kirjojen tekohetkellä ollut tarjolla.

Hyvin samankaltaista kaavaa noudatetaan myös 2000-luvun oppikirjoissa. Oppikirjojen perusteella voi todeta Minna Canthin olleen naiskirjailijoista tärkein, sillä hän saa oppikirjoissa paljon tilaa ja on usein ainoita esiteltyjä naiskirjailijoita.¹⁵⁹ Osa teoksista nostaa kansallisen heräämisen yhteydessä esiin myös Runebergin vaimon, Fredrikan. Fredrikan kerrotaan olleen miehensä rinnalla lahjakas kirjoittaja ja hänen mainitaan kirjoittaneen esimerkiksi historiallisia romaaneja sekä sanomalehtiartikkeleja. Fredrika Runebergin kuvaillaan kiinnittäneen huomiota naisten alistettuun asemaan, joka oli suuri yhteiskunnallinen ongelma. Aiheita kirjoituksiinsa Fredrikan kerrotaan löytäneen esimerkiksi omasta vaikeasta avioliitostaan.¹⁶⁰ Fredrika Runebergin kuitenkin huomioidaan jääneen kirjailijan työstään huolimatta hyvin paljon miehensä varjoon, ja monet muistavatkin hänen nimensä vain Runebergin torttujen myötä.¹⁶¹

Minna Canthista oppikirjojen perusteella rakentuva mielikuva on hyvin samankaltainen kaikkien tarkasteltujen vuosikymmenten osalta. Eroavaisuus syntyy oikeastaan siinä, kuinka paljon hänestä on oppikirjan teksteissä kerrottu.

¹⁵⁵ Kohti Nykyaikaa 1996, 162.

¹⁵⁶ Ihmisen aika 1998, 197.

¹⁵⁷ Nevala 1989.

¹⁵⁸ Tuovinen 1994.

¹⁵⁹ Historian tuulet 7 2003, 137.

¹⁶⁰ Historian tuulet 7 2003, 138, Historia NYT 7 2002, 129.

¹⁶¹ Forum 7 2012, 33.

Yleisesti ottaen Minna Canthin kohdalla kuvaillaan hänen tärkeimpiä teoksiaan ja yhteiskunnallista työtä, mutta myös yksityiselämää. Canthin yksinhuoltajuus, päätös olla avioitumatta uudelleen leskeksi jäämisen jälkeen sekä liikemaailmassa toimiminen on useimmiten teksteissä nostettu esiin.¹⁶² Uusimmissa oppikirjoissa *Forumissa* ja *Aikalaisessa* on kerrottu Minna Canthista laajimmin.

Verrattaessa 2000-luvun oppikirjoja 1980 ja 1990-luvun teoksiin, voi huomata Selma Lagerlöfin puuttuvan näistä uudemmissa oppikirjoista. On mielenkiintoista, että Selma Lagerlöf esiintyi oppikirjojen teksteissä 1980- ja 1990-luvuilla, mutta 2000-luvun oppikirjoissa hänet on pudotettu teksteistä pois. Minna Canthista on puolestaan kerrottu 2000-luvun oppikirjoissa yksityiskohtaisemmin kuin aikaisemmissa oppikirjoissa. ja Minna Canthin keskeinen rooli omana aikanaan naisten yhteiskunnallisten asioiden ajajana ei jää lukijalle epäselväksi. Hänen merkityksensä nostetaan vielä nykypäivänkin kannalta esiin, eikä häntä ole tiputettu oppikirjoista pois kuten Selma Lagerlöfiä.

4.2 Elämää 1800-luvun maatalousyhteiskunnassa

Tässä teemakokonaisuudessa käsitelen muutamia eri aiheita. Esimerkiksi naisten koulutus ja asema yhteiskunnassa kuuluu tämän teemakokonaisuuden sisältöihin. Maaseudun ihmisten elämää on kuvailtu myös arkisten asioiden kautta, jolloin käsitelen esimerkiksi miesten ja naisten välistä työnjakoa ja arkiaskareita, elämän muutosta maaseudulla ja siirtolaisiksi lähtemistä. Naisten pääsyä koulutuksen piiriin on käsitelty erityisesti 1980-luvun ja 1990-luvun oppikirjoissa, joissa kansakoulu- ja oppikoulu-uudistuksia on käsitelty laajastikin.

1980-luvun oppikirjoissa kiinnitetään huomiota naisten ja tyttöjen koulutukseen liittyneisiin epäkohtiin 1800-luvulla. Naiset ovat esimerkiksi *Koulun historia 7* teoksen mukaan sorretti sukupuoli, ja nimityksen tueksi on käytetty otetta *Savo-lehdestä* vuodelta 1882. Kirjoituksen kerrotaan olevan kuopiolaisten naisten kirjoittama, mutta naisten nimiä ei kerrota.¹⁶³ Ajankohdasta ja kuopiolaisuudesta herää kysymys siitä, onko Minna Canth tämän tekstin takana?

Jo vuosia pitkiä on tuon tuostakin valituksia kuulunut naiskoulujen huonosta järjestämisestä maassamme. Eikä ne valitukset ole turhia olleet vaikka ne turhaan ovat kaikuneet. Vastustamaton totuus lienee kuitenkin ettei isänmaa voi harmonillisesti edistyä jos naisen sivistys näin laiminlyödään, sillä välin kuin kaikilla muilla aloilla rivakasti mennään eteenpäin.¹⁶⁴

¹⁶² Historian tuulet 7 2003, 104.

¹⁶³ Koulun historia 7 1986, 94.

¹⁶⁴ Koulun historia 7 1986, 94.

Ote Savo-lehdestä antaa lukijalle esimerkin siitä, että naisten koulutustasoon ei oltu tyytyväisiä. Naisten sivistyksen laiminlyönnin pelättiin haittaavan jopa isänmaan kehitystä.¹⁶⁵ Oppikirjoista muodostuu käsitys, että naisten koulutukseen liittyi suuria epäkohtia. Ensinnäkin koulutuksen saatavuudessa oli ongelmia ja aluksi tyttöjen koulutus oli vain harvojen etuoikeus. Tyttökouluja oli perustettu valtion toimesta vuodesta 1843 alkaen, mutta ne olivat profiloituneet sivistyneistön lapsille ja koulutuksen kielenä käytettiin usein ruotsia.¹⁶⁶

Vuosisadat vaihtuvat 7 oppikirjassa kerrotaan, että kansakoulujen perustaminen paransi naisten mahdollisuuksia päästä kouluun, koska kansakoulut olivat kaikille avoimia sukupuolesta tai varallisuudesta riippumatta. Kansakoulu ei kuitenkaan ollut aluksi pakollinen, joten se ei tavoittanut vielä kaikkia kouluikäisiä. Oppikirjassa huomioidaan, että naisten koulutuksen näkökulmasta pääsy oppikouluihin oli 1800-luvun lopun suuri uudistus, joka avasi ovet myös yliopistoihin.¹⁶⁷

Oppikirjoissa huomioidaan, että opiskelun sopimista naisille epäiltiin vahvasti. Jopa Snellmanin kerrotaan ajatelleen, että naisten varsinainen ja pääasiallinen paikka oli koti. Naisten pelättiin menettävän naisille ominaisia piirteitä, kuten viattomuuden ja hienotunteisuuden, jos he osallistuisivat yhteiskunnalliseen elämään.¹⁶⁸ Oppikirjoissa kerrotaan kansakoulujen perustamisen ja yhteiskasvatuksen aiheuttaneen aikalaisissa paljon tunteita ja erityisesti kysymys tyttöjen ja poikien yhteisopetuksesta aiheutti vastustusta.¹⁶⁹ Oppikirjoissa selitetään yhteisopetuksen olleen siveellisesti epäilyttävää toimintaa, koska tytöt ja pojat olisivat tiiviisti tekemisissä keskenään. Myös tyttöjen ja poikien eroavaisuuksia pyrittiin käyttämään perusteluina yhteiskasvatusta vastaan. Tyttöjen opetuksen olisi pitänyt perustua ja vedota ensisijaisesti tunteeseen ja poikien opetuksen kuuluisi kohdistua ymmärrykseen, jonka takia tyttöjä ja poikia ei voisi opettaa yhdessä.¹⁷⁰ Oppimistavat nähtiin siis sukupuolesta riippuvaisiksi tekijöiksi ja tyttöjen ei katsottu kykenevän samanlaiseen oppimiseen kuin poikien.

Erityisesti koulutusta käsittelevien osuuksien perusteella naisista saa kuvan sorrettuna ja huonompana pidettynä sukupuolena. Erityistä teoksissa on, että tämä mielikuva jätetään ilmaan, eikä sitä edes näin jälkikäteen kritisoida millään tavalla. Sukupuolten välisiin eroavaisuuksiin on tehty yleistyksiä oppikirjojen perusteella jo 1800-luvulla, jolloin tytöt on nähty tunneperäisinä oppijoina ja pojat puolestaan ymmärtäväisinä. Sukupuoleen liittyvät yleistykset eivät ole koulumaailmassa

¹⁶⁵ Koulun historia 7 1986, 94.

¹⁶⁶ Koulun historia 7 1986, 94.

¹⁶⁷ Vuosisadat vaihtuvat 7 1984, 47–51.

¹⁶⁸ Vuosisadat vaihtuvat 7 1984, 50–51.

¹⁶⁹ Koulun historia 7 1986, 94.

¹⁷⁰ Koulun historia 7 1986, 94.

nykyäänkään täysin vieraita. Myös opettajien suhtautumisessa tyttöihin ja poikiin on eroavaisuuksia, vaikka opettajat harvoin tietoisesti kohtelevat tyttöjä ja poikia eri tavoin. Tämä selittyy osin sillä, että kulttuurissa olevat käsitykset ja yleistyksen sukupuolista ovat niin voimakkaita ja sisäänrakennettuja, että niihin ei välttämättä kiinnitä edes huomioita.¹⁷¹ Sukupuoliin liittyvillä käsityksillä on näin ollen hyvin pitkä historia koulumaailmassa, jonka oppikirjatkin osaltaan näyttävät.

Koulutukseen liittyvien tekijöiden lisäksi oppikirjoissa käsitellään ihmisten elämää yleisesti 1800-luvun maaseudulla. 1800-luvun elämää kuvaillaan oppikirjoissa runsaasti. Käsitely on sävyltään usein sukupuolineutraalia ja asioista kerrotaan yleisellä tasolla. Oppikirjoissa esitellään esimerkiksi millaista elämä oli maaseudulla ja minkälaista työntekoa maaseudun elämään keskeisesti kuului.¹⁷² Oppikirjoissa kuvaillaan maaseudun elämään liittyneen muutoksia, esimerkiksi teollistumisen seurauksena. Myös siirtolaiseksi lähtemistä on huomioitu, ja tässä yhdessä on esimerkiksi esitelty minkälaisiin töihin miehet ja naiset työllistyivät uudessa maassa. Miesten kerrotaan työskennelleen teollisuuden ammateissa ja naisten esimerkiksi ylempien luokkien kotiapulaisina.¹⁷³

Aineiston analyysin yhteydessä vertailin muutamista oppikirjoista useampaa painosta, koska halusin nähdä onko painoksissa eroa keskenään. Pääsääntöisesti muutaman vuoden sisällä otetut uusintapainokset ovat hyvin samanlaisia kuin ensimmäinen painos, mutta pieniä yksittäisiä eroavaisuuksia saattaa olla havaittavissa. Vertasin esimerkiksi teoksen *Vuosisadat vaihtuvat 7* teoksen ensimmäistä painosta vuodelta 1984 ja kolmatta painosta vuodelta 1991. *Vuosisadat vaihtuvat 7* teoksen eri painoksissa on koulutuksen käsittelyn osalta pieniä eroavaisuuksia. Ensimmäisessä painoksessa on käsitelty koulutuksen uudistumista niin kansakoulun ja oppikoulun osalta. Uudessa painoksessa tarkastellaan koulutusta enemmän tasa-arvo näkökulma huomioiden. Oppikirjassa kerrotaan, että miesten ja naisten välillä ei 1800-luvulla ollut tasa-arvoa, eikä tasa-arvon toteutuminen ollut edes lähellä toteutua. Oppikirjan mukaan kansakoulujen yleistymisen oli ensimmäinen haparoiva askel kohti tyttöjen ja poikien tasa-arvoon. Ennen kansakoulua koulutuksen kerrotaan olleen vahvasti poikien etuoikeus ja vain harvat tytöt, usein herrasväen, saivat opetusta. Oppikirjan näkemyksen mukaan tyttöjen opiskelun motiivina oli kasvattaa tytöistä seurapiirikelpoisia.¹⁷⁴

¹⁷¹ Lampela & Lahelma 1996, 229.

¹⁷² Koulun historia 7 1986, 111–113.

¹⁷³ Koulun historia 7 1986, 119.

¹⁷⁴ Vuosisadat vaihtuvat 7 1991, 64.

Kansakoulun lisäksi oppikoulujen kehitys huomioitiin ja oppikirjassa kerrotaan, että 1850-luvulle saakka tyttöjen vähäinenkin opetus tähtäsi kehittämään heidän käsityö- ja seurustelutaitoja. Yliopistoon naisilla ei tuolloin ollut vielä mitään asiaa, ja tämän taustalla nähtiin ajatus naisten kykenemättömyydestä ottaa vastaan korkeampaa opetusta. Oppikirjan mukaan koulutus yleistyi ja mahdollisuudet päästä kouluun paranivat. Esimerkiksi oppikouluihin ryhdyttiin pikkuhiljaa hyväksymään myös tyttöjä. Myös yliopiston ovien kerrotaan avautuneen naisille 1880-luvun loppupuolella. Koulutuksen mahdollisuuksien lisääntymisen kerrotaan parantaneen naisten asemaa.¹⁷⁵

Oppikirjassa kuvaillaan koulutuksen kehityksen myötä myös sitä, miten tämä vaikutti naisten asemaan, koska nainen ei vielä 1800-luvun Suomessa ollut miehen kanssa tasa-arvoisessa asemassa. Naisten heikomman aseman ilmaistaan näkyneen esimerkiksi siten, että perinnönjaossa nainen sai vain puolet veljensä osuuden arvosta. Avioliitossakaan elävä nainen ei saanut päättää omaisuudestaan, koska taloudesta huolehtiminen kuului aviomiehen tehtäviin. Jos nainen oli täysi-ikäinen, mutta naimaton, häntä kohdeltiin kuin lasta. Ainoastaan leskirouvien kerrotaan olleen miesten kanssa monessa asiassa samalla viivalla. *Vuosisadat vaihtuvat 7* teoksessa huomioidaan, että naisia kohdanneeseen epäoikeudenmukaisuuteen ryhdyttiin kiinnittämään aiempaa enemmän huomiota ja epäkohtia haluttiin korjata. Miehellä poistettiin oikeus holhota täysi-ikäistä naista 1860-luvulla. Naisille myönnettiin myös yhtäläinen perintöoikeus.¹⁷⁶

Vuonna 1998 julkaistussa teoksessa *Ihmisen aika* käsitellään koulutusta ja maaseudun elämää naisten näkökulmasta varsin laajasti. Koulutuksen käsittelyä lähestytään koulutuksen piirissä olleiden henkilöiden kautta ja huomioidaan taloudellisen tilanteen vaikuttaneen ihmisten asemaan yhteiskunnassa. Oppikirjassa kerrotaan, että säätyläisperheiden lapsilla, erityisesti pojilla oli usein yksityisopettajia ja myös tytöille järjestettiin koulutusta.¹⁷⁷

Ihmisen aika teoksessa kuvaillaan myös kouluissa opettuja oppiaineita, joiden kerrotaan kaupunkikouluissa olleen esimerkiksi äidinkieli, lukeminen ja kirjoittaminen, uskonto, maantieto, laskento, muoto-oppi, piirustus sekä voimistelu. Nämä oppiaineet olivat elämässä tarvittavia tietoja ja taitoja.¹⁷⁸ Tyttöjen ja poikien koulunkäynti ei oppikirjan tekstin mukaan ollut ongelmatonta, sillä 1800-luvun koulukeskustelun kiivaimmaksi aiheeksi nostettiin kiista yhteiskasvatuksesta eli näkemys siitä, pitikö tyttöjä ja poikia opettaa yhdessä samassa luokassa vai erillään.¹⁷⁹ Oppikirjassa

¹⁷⁵ Vuosisadat vaihtuvat 7 1991, 65

¹⁷⁶ Vuosisadat vaihtuvat 7 1991, 65.

¹⁷⁷ Ihmisen aika 1998, 180.

¹⁷⁸ Ihmisen aika 1998, 183.

¹⁷⁹ Ihmisen aika 1998, 183.

kerrotaan, että malli yhteiskasvatukseen tuli Yhdysvalloista, jossa yhteiskasvatusta oli kokeiltu ensimmäisenä. Suomeen tämä yhteiskasvatuksen periaate kuitenkin kantautui Ruotsista. Yhteiskasvatuksen kannattajiksi esitellään oppikirjassa naisasialiikkeen johtohahmoja, kuten Minna Canth ja Lucina Hagman. Heidän kerrotaan kannattaneen yhteiskasvatusta lämpimästi.¹⁸⁰

Ihmisen aika teoksessa on esitelty myös Suomen ensimmäisiä naisia, jotka opiskelivat yliopistossa. Yliopiston kerrotaan siirtyneen Turusta Helsinkiin ja Aleksanterin yliopiston ensimmäinen naispuolinen opiskelija oli Maria Tschetschulin, joka aloitti opintonsa vuonna 1870. Tschetschulin oli myös Suomen ensimmäinen naispuolinen ylioppilas. Myös ensimmäinen tutkinnon suorittanut nainen esitellään. Emma Irene Åström tuli kirjan mukaan tunnetuksi halustaan oppia. Åströmin promovointi maisteriksi vuonna 1882 kerrotaan saaneen laajaa huomiota. Aina vuoteen 1901 asti naisten täytyi hakea erillinen lupa, jotta he voisivat opiskella yliopistossa.¹⁸¹ Naisten pääsy yliopistoon oli siis auennut jo 1870-luvulla, mutta se ei ollut mitenkään tavallinen käytäntö. Näiden muutamien naisten nostaminen esiin avaa naisten koulutuksen historiaa yksityiskohtaisemmin kuin kirjat, joissa vain todetaan naisten päässeen yliopistoon.

Ihmisen aika teoksessa on useita tutkimusaukeamia, joilla on usein esitelty jonkun sellaisen henkilön elämää, joka on elänyt kappaleessa käsitellyn aikakauden ajalla. Koulutusta käsittelevän tutkimusaukeaman sivuilla on esitelty Anni Kolehmaisien opiskelua 1800-luvun lopulla. Tiedot Annin elämästä ovat Kuopion suomalaisen tyttökoulun jatkoluokkain historiikista.¹⁸²

Anni Kolehmaisien kerrotaan käyneen koulua Kuopiossa, joka oli 12 peninkulman päässä hänen kodista. Koska Annin koti sijaitsi kaukana koulusta, kuljetettiin tämä kaupunkiin asumaan opintojen ajaksi. Seuraava mahdollisuus tavata vanhempia oli vasta kun lukukausi päättyi.¹⁸³ Annin kerrotaan päässeen asumaan erään opettajattaren luokse ja oppikirjassa on käytetty Annin ilahtunutta kuvausta asuinpaikastaan:

Olin niin onnellinen kun pääsin asumaan erään opettajattaren luokse, joka asui vanhan äitinsä kanssa. Näin olin sivistyneitten ja hyvien ihmisten silmälläpidon ja ohjauksen alaisena.¹⁸⁴

Annin koulutovereita esitellään olleen esimerkiksi Minna Canthin tyttäret. Tekstin mukaan Canth ei ollut tyytyväinen koulussa annetun opetuksen tasoon, mutta Annin kuvaillaan olleen tyytyväinen.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Ihmisen aika 1998, 183.

¹⁸¹ Ihmisen aika 1998, 185.

¹⁸² Ihmisen aika 1998, 186.

¹⁸³ Ihmisen aika 1998, 186.

¹⁸⁴ Ihmisen aika 1998, 186.

¹⁸⁵ Ihmisen aika 1992, 186.

Hänen mainitaan pitäneen erityisesti suomen- ja ruotsinkielen opettajasta. Anni Kolehmaisena kerrotaan saaneen päästötodistuksensa vuonna 1892 ja hän jatkoi opintojaan Helsingissä yliopistossa. Myöhemmin elämässään Annin mainitaan työskennelleen esimerkiksi opettajana.¹⁸⁶

Tutkimussivulle valittu Anni Kolehmainen kertoo lukijalle naisten koulutuksesta 1800-luvun lopulla. Annin koulunkäynnistä saa paljon yksittäistä henkilöä koskevaa tietoa, ja lukijalle informoidaan, että koulunkäynti vaati uhrauksia eikä se ollut itsestään selvää kaikille. Annin kerrotaan muuttaneen nuorena Kuopioon koulun perässä, ja hän näki vanhempiaan harvoin. Anni kuvataan lahjakkaaksi ja opinhaluiseksi. Lahjakkuuden ansiosta hän on päässyt kansakoulun jälkeen Kuopioon tyttökouluun. Sanavalinta ”pääsi” kuvaa sitä, että tyttökouluun päästiin, ei menty tai jouduttu, sen voi päätellä olleen etuoikeus. Mikrohistoriallinen ote ja yksittäisten henkilön kuvaus voi tuoda aiheen lähemmäksi lukijaa, koska koulunkäynti saa siten kasvot käytetyn henkilön avulla. Anni Kolehmaisena kuvauksen avulla 1800-luvun nainen kuvataan oppikirjassa selvästi opinhaluiseksi.

Koulutuksen lisäksi 1800-luvun elämän kuvaksiin liittyy vahvasti ihmisten työnjaon ja perheen perustamisen käsittely. Työnjakoa kuvataan huomioimalla, että ennen vanhaan jokaisen paikan ja aseman määritteli jo syntymä. Oppikirjassa kerrotaan, että työtehtävät pysyivät maaseudulla muuttumattomina ja sukupolvesta toiseen suvun miehet työskentelivät samassa ammatissa. Perinteisesti pojan tehtävänä sanotaan olleen isänsä seuraaminen ammatinvalinnassa ja äidit huolehtivat tyttäriensä opettamisesta, jotta he saisivat tarvittavat taidot tulevaisuutta varten.¹⁸⁷ Pääsääntöisesti työnjakoa esitellään niin, että miehille kuului ulkotöiden tekeminen ja talon asioiden hoitaminen.¹⁸⁸

2000-luvun oppikirjoissa 1800-luvun maaseudun naisten elämää käsiteltäessä yksi lähestymistapa on käsitellä maaseudun työnjakoa ja eritellä miesten ja naisten töitä sekä tarkastella asemaa yhteiskunnassa. 2000-luvun oppikirjoissa huomioidaan myös tasa-arvoon liittyneitä seikkoja. Oppikirjoissa kerrotaan, että naisten töitä ovat usein lastenkasvatus ja kodinhoito. Työnjakoa on oppikirjoissa nostettu esiin myös aiempien vuosikymmenten kirjojen osalta. Yhteiskunnallisen aseman kerrotaan vaikuttaneen siihen, millaisia tehtäviä naiselle kuului. Varakkaimmat aatelisrouvat työskentelivät vähän, kun taas perheen piit huolehtivat lasten- ja kodinhoidosta.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Ihmisen aika 1992, 186.

¹⁸⁷ Ihmisen aika 1998, 13.

¹⁸⁸ Ihmisen aika 1998, 13.

¹⁸⁹ Historian tuulet 7 2003, 32–33.

Oppikirjoissa nostetaan esiin talonpoikaisperheiden naisten elämän erilaisuutta verrattaessa aateliston elämään. Talojen emännillä ja piioilla kerrotaan olleen paljon tehtäviä. Piit esimerkiksi aloittivat päivänsä usein navetassa aikaisin aamulla ja talon emännät työskentelivät pirtissä.¹⁹⁰ Oppikirjojen perusteella välittyy kuva, että naiset olivat ahkeria työskentelemään, ja erityisesti maaseudun naiset tekivät paljon töitä. Varakkaammat naiset puolestaan työskentelivät vähän, joten heidän elämänsä ja asemansa on ollut erilainen verrattaessa maaseudun naisiin. Oppikirjoissa käsitellään myös sukupuolesta johtuvaa työnjakoa, ja miesten ja naisten töiden huomioidaan olleen erilaista. Miehillä kerrotaan kuuluneen fyysisesti raskaat ulkotyöt, kuten esimerkiksi pelto- ja metsätyöt. Naiset puolestaan hoitivat enemmän talon sisällä olevia töitä. Naiset huolehtivat lapsista, tekivät ruokaa ja hoitivat eläimet. Ihmisten työnjaon ja roolien kerrotaan olleen myös periytyviä, ja pojat seurasivat isiään ulos töihin ja tytöt auttoivat äitiä kodinhoidossa. Tyttäreiden oli tärkeää oppia talon emännälle kuuluvia töitä, joten äidit opettivat esimerkiksi vaatteiden ompelua.¹⁹¹

Oppikirjoissa käsitellään myös maaseudun perheitä. Naisten elämään kerrotaan kuuluneen 1800-luvulla äitiys ja naiset synnyttivät keskimäärin jopa kahdeksan lasta. Lapsikuolleisuuden huomioidaan olleen suurta, ja vain puolet lapsista selvisivät aikuisuuteen saakka. Lasten kerrotaan olleen alttiita erilaisille taudeille ja ravinnosta oli usein myös puutetta. Pienten lasten ja heidän äitinsä elämä kuvataan oppikirjoissa haavoittuvaiseksi, koska esimerkiksi ravinnonpuute saattoi heikentää lasten vastustuskykyä ja altistaa erilaisille sairauksille.¹⁹²

Oppikirjojen näkemys 1800-luvun naisista huomioi tasa-arvon puutteen. Nykynäkökulmasta verrattuna naisten aseman sanotaan suoraan olleen huono 1800-luvun Suomessa. Naisilla ei ollut juurikaan mahdollisuuksia päättää omasta elämästään. Naisten paikka oli kotona, eivätkä useimmat tätä kyseenalaistaneet. *Historia NYT 7* teoksessa tätä kyseenalaistamattomuutta selittää sillä, että tuon ajan Suomessa tilanteen kerrotaan olleen niin tavallinen, että asiaan vain tyydyttiin. Osan kerrotaan kuitenkin taistelleen näitä perinteitä ja yleistyksiä vastaan. He vaativat oikeutta koulutukseen ja sivistykseen ja halusivat osallistua yhteiskunnallisiin tehtäviin.¹⁹³ *Historia NYT 7* oppikirjassa esitellään naisten oikeuksien ajajana Mandi Cantell. Cantell kuvataan naiseksi, joka ei tyytynyt jäämään kotiin. Mandi Cantellin elämästä kerrotaan, että hän kouluttautui kansakoulun opettajaksi ja halusi omistautua opettamaan suomenkielisiä lapsia.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Historian tuulet 7 2003, 34.

¹⁹¹ Aikalainen 7 2010, 40–42.

¹⁹² Aikalainen 7 2010, 40–42.

¹⁹³ Historia NYT 7 2002, 128.

¹⁹⁴ Historia NYT 7 2002, 128.

Naisten elämän keskeiseksi tavoitteeksi mainitaan naimisiin pääsy, joten tällä selittää sitä, että Mandi Cantell avioitui aatelisten lääketieteen opiskelijan kanssa. Vastoin aiempia suunnitelmiaan Mandi Cantell hylkäsi opettajan urahaaveet ja ryhtyi elämään miehensä puolisona. Kirjan näkemys on, että Mandi teki suuren uhrauksen tämän avioliiton myötä, sillä hän luopui kaikista omista haaveistaan. Kirjassa pohditaan miksi hän teki tällaisen uhrauksen. Kysymykseen sanotaan olevan monta vastausta, mutta selityksen kerrotaan löytyvän ennen kaikkea motiivien tutkimisen kautta. Valintaa perustellaan sillä, että elämä lääkärin vaimona olisi helpompaa ja taloudellisesti turvallisempaa kuin mitä se olisi opettajan pienellä palkalla. Toiseksi Mandi ja Aksel Granfeltin kerrotaan olleen fennomaaneja, joiden haluna oli sivistää aivan tavallisia suomalaisia kansalaisia. Aksel Granfeltistä tuli myöhemmin kansanvalistusseuran sihteeri ja sen myötä Mandi Granfeltille avautui mahdollisuus työskennellä seurassa. Kolmas näkemys tästä avioliitosta on, että taustalla ei ollut rakkaus, vaan ennemminkin halu kumppanuuteen.¹⁹⁵ Mandi Granfeltin tavoitteiden ja yksityiselämän käsittely tuo lukijalle kuvauksen sellaisesta henkilöstä, joka halusi parantaa naisten asemaa yhteiskunnassa. Oppikirjassa Mandi Granfelt kuvataan yhteiskunnallisesti valveutuneeksi henkilöksi, joka kouluttautui opettajaksi, jotta täyttäisi tavoitteitaan. Mandi Granfeltin valintojen selittäminen useasta näkökulmasta on mielenkiintoinen ja tärkeä lisä, koska ne selittävät toiminnan motiiveja. Historiantutkimuksen kentällä Mandi Granfeltiä on tutkinut esimerkiksi Irma Sulkunen teoksessaan *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita*,¹⁹⁶ joten on mielenkiintoista pohtia näkykö tämä tutkimus oppikirjan sisällössä. On mahdollista, että Mandi Granfeltin esittely oppikirjassa selittyy osin sen takia, että hänestä on tehty tutkimusta, jota on voitu hyödyntää oppikirjan teossakin.

Myös *Forum 7* oppikirja kuvaa naisten asemaa yhteiskunnassa. Naisten asema ei ollut oppikirjan mukaan tasa-arvoinen miesten kanssa, eikä naisilla ollut samanlaisia oikeuksia kuin miehillä oli. Epätasa-arvoisen aseman kerrotaan ilmenneen esimerkiksi lainsäädännön kautta, koska lain velvoittamana naisella kuului olla holhooja, joka päätti kaikista naisen asioista. Jos nainen oli naimisissa, aviomiehen kerrotaan toimineen naisen holhoajana. Muussa tapauksessa holhooja saattoi olla isä tai veli.¹⁹⁷ Naisten holhoamisen esittely on konkreettinen esimerkki siitä, että naisten ajateltiin olevan kykenemättömiä huolehtimaan omista asioistaan.

On huomattavissa, että 2000-luvun oppikirjoissa naisten elämää 1800-luvun maatalousyhteiskunnassa käsitellään useista näkökulmista ja erityisesti tasa-arvoon liittyviä epäkohtia on nostettu esiin runsaasti. 1980- ja 1990-luvun kirjoissa naisten ja tyttöjen koulutusta käsiteltiin kansa- ja oppikoulun

¹⁹⁵ Historia NYT 7 2002, 128.

¹⁹⁶ Sulkunen 1995.

¹⁹⁷ Forum 7 2012, 125.

uudistumisen yhteydessä paljon, mutta yhteiskunnalliseen asemaan kiinnitettiin muuten vähemmän huomioita. Oppikirjoissa on eri vuosikymmeninä havaittavissa eroja siinä, miten paljon esimerkiksi juuri koulutusta käsitellään naisten näkökulmasta. Ja erityisesti 2000-luvun oppikirjoissa naisten koulutusta 1800-luvulla on käsitelty vähän.

5. Matkalla nykypäivään – naiset 1900-luvun teemoissa

Aineistosta nousee esiin neljä teemakokonaisuutta, jotka kuuluvat 1900-lukuun. Tässä luvussa käsittelen teemakokonaisuudet eduskuntauudistus, toinen maailmansota ja naiset, sodanjälkeinen Suomi ja hyvinvointivaltion rakennus ja Europan ulkopuoleiset kulttuurit. Kaikkia näitä teemoja käsitellään kaikissa tarkastelemissani oppikirjoissa.

5.1 Eduskuntauudistus

Suomen eduskuntauudistuksen käsittely kuuluu pääsääntöisesti seitsemännen luokan oppikirjoihin. Oppikirjoissa vaihtelee, miten tarkasti uudistusta käsitellään myös naiset huomioiden. Osassa kirjoista tyydytään toteamaan naisten saaneen äänioikeuden, kun taas toisissa saatetaan tarkastella naisten yhteiskunnallisen aseman muutosta ja esitellä eduskunnassa toimineita naiskansanedustajia.¹⁹⁸

Oppikirjojen yleisimmät kuvaukset eduskuntauudistuksesta naisten osalta sisälsivät tietoa äänioikeuden laajenemisesta. Äänioikeutettujen määrän kerrotaan kasvaneen, kun aiemmin äänioikeuden ulkopuolella olleet ryhmät, kuten naiset, työväestö, torpparit ja palvelusväki saivat oikeuden äänestää.¹⁹⁹ Nyt kaikki yli 24-vuotiaat, miehet ja naiset, olivat oikeutettuja asettumaan vaaleissa ehdolle sekä äänestämään.²⁰⁰ Oppikirjoista voi huomata, että 1980-luvun oppikirjoissa eduskuntauudistusta käsitellään naisten näkökulmasta melko suppeasti, ja asioita lähestytään muutamien faktojen kautta. Vaikka aihe koskettaa naisia merkittävästi, niin naiset jäävät asiassa sivurooliin. Asian kerrotaan tapahtuneen, mutta sen seurauksia ei juurikaan esitellä. Usein myös naiskansanedustajia ei teksteissä esitellä. 1980-luvun oppikirjoista *Koulun Historia 7* muodostaa käsittelyssä poikkeuksen, koska tekstissä esitellään Miina Sillanpää.²⁰¹

¹⁹⁸ Historian tiet 7 1984, 228–229, Koulun historia 7 1986, 243.

¹⁹⁹ Koulun historia 7 1986, 243.

²⁰⁰ Horisontti 1995, 177.

²⁰¹ Koulun historia 7 1986, 243.

Eduskuntaudistus ja naisten aseman muutos esitellään poikkeuksetta myös 1990-luvun uudemmissa teoksissa. *Horisontissa* naisten käsittely aiheen yhteydessä jää lyhyeksi. Äänioikeutta ei varsinaisesti käsitellä suoraan naisten näkökulmasta, vaan ennemminkin äänioikeutettujen määrän kasvun näkökulmasta. Äänioikeutettujen määrän kerrotaan melkein kymmenkertaistuneen kun kaikki 24 vuotta täyttäneet miehet ja naiset saivat äänestää. Oppikirjassa huomioidaan, että Suomessa oli ensimmäistä kertaa mahdollista selvittää aikuisväestön poliittinen kanta, koska mukana äänestämässä oli sellaisia henkilöitä, joilla ei ollut aikaisemmin mahdollista osallistua päätöksentekoon. Ensimmäisten eduskuntavaalien voittajaksi kerrotaan selviytyneen sosiaalidemokraatit, jotka saivat 80 kansanedustajaa 200:sta.²⁰² Vaalien tulos herätti huomiota sen osalta, että uusien kansanedustajien joukossa oli 19 naista. Näitä naisedustajia ei esimerkiksi *Horisontti* ja *Kohti Nykyaikaa* oppikirjoissa esitellä nimeltä.²⁰³ *Horisontissa* ilmoitetaan naiskansanedustajien määrä,²⁰⁴ mutta *Kohti nykyaikaa* teoksessa naiskansanedustajien käsittely on jäänyt kokonaan pois.²⁰⁵ Myöskään mieskansanedustajia ei erikseen esitellä nimellä, joten kansanedustajiin ei ole kirjassa yleisesti kiinnitetty huomiota sen tarkemmin. Lähinnä suurimmat puolueet esitellään vaaleissa onnistujina.²⁰⁶

Ihmisen aika teoksessa naiset huomioidaan eduskuntaudistuksen yhteydessä laajemmin ja esimerkiksi Miina Sillanpää esitellään teoksessa tarkasti. Oppikirjassa kerrotaan, että Miina Sillanpää pääsi eduskuntaan vuoden 1907 eduskuntavaaleissa Helsingistä SDP:n listoilta. Vaalikampanjointia kuvaillaan tiukaksi ja Sillanpään kerrotaan käyneen puhumassa jopa Pietarissa saakka. Taustoiltaan vaatimattoman piikatyön valinta maailman ensimmäisten kansanedustajien joukkoon herätti oppikirjan mukaan huomioita niin kotimaassa kuin myös ulkomaillakin. Miina Sillanpään lisäksi muista naiskansanedustajista kerrotaan, että valituista 19 naisedustajasta 9 edusti SDP:tä ja vain yhdellä näistä SDP:n edustajanaisista oli korkeampaa opillista sivistystä. Hilja Pärssisen kerrotaan olleen kansakoulunopettaja ja siten hän poikkesi muista SDP:n naiskansanedustajista, joista monet olivat esimerkiksi ompelijoita, kutojia ja tavallisia työläisperheen äitejä. Verrattaessa porvarillisten puolueiden naisedustajien koulutusta työläisedustajiin, porvarillisten puolueiden sivistystaso oli korkeampi.²⁰⁷

²⁰² Horisontti 1995, 177.

²⁰³ Horisontti 1995, 177, Kohti Nykyaikaa 1996, 157.

²⁰⁴ Horisontti 1995, 177.

²⁰⁵ Kohti Nykyaikaa 1996, 149–157.

²⁰⁶ Horisontti 1995, 177.

²⁰⁷ Ihmisen aika 1998, 208.

Miina Sillanpää oli siis tekstin mukaan porvaristoon verrattuna vähän koulutettu, mutta SDP:n edustajien keskuudessa hänen vähäinen koulutuksensa ei ollut mitenkään poikkeuksellinen tai erikoinen asia. Miina Sillanpään pitkästä poliittisesta urasta kerrotaan, että hän oli kansanedustaja aina vuoteen 1948 saakka, ja uransa aikana hänen mainitaan toimineen myös ministerinä Tannerin hallituksessa.²⁰⁸

Miina Sillanpään valikoituminen oppikirjassa tarkempaan esittelyyn selittynee muutaman seikan kautta. Sillanpään poliittinen ura oli huomattavan pitkä, hän aloitti uransa jo autonomian aikana valikoitumalla mukaan ensimmäiseen eduskuntaan eduskuntauudistuksen jälkeen ja lopetti uransa vasta 81-vuotiaana vuonna 1947. Sillanpään poliittinen ura voidaan nähdä poikkeuksellisen pitkänä, ja hänen merkittävästä asemasta kertoo esimerkiksi hänen 80-vuotis syntymäpäivät, jotka juhlittiin eduskunnan valtiosalissa. Lisäksi Sillanpään merkityksellisestä poliittisesta urasta kertoo hänen saama Suomen Kulttuurirahaston suurpalkinto ”yhteiskunnan ja erikoisesti naisen aseman parantamiseksi suoritetusta elämäntyöstä” vuonna 1949.²⁰⁹ Miina Sillanpäästä on tehty myös paljon tutkimusta, joka todennäköisesti vaikuttaa siihen, että häntä on esitelty myös oppikirjoissa, Esimerkiksi Irma Sulkunen on tutkinut Miina Sillanpäää jo vuonna 1989 ilmestyneessä teoksessaan: *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen.*²¹⁰ Eduskunnan ensimmäisiä naisia käsitellään myös vuonna 1997 julkaistussa teoksessa *Yksi kamari – kaksi sukupuolta: Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset.*²¹¹

Eduskuntauudistuksen käsittely 2000-luvun oppikirjoissa on sisältänyt paljon samoja asioita, joita on esitelty tässä kappaleessa aiempienkin vuosikymmenten osalta. Oppikirjojen teksteissä huomioidaan tasa-arvoisuuden lisääntyminen laajentuneen äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden myötä ja tätä uudistusta on verrattu kansainvälisellä tasolla muihin valtioihin. Suomen katsotaan nousseen edelläkävijäksi eduskuntauudistuksen myötä, koska Suomi oli ensimmäinen maa Euroopassa, joka myönsi naisille äänioikeuden.²¹² Suomen lisäksi naisille äänioikeuden antaneita valtioita kerrotaan olleen esimerkiksi Australia ja Uusi-Seelanti, mutta näistä huomioidaan, että siellä naiset eivät vielä saaneet oikeutta asettua ehdolle vaaleissa.²¹³

²⁰⁸ Ihmisen aika 1998, 208

²⁰⁹ Sulkunen et al. 2006, 94.

²¹⁰ Sulkunen 1989.

²¹¹ Ahtisaari et al. 1997.

²¹² Historia NYT 7 2002, 133, Forum 7 2012, 140, Aikalainen 7 2010, 150.

²¹³ Historian tuulet 7 2003, 176.

Eduskuntaudistuksen käsittelyssä vaikuttaa olleen tyypillistä kuvailla äänioikeuden poikkeuksellisuutta ja korostetaan sen olleen 1900-luvun alun maailmassa harvinaista. Oppikirjoissa käytetty näkökulma, jossa verrataan Suomen tilannetta äänioikeuden suhteen muihin valtioihin, on mahdollisesti saanut aineistoa historiantutkimuksesta. Esimerkiksi teoksessa: *Naiset eduskunnassa - Suomen eduskunta 100 vuotta* on käsitelty suomalaisten naisten äänioikeutta ja vertailtu tätä kansainvälisesti.²¹⁴

Uusimmissa 2000-luvun oppikirjoissa esitellään myös yksittäisiä kansanedustajanaisia. *Forum 7* teoksessa esimerkkihenkilöksi on valittu Hedvig Gebhard, jonka kerrotaan olleen voimakastahtoinen naisten oikeuksien ajaja.²¹⁵ Tässäkin tapauksessa esittelyssä olevasta henkilöstä on tehty tutkimusta. Hedvig Gebhardia käsitellään esimerkiksi vuonna 2006 julkaistussa Riitta Mäkinen teoksessa: *Eteenpäin ja ylöspäin: Hedvig Gebhardin osuus ja toiminta*.²¹⁶ *Aikalainen 7* teoksessa on nostettu jälleen Miina Sillanpää,²¹⁷ jota esiteltiin saman kustantajan vuonna 1998 julkaistussa teoksessa *Ihmisen aika*. Oppikirjoihin päätyneet henkilöt, joita esitellään oppikirjoissa tarkemmin, ovat selvästi sellaisia henkilöitä, joista on tehty tutkimusta esimerkiksi historiantutkimuksen kentällä. Naiskuvaa ensimmäisen eduskunnan naiskansanedustajista on useissa teoksissa²¹⁸ muodostettu Miina Sillanpään kautta, tai sitten naisista ei ole esitelty nimeltä ketään, vaan aihetta on käsitelty yleisellä tasolla.

5.2 Naiset ja toinen maailmansota

Toisen maailmansodan yhteydessä käsitellään naisia pääosin kahdesta eri näkökulmasta: sodan uhreina ja kotirintaman aktiivisina toimijoina. 1980-luvun oppikirjoissa naisia käsitellään vähän, ja näkökulma painottuu juurikin tähän uhrina olemiseen. 1990-luvun oppikirjoissa huomiota kiinnitetään aikaisempiin oppikirjoihin verrattuna enemmän myös toimijuuteen. 2000-luvulle tultaessa on selkeästi huomattavissa, että naisten toimijuuden huomiointi on oppikirjoissa tietoista, eikä naisia kuvailla pelkästään sodan uhreina.

Oppikirjat 1980-luvulta huomioivat naiset esimerkiksi juutalaisvainojen ja vastarintaliikkeiden yhteydessä. *Vuosisadat vaihtuvat 8* teoksessa on otsikko ”Ihminen sodan jaloissa”, joka kuvaa siviilien kohtaloa sodassa.²¹⁹ Kappaleessa kuvaillaan vihollisen hyökkäyksen kohdistuneen koko maahan totaalissa sodassa ja siviiliväestön kerrotaan jääneen usein sotajoukkojen tielle.²²⁰

²¹⁴ Sulkunen et al. 2006.

²¹⁵ *Forum 7* 2012, 142.

²¹⁶ Mäkinen 2006.

²¹⁷ *Aikalainen 7* 2010, 150.

²¹⁸ Esim. *Koulun historia 7* 1986, 243 & *Ihmisen aika* 1998, 208 & *Aikalainen 7* 2010, 150.

²¹⁹ *Vuosisadat vaihtuvat 8* 1985, 89.

²²⁰ *Vuosisadat vaihtuvat 8* 1985, 89.

Siviiliväestöä ei erikseen selitetä, mutta käsitteellä on viitattu kaupungissa olleisiin naisiin, vanhuksiin ja lapsiin. Naiset kuvataan oppikirjojen teksteissä ensisijaisesti sodan uhreiksi ja esimerkiksi naisten työpanokseen kotirintamalla ei kiinnitetä 1980-luvun oppikirjoissa juurikaan huomiota. Käsiteltäessä juutalaisvainoja, on joissakin oppikirjoissa käytetty otteita Anne Frankin päiväkirjasta. Esimerkiksi *Historian tiet 8* teoksessa on pieni pätkä päiväkirjasta, jolla kuvataan tilanteen lohduttomuutta.²²¹

Ketään ei säästetä – ei vanhuksia, lapsia, odottavia äitejä, sairaita – kaikkien täytyy liittyä
kuolemanmarssiin.²²²

Päiväkirjasta käytetyn otteen kerrotaan olevan 13-vuotiaan Anne Frankin kirjoittama ja sen päiväys on 19.11.1942.²²³ Oppikirjassa käytetty teksti kertoo lukijalle, että sodan kauheudet eivät rajoittuneet vaan sotilaisiin, vaan kaikki tuona aikana eläneet ihmiset joutuivat sodan kokemaan. Käyttämällä sodan aikana eläneen henkilön oikeaa päiväkirjaa, tuodaan aiheet lähemmäksi lukijaa.

Oma ennako-oletukseni ennen kirjojen tarkempaa analyysiä oli, että oppikirjoissa käsitellään Suomi toisessa maailmansodassa -osioissa laajasti kotirintaman elämää ja naisten työpanosta sekä Lotta Svärd järjestön toimintaa. Ennako-oletus osoittautui analyysin aikana vääräksi, sillä kotirintaman oloja käsiteltiin hyvin vähän 1980-luvun oppikirjoissa ja Lotista puhuttiin vielä vähemmän. *Koulun historia 8* teoksessa kotirintaman ongelmia käsiteltiin sivulla, joka oli nimetty ”lisätiedoksi”. Tekstissä kuvaillaan kotirintaman tilannetta, kun miehet lähtivät sotaan. Naisten, nuorten ja vanhuksien kerrotaan ottaneen miesten paikan pelto- ja tehdastöissä. Työskentelyn lisäksi kuvaillaan sota-ajan säännöstelyä, joka aiheutti elintarvikkeiden joutumisen kortille.²²⁴ 1980-luvun oppikirjoissa naiset esiintyvät vähän teksteissä toisen maailmansodan yhteydessä. Esimerkiksi suomalaiset naiset ovat jääneet pääosin käsittelyn ulkopuolelle, kun kuvataan Suomea toisessa maailmansodassa. Tämä on erikoista, koska Lotilla ja kotirintaman työpanoksella oli kuitenkin merkittävä rooli sodan aikana. Kotirintaman elämän käsittely lisätietoa sivulla on mielenkiintoinen yksityiskohta. Miksi kotirintama ja naiset ovat lisätietoa? Huomio siitä, että kotirintama ja naiset ovat lisätietoa sivulla tuo mieleen kysymyksen siitä, onko tämä osio lisätty oppikirjaan jälkikäteen ja näin korjattu naisten vähäistä näkyvyyttä kappaleessa?

Sotatapahtumien yksityiskohtainen käsittely on tyypillistä 1990-luvun oppikirjoissa, mutta nyt myös naisten työpanokseen kotirintamalla on kuitenkin kiinnitetty huomiota. Esimerkiksi naisten

²²¹ *Historian tiet 8* 1985, 117.

²²² *Historian tiet 8* 1985, 117.

²²³ *Historian tiet 8* 1985, 117.

²²⁴ *Koulun historia 8* 1987, 124.

merkittävä osuus sotatarviketeollisuudessa nostetaan teksteissä esiin. Teoksen *Ihmisen aika* kuvatekstissä naisten kuvaillaan vapauttaneen miehet rintamalle. Vahvistaakseen tätä informaatiota, kirjassa mainitaan Neuvostoliitossa ja Iso-Britanniassa työvoimasta olleen jopa 60 % naisia vuonna 1944.²²⁵ Sodan huomioidaan uudistaneen naisten ja miesten välistä roolijakoa myös Suomessa, koska naiset ottivat miesten paikan työelämässä. Naisten työpanoksen kerrotaan olleen esimerkiksi sotatarviketeollisuudessa suuri ja useat ammatit alkoivatkin naisvaltaistua. Lotta Svärd järjestön tehtäviä ei kuvailla yksityiskohtaisesti, mutta järjestöä kuitenkin käsitellään. Järjestön kuvaillaan olleen vapaaehtoinen maanpuolustusjärjestelmä, kuten Punaisen Ristin apusisarien ja sotilaskotisisarienkin. Näihin järjestöihin kerrotaan kuuluneen jopa 150 000 naista ja pikku Lotissa toimi noin 50 000 tyttöä.²²⁶ Näiden järjestöjen naisten tehtävät jäivät tämän kaltaisen kuvauksen perusteella auki. Lukija voi päätellä, että tehtävät olivat tietenkin maanpuolustuksessa, mutta yksityiskohdat puuttuvat.

Aikaisempiin vuosikymmeniin verrattuna 2000-luvun oppikirjoissa kiinnitetään huomattavan paljon enemmän huomiota yksittäisten, tavallisten ihmisten elämään ja sodan vaikutuksia on tarkasteltu myös kotirintaman siviilien, naisten ja lastenkin näkökulmasta. Naisten tarkastelu uhrinäkökulmasta on edelleen yksi tarkastelutapa, jota ei kaatuneiden siviilien näkökulmasta ole mahdollista ohittaa. Esimerkiksi Saksan hyökkäyksiä kuvailtaessa ei tyydytä kertomaan vain sotilaiden menetyksistä, vaan myös miljoonien siviilien eli naisten lasten ja vanhusten kerrotaan menettäneen kotinsa laajoissa pommituksissa.²²⁷

Historia NYT 8 teoksessa on käytetty otetta Jukka L. Mäkelän teoksesta Helsinki liekeissä. Kuvaus kertoo Helsingin pommituksista toisen maailmansodan aikana.

Ilmanpaine oli lennäntänyt Elsalta hatun päästä, tukka oli tulella, ja kasvoja pitkin valui jotain polttavan tahmeaa. Käsissä oli paksut villalapaset, niillä hän pyyhki oudon aineen silmiltään ja poskiltaan.

Vastapäiseen seinään oli revennyt suuri halkeama, ja sitä tietä tunkeutui suojaan Mikko. Hän kiiruhti auttamaan suojaan jääneitä ja etsimään tytärtään. Tätä ei kuitenkaan löytynyt mistään.²²⁸

Kuvaus Helsingin pommituksista yksittäisten ihmisten kautta tuo pommitusten seuraukset konkreettisesti ilmi. Oppikirjassa havainnollistetaan Elsan kärsimystä. Esimerkkinä olevasta kuvauksesta saa mielikuvia pommitusten aineellisista tuhoista rakennuksille, mutta myös vaikutuksista yksittäisiin ihmisiin. Elsa on selvästi loukkaantunut ja Mikon tytär on kadoksissa.

²²⁵ *Ihmisen aika* 1998, 307.

²²⁶ *Horisontti* 1995, 288.

²²⁷ *Historian tuulet* 8, 2005, 81.

²²⁸ *Historia NYT 8* 2003, 80.

Lukija ymmärtää, että sota ei koskettanut pelkästään rintamalla olleiden miesten elämää, vaan tavallisten ihmisten arkielämä muuttui aivan täysin. Siviilien elämän kuvaaminen sodan kauhujen keskellä tuo kaukaiselta tuntuvan aiheen lähemmäksi lukijaa. Naisten rooli oppikirjojen sotahistoriassa esiintyy usein uhrina olemisen näkökulmasta. Oppikirjoissa on käytetty paljon puhuttelevia kuvia ja kuvatekstejä, kun on haluttu kuvastaa naisten asemaa sodan uhreina. Esimerkiksi Vietnamin sodan yhteydessä mainitaan usein sodan koskettaneen tuhoisimmin siviilien, naisten ja lasten elämää.²²⁹

Talvi- ja jatkosodan kerrotaan 2000-luvun oppikirjoissa muuttaneen Suomessa naisten asemaa pysyvästi. Perinteisesti naisten töihin kuvataan kuuluneen kodin- ja lastenhoito, eikä äitien töissä käyminen kodin ulkopuolella ollut kovin yleistä. Talvisodan syttymisestä lähtien tilanteen kerrotaan muuttuneen, koska miesten täytyi lähteä rintamalle. Miesten tekemistä töistä oli ryhdyttävä huolehtimaan, jolloin naiset astuivat niitä hoitamaan. Naisten sanotaan tehneen niin sanottuja miesten töitä esimerkiksi maatiloilla ja metsissä, tehtaissa sekä satamissa. Oppikirjojen mukaan oli tärkeää ylläpitää tehtaiden tuotantoa, jotta armeijalle saatiin varusteita. Oppikirjoissa huomioidaan, että naisten työskentely ei kuitenkaan perustunut suoraan vapaaehtoisuuteen ja maanpuolustushenkeen. Sodan aikana selitetään olleen työvoimapula, jolloin tarjotuista töistä ei ollut mahdollisuutta kieltäytyä. Suomessa huomioidaan olleen voimassa yleinen työvelvollisuuslaki, jonka kerrotaan koskettaneen kaikkia 15–65 vuotiaita. Vapautuksen saattoi saada töistä esimerkiksi raskauden tai pienten lasten hoidon takia.²³⁰ Työvoimapulan ja työvelvollisuuslain esittelyllä ilmennetään lukijalle, että naiset eivät työskennelleet vapaaehtoisesti, vaan taustalla oli pakottava tarve, johon naiset vastasivat työpanoksellaan. Selvitys siitä, miten saattoi saada vapautuksen töistä, kuvaa sitä, että kovin kevyin perustein ei ollut mahdollista saada vapautusta työnteosta. Naisten työskentelystä syntyy mielikuva ahkerista naisista, jotka työskentelivät raskaissakin töissä.

Forum 8 ja *Aikalainen 8* teoksissa on otettu naisten käsittelyn suhteen iso harppaus kun verrataan aiheita ja käsittelytapaa vanhempiin oppikirjoihin. Todennäköisesti 2000-luvulla julkaistut tutkimukset, jotka käsittelevät naisten osuutta sodissa, ovat vaikuttaneet myös oppikirjoihin. Kummassakin näistä teoksista kuvaillaan sotaa naisten näkökulmasta. Teksteissä kuvataan naiset edelleenkin sodan kärsijöinä ja uhreina, mutta myös sodan korvaamattomana työväkenä ja sinnikkäinä taistelijoina.²³¹

²²⁹ Historia NYT 8 2003, 106.

²³⁰ Historian tuulet 8 2005, 104, Aikalainen 8 2009, 66.

²³¹ Forum 8 2013, 147.

Naisten käsittelyä on esitetty niin Suomen kuin myös muidenkin maiden osalta. Kirjojen kappaleisiin on tuotu yksilön kokemuksia kuvaamalla tapahtumia yksittäisten henkilöiden kautta. Esimerkiksi *Forum 8* teoksessa on käytetty Leningradin piirityksen kokeneen Aleksandr Sosmin kertomusta, joka kuvaa kaupungissa olleiden ihmisten arkea.

Muuan aivan nääntynyt nainen sai 25 gramma murskattua kananmunaa jonossa kauan seistytään. Hän kanto arvokasta ravintoa sisältävää pikku kuppustaan hyvin varovasti puhuen sille hiljaa itsekseen. Katu oli liukas, nainen liukastui ja kaatui ja muona-annos luiskahti jäälle. Nainen ryömi polvillaan sen putoamispaikkaan ja aikoi nuolasta suuhunsa sen, mutta toinen nainen ehti kuitenkin ensiksi ja nielaisi sen heti. Ensimmäisen kerran elämässäni kuulin, että raivostunut ihminen voi murista kuin koira. Sen jälkeen nainen vajosi hitaasti kyljelleen eikä enää liikahtanut. Hän ei kestänyt muona-annoksensa menetystä ja kuoli siihen paikkaan.²³²

Oppikirjassa käytetty kuvaus puhuttelee lukijaa. Naisen epätoivo ravinnon pulasta johtuen ei jää lukijalle epäselväksi. Samaan aikaan lukija voi ymmärtää naisen olleen yksi monista, joka sodasta kärsi. Kuvattu nainen ei ollut erikoistapaus, vaan yksi monista.

Naisten toimijuuden kuvaamiseksi on käytetty otteita Euroopan naisten työskentelystä sekä myös suomalaisten naisten työskentelystä. *Forum 8* oppikirja nostaa esiin, että naisilta vaadittiin paljon ja eri asioita riippuen siitä, missä päin rintamaa oli. Oppikirjassa vertailtiin eri valtioissa olleiden naisten työelämää. Oppikirjassa kerrotaan, että Saksassa natsi-ideologian mukaisesti naisten odotettiin aluksi pysyvän kotona, jossa naisen paikan katsottiin olevan. Sodan pitkittyessä naiset eivät kuitenkaan voineet jäädä pysyvästi kotiin, sillä naisten työpanosta tarvittiin esimerkiksi keskitysleireillä, joissa työskenteli varsin huomattava määrä naisia. Iso-Britanniassa naisiin suhtautuminen oli oppikirjan mukaan täysin erilaista kuin Saksassa ja naisten paikan ei katsottu olevan vain kotona. Oppikirjassa kerrotaan, että sodan aikana Iso-Britanniassa naisilta odotettiin aktiivista roolia sotaponnisteluissa ja työelämässä, vastuun ei katsottu olevan vain miesten ja sotilaiden hartioilla.²³³ Naisten kerrotaan korvanneen miehet työpaikoilla, esimerkiksi tehtaissa, maataloilla sekä kuljetusaloilla. Vaikka naiset työskentelivät niin sanotuissa miesten töissä, niin odotuksena oli siitä huolimatta, että naisten naisellisuus säilyy kaikesta huolimatta. Myös korkeaa moraalialia odotettiin ja arvostettiin. Oppikirjassa kuvaillaan työskentelevien brittinaisten pukeutumista yksityiskohtaisesti, jolla rakennetaan lukijalle mielikuva sota-aikana työskennelleestä brittinaisesta. Naisten pukeutumiseen kerrotaan kuuluneen esimerkiksi niin sanotut sireenipuvut, jotka olivat yksinkertaisuudessaan haalareita.²³⁴

²³² *Forum 8* 2013, 147.

²³³ *Forum 8* 2013, 49–50.

²³⁴ *Forum 8* 2013, 49–50.

Haalarit kuvataan käytännölliseksi vaatteeksi, koska ne päällä saattoi mennä iltaisin nukkumaan, mutta ilmahälytyksen tullessa haalarit päällä oli mahdollista kiirehtiä turvaan pommisuojaan tuhlaamatta aikaa vaatteiden vaihtoon.²³⁵

Aikaisempien vuosien oppikirjoihin verrattuna *Forum 8* teoksessa huomioidaan uudenlaisia asioita naisten osalta, kuten esimerkiksi heidän vuorovaikutuksensa miesten kanssa sodan aikana. *Forum 8* teoksessa nostetaan esiin, että ranskalaisten naisten suhteet saksalaisten sotilaiden kanssa eivät olleet yleisesti hyväksytyjä. Oppikirjassa kerrotaan, että sodan jälkeen ne naiset, jotka olivat olleet sodan aikana tekemisissä sotilaiden kanssa, joutuivat nöyryytyksen kohteeksi. Nöyryytykseksi esitellään naisten hiusten pois leikkaaminen. Oppikirjassa huomioidaan myös lasten syntyvyys. Sodan seurauksena mainitaan syntyneen tuhansia lapsia. Niissä tapauksissa, joissa isä oli vihollisen leiristä, äitien kerrotaan yrittäneen salata lasten isät. Kaikki naiset eivät jääneet lapsiensa kanssa yksin, sillä osa solmi sotilaiden kanssa avioliittoja ja lähti miehensä mukaan uuteen kotimaahan.²³⁶

Aiempien vuosikymmenien oppikirjoissa naisten roolia Suomen talvi- ja jatkosodassa on käsitelty hämmästyttävän vähän, ja esimerkiksi Lotta Svärd järjestö on saattanut jäädä käsittelystä kokonaan pois. *Forum 8* ja *Aikalainen 8* teoksissa huomioidaan Lottien työpanos ja Lottia käsitellään runsaasti. Lottien käsittelyyn näissä uudemmissa oppikirjoissa on voinut vaikuttaa, että Lottia käsittelevää historiantutkimusta julkaistiin 2000-luvulla runsaasti.²³⁷

Lotta Svärd järjestön kerrotaan kouluttaneen vapaaehtoisia maanpuolustustehtäviin. Järjestön keskeinen asema huomioidaan, ja kerrotaan, että toiminnasta oli Suomelle valtava hyöty talvi- ja jatkosodan aikana, sillä yli 200 000 naista osallistui järjestön toimintaan.²³⁸ *Aikalainen 8* teoksessa on nostettu esiin yksittäisiä henkilöitä, joiden käsittelyn avulla on mahdollista luoda mielikuva jonkin aikakauden henkilön elämästä. Oppikirjassa on esittelyssä Annikki Kinnunen, jonka kerrotaan toimineen Lotta Svärd järjestössä. Annikki Kinnusta kuvaillaan isänmaalliseksi ja toiminnalliseksi ihmiseksi, joka pääsi järjestön jäseneksi vuonna 1935.²³⁹ Työhön Annikin kuvaillaan suhtautuneen innostuneesti, hän kävi erilaisia kursseja, kuten muonituskurssin jo vuonna 1938, ennen talvisodan syttymistä. Annikin innostuneisuutta ja aktiivista osallistumista kuvataan kertomalla ilmavalvontaan osallistumisesta yhdessä miesten kanssa.²⁴⁰

²³⁵ *Forum 8* 2013, 49–50.

²³⁶ *Forum 8* 2013, 58.

²³⁷ Esim Nevala-Nurmi, 2002, 2007.

²³⁸ *Forum 8* 2013, 77.

²³⁹ *Aikalainen 8* 2011, 85.

²⁴⁰ *Aikalainen 8* 2011, 85.

Annikin sanotaan olleen ilmavalvonnassa tärkeä henkilö, koska hän suoritti ilmavalvontaan osallistuneista kolmanneksi eniten vuoroja, joita oli yhteensä yli 170. Annikin työn huomioidaan jatkuneen välirauhankin aikana muonitustehtävissä. Jatkosodan aikana Annikin osallistuminen Lottien työhön oli oppikirjan mukaan vaikeaa, koska hän synnytti sodan aikana kolme lasta, ja kotirintaman työt olivat hänen vastuullaan. Lottajärjestön merkitys oli oppikirjan mukaan Annikille suuri, ja tätä perustellaan sillä, että hän koki järjestön lakkauttamisen epäoikeudenmukaiseksi ja säilytti lottapukunsa pitkään. Oppikirjassa mainitaan, että Annikki vaali lottaihanteita koko elämänsä ajan, aina kuolemaansa saakka.²⁴¹ Annikki Kinnusen elämäntarinalla rakennetaan lukijalle ihanteellista naiskuvaa isänmaallisesta naisesta. Annikki kuvataan isänmaalliseksi ja isänmaansa puolesta vapaaehtoisesti uhrautuvaksi, aktiiviseksi naiseksi. Kuvaus Annikista on selvästi lottatyötä korkealle arvostava, ja teksti kuvaa sodan aikaisen naisen ihannetta.

Naisten toimijuuteen on kiinnitetty 2000-luvun oppikirjoissa selvästi enemmän huomiota kuin aiemmin ja tähän on todennäköisesti vaikuttanut se, että 1990-luvulta lähtien toimijuusnäkökulma on ollut naishistoriassa suosittu. Kun naisia käsitellään toimijuuden kautta, on kiinnitetty huomiota esimerkiksi naisten toimintaan sekä mahdollisuuksiin toimia. Myös naisten omien valintojen kuvaaminen on liittynyt toimijuusnäkökulmaan naishistoriassa.²⁴² Tämä toimijuusnäkökulma näkyy erityisesti siinä, kun kuvaillaan miten naiset osallistuivat sotaponnisteluihin työskentelemällä eri tehtävissä. *Aikalainen 8* teoksessa olleessa Annikki Kinnusen kuvauksessa näkyy toimijuusnäkökulma, koska kuvauksessa ollaan kiinnostuneita ensisijaisesti Annikin omasta toiminnasta Lottatyössä ja hänen tekemästään valinnasta osallistua työhön.²⁴³ Toimijuusnäkökulma on siis siirtynyt oppikirjoihin pienellä viiveellä, mutta se osoittaa selkeästi, että naishistorian näkökulmat ovat vaikuttaneet oppikirjoihin.

5.3 Sodan jälkeinen Suomi

Naisten käsittelyssä sodan jälkeisessä Suomessa on havaittavissa aineiston perusteella muutama eri painotus. Ensimmäinen painotus on selvästi 1950-luvun käsittely, jonka yhteydessä oppikirjoissa huomioidaan esimerkiksi Armi Kuusela ja naisten pukeutumista. Toinen aihealue, jota aineistossa käsitellään, on yhteiskunnan muutokset sodan jälkeen. Oppikirjoissa esitellään esimerkiksi sosiaalipoliittisia muutoksia ja huomioidaan sukupuolten tasa-arvoon liittyviä seikkoja.

²⁴¹ Aikalainen 8 2011, 85.

²⁴² Markkola & Östman 2014, 48–49.

²⁴³ Aikalainen 8 2011, 85.

5.3.1 Naisellisuuden vuosikymmen

Oppikirjat käsittelevät naisia sotien jälkeisessä Suomessa 1950-luvun osalta, jolloin oppikirjoissa huomioidaan esimerkiksi Armi Kuuselan Miss Universum voitto sekä 1950-luvun naisten pukeutuminen ja muoti. Armi Kuuselan käsittely on erityisen laajaa 1980-luvun oppikirjoissa. 1950-luvun myönteisiä tapahtumia, kuten sotakorvausten maksamisen loppumista, Helsingin olympialaisia sekä Armi Kuuselan Miss Universumiksi kruunaamista on esitelty useissa oppikirjoissa. 1950-luvun iloisten tapahtumien kerrotaan vapauttaneen Suomea ja keventäneen ilmapiiriä, vaikka ulkopoliittisia haasteita onkin ajanjaksolla vielä ollut.²⁴⁴ 1980- ja 1990-luvun oppikirjoissa Armi Kuuselan voitto nostetaan teksteissä merkittäväksi asiaksi ja Armista kerrotaan yksityishenkilönä suhteellisen paljon tietoa. *Vuosisadat vaihtuvat 8* teoksessa Armi Kuuselan voittoa pidettiin yhtä suurena kuin olympiavoittoja, hänet vastaanotettiin Suomeen palatessaan kuin olympiavoittaja, varsin virallisin ja juhlain puittein. Olympialaiset ja Miss Universum voitto toivat oppikirjojen mukaan Suomelle paljon myönteistä ja kaivattua näkyvyyttä maailmalla.²⁴⁵ *Historian tiet 8* oppikirjassa Armi Kuuselan voitto mainitaan merkittävämmäksi kuin olympiakisat. Armin elämän kerrotaan kiinnostaneen laajaa yleisöä ja hänestä tuli niin sanotusti ”koko kansan Armi”. Armi Kuuselan voi katsoa olleen ensimmäinen suomalainen julkisuudenhenkilö, jota ihannoitiin.²⁴⁶ Teoksessa *Horisontti* pyritään kuvailemaan lukijalle, miksi Armi Kuuselan voitto oli niin suuri asia. Tekstissä mainitaan, että Armi Kuuselan voiton ylenpalttista juhlintaa on vaikea ymmärtää ilman sodan ja sen jälkeisen elämän puutetta ja ankeutta. Suomessa kaivattiin ja tarvittiin vaikeiden aikojen jälkeen myös myönteisiä ja iloisia kokemuksia, joita saatiinkin sitten Armi Kuuselan voiton sekä Helsingin olympialaisten avulla.²⁴⁷ Eri aikojen oppikirjoissa on mielenkiintoinen ero Armi Kuuselan käsittelyn suhteen. 1980-luvun oppikirjoissa Armi Kuuselasta on paljon tietoa ja häntä kuvaillaan yksityiskohtaisesti, mutta esimerkiksi 2000-luvun oppikirjoissa Armi Kuuselan käsittely jää lähinnä mainintojen varaan. Esimerkiksi *Aikalainen 8* oppikirjassa Armi Kuuselaa käsitellään vain kuvatekstissä, jossa hänen Miss Universum voittonsa mainitaan.²⁴⁸

²⁴⁴ Esim. *Vuosisadat vaihtuvat 8* 1985, 142–162, *Historiankirja 8* 1990, 162, *Ihmisen aika* 1998, 411.

²⁴⁵ *Vuosisadat vaihtuvat 8* 1985, 162.

²⁴⁶ *Historian tiet 8* 1985, 229.

²⁴⁷ *Horisontti* 1995, 341.

²⁴⁸ *Aikalainen 8*, 2011, 119.

Armi Kuuselan lisäksi 1980-luvun oppikirjoissa on kuvailtu runsaasti 1950-luvun pukeutumista ja esitelty ajan muotia. 1950-lukua on pukeutumisen ja ulkonäön näkökulmasta kuvailtu naisellisuuden vuosikymmeneksi. Oppikirjoissa kerrotaan, että aikakauden naisellisuuteen kuului vahva meikki sekä vartalon hoikkuus. Hienojen naisten kuvaillaan tarvinneen esimerkiksi puuteria ja huulipunaa. Oppikirjoissa huomioidaan, että muutos aikaisempaan on suuri, ja muotivillitykset herättivät paljon keskustelua. Naisten hameiden kerrotaan alkaneen vaihtua housuiksi, ja tämän aiheutti oppikirjojen mukaan vahvoja mielipiteitä. *Historian tiet 8* oppikirjassa housujen käytön kerrotaan olleen asiallista, jos nainen oli vartaloltaan hoikka. Muille kuin hoikille naisille housut eivät olleet sovelias vaihtoehto.²⁴⁹ *Historian tiet 8* teoksessa on käytetty esimerkkinä muotivillityksistä heränneestä keskustelusta tekstipätkää, joka ottaa kantaa naisten housujen käyttöön.

Hoikkavartaloinen nainen voi huoletta käyttää sekä lyhyitä että pitkiä housuja – mutta lihavilta ja muodottomilta ne on julistettu pannaan. Meidän ei käy kieltäminen tätä tosiseikkaa, niin surullista kuin se onkin. Niiden joilla on muotoja on kertynyt tavallista enemmän, on paras turvautua sekä koti että urheiluasunaan hyvinleikattuihin hameisiin, jotka nekin voivat olla aivan yhtä reippaan näköisiä kuin housut konsanaan.²⁵⁰

Tämän jyrkän kannanoton jälkeen asia on käsitelty loppuun mainitsemalla, että naispappeudesta puhuminen oli tuohon aikaan vielä varsin kaukana.²⁵¹ Mielenkiintoinen huomio tämän tekstipätkän osalta on se, että oppikirjassa ei kritisoida tällaisen ulkonäköön liittyvän arvostelun ongelmia. Muodin sanallisen kuvailun lisäksi tai vaihtoehtona on oppikirjoissa käytetty ajan muotiin liittyvää kuvitusta ja kuvatekstejä. Esimerkiksi *Vuosisadat vaihtuvat 8* teoksessa kuvateksteissä mainittiin Marimekon asumistakki.²⁵²

5.3.2 Naiset muuttuvassa yhteiskunnassa

Toinen selkeä painopiste naisten käsittelyssä sotien jälkeisessä Suomessa on kuvata yhteiskunnan muutoksia, sosiaalipoliittisia uudistuksia ja sukupuolten tasa-arvoa. 1980-luvun oppikirjoissa nostetaan esiin 1970-luvun Suomea ja käsitellään siten naisten yhteiskunnallista asemaa. Oppikirjat kuvaavat esimerkiksi työelämässä olleita sukupuolirooleja, ja teksteissä huomioidaan, että sukupuolirooleja haluttiin hälventää ja jaosta miesten ja naisten töihin haluttiin päästä eroon.²⁵³

²⁴⁹ *Historian tiet 8* 1985, 231.

²⁵⁰ *Historian tiet 8* 1985, 231.

²⁵¹ *Historian tiet 8* 1985, 231.

²⁵² *Vuosisadat vaihtuvat 8* 1985, 154.

²⁵³ *Koulun historia 8* 1987, 194.

Oppikirjoissa huomioidaan myös, että naisten huonommat palkat verrattuna miehiin oli yhteiskunnallinen ongelma. Palkkaeroja selitetään esimerkkien kautta: miesten keskipalkan kerrotaan olleen teollisuudessa jopa kaksi kertaa suurempi kuin naisilla.²⁵⁴ Oppikirjat kuvaavat myös perinteistä työnjakoa, jossa naisen kuului jäädä kotiin hoitamaan lapsia ja miehen käydä kodin ulkopuolella ansiotyössä. Perinteisen roolijaon kerrotaan olevan mahdoton muuttuvassa yhteiskunnassa, ja 1970-luvulla ammattien muuttuminen jatkui aiempaa voimakkaammin. Naisille kerrotaan avautuneen mahdollisuuksia työelämään koneistuneen teollisuuden sekä palveluammattien lisääntymisen myötä. Kummankin vanhemman kuvaillaan käyvän kodin ulkopuolella töissä, jolloin lastenhoito sekä kodinhoito järjestyy uudella tavalla ja roolit muuttuvat myös kodin yhteydessä.²⁵⁵ 1980-luvun oppikirjoissa nämä yhteiskunnalliset uudistukset ovat tuoreita asioita, ja esimerkiksi palkkaukseen liittyvät epäkohdat ovat kirjojen julkaisuhetkelläkin ajankohtaisia. Myös historiantutkimuksen kentältä voi löytää syitä siihen, miksi näitä asioita käsitellään oppikirjoissa. Jo 1970-luvulla naisia käsittelevässä historiantutkimuksessa kiinnostuttiin naisten ansiotyöstä. Esimerkiksi talous- ja sosiaalhistorian yhteydessä oltiin kiinnostuneita naisten arkeen kuuluvasta työstä. Naisten ansiotyö koettiin mielenkiintoiseksi aiheeksi, koska suomalaisia naisia osallistui ansiotyöhön runsaasti. Naisten työskentelyn tutkiminen säilytti suosiotaan myös 1980-luvunkin aikana, ja naisten työnteon kautta on mahdollista tarkastella naisten asemaa yhteiskunnassa.²⁵⁶ Tästä on huomattavissa se, että naishistoriassa oltiin kiinnostuneita 1970- ja 1980-luvulla naisten työnteosta ja tämä toistui myös oppikirjoissa. Jo 1980-luvun oppikirjoissa nostetaan esiin miesten ja naisten välisen työnteon eroja, erityisesti kahdeksannen luokan oppikirjoissa, joissa käsitellään yhteiskunnan muutosta ja naisten yhä vahvempaa siirtymistä ansiotyöhön kodin ulkopuolelle 1970-luvulta alkaen.

Historian tunteminen ja ymmärtäminen on välttämätöntä, jotta voidaan ymmärtää nykyisyyttä. Suomalaisen hyvinvointivaltion luomista ja edistysaskelia on käsitelty historian oppikirjoissa varsin eri verran ja eri tavoin, mutta yksi tapa käsitellä aihetta on huomioida esimerkiksi naisten asemassa tapahtuneet muutokset. *Ihmisen aika* teoksessa nostetaan esiin huomiot siitä, miten äitien asemaa on haluttu parantaa sodan jälkeen. Oppikirjassa kerrotaan, että vuonna 1948 käyttöön otettu lapsilisä kaikille alle 16-vuotiaille oli merkittävä uudistus ja lisä perheille.²⁵⁷ Äitien turvallisuutta ja

²⁵⁴ Koulun historia 8 1987, 194.

²⁵⁵ Vuosisadat vaihtuvat 8 1985, 170.

²⁵⁶ Kaarninen & Markkola 1992, 38–39.

²⁵⁷ Ihmisen aika 1998, 410.

hyvinvointia ryhdyttiin tukemaan vuodesta 1949 lähtien, jolloin äideille annettiin mahdollisuus jäädä työsuhteen katkeamatta lyhyelle äitiyslomalle synnytyksen jälkeen.²⁵⁸

Oppikirjoissa kuvaillaan yhteiskunnan muutoksia sotien jälkeen ja käsitellään esimerkiksi ihmisten muuttoa maalta kaupunkeihin, jonka seurauksena myös asuinolot muuttuivat. Juokseva vesi on mainittu asiaksi, joka oli aiemmin suuresti arvostettu asia. Nyt perheiden äidit haaveilivat pesukoneesta ja muista kodinkoneista. Talojen yhteisissä pyykkituovissa tapahtuvat pesupäivät kävivät raskaiksi, varsinkin kun äiditkin kävivät yhä useammin kodin ulkopuolella töissä.²⁵⁹ Oppikirjoissa kerrotaan naisista äiteinä. Äideille pyykit kävivät raskaaksi ja äidit kävivät töissä.

Koulun historia 8 teoksen uusintapainoksessa vuodelta 1992 naisen asemaa muuttuvassa yhteiskunnassa esitetään 1970-luvulla painetussa aapisessa olleen tekstin avulla. Aapisessa on kuva, jossa äiti makaa sohvalla lehti kädessään farkut jalassa. Vieressä lapsi anelee häneltä ”letitä tämä nukke” Äidin vastauksena lapselle on: ”En jaksa nyt. Isä letittää.”²⁶⁰ *Koulun historia 8* oppikirjassa kuvaillaan, kuinka tämä aapinen ei opettanut perinteisen roolijaon mukaan. Perinteisessä sukupuoliroolijaossa isät käyvät kodin ulkopuolella töissä ja naiset hoitavat lapsia kotona. 1990-luvun oppikirjoissakin käsitellään sukupuoliroolien purkamista ja työelämässä olleita palkkaeroja samaan tapaan kuin 1980-luvunkin oppikirjoissa. *Koulun Historia 8* oppikirjassa on esimerkkinä palkkaeroista teollisuustyö, josta naiset saivat vuonna 1984 keskimäärin 25 markkaa tunnilta ja miehet puolestaan 32 markkaa.²⁶¹ *Koulun historia 8* oppikirjan tarkasteltu painos on vuodelta 1992, joten naisten ja miesten välinen epätasa-arvo työelämässä on suhteellisen ajankohtainen asia vielä kirjan painohetkelläkin. Palkkojen vertailu eri työaloilla miesten ja naisten välillä tuo konkreettisen tiedon siitä, miten paljon sukupuoli saattaa palkkaan vaikuttaa. Vaikka roolijaosta ja sen purkamisesta puhutaan, niin siitä huolimatta oppikirja kuvaa tietynlaista miesten ja naisten välistä työnjakoa, koska esimerkiksi kotityöt ja kodinkoneista haaveilu yhdistetään vahvasti naisiin. Tasa-arvoa käsitellään, mutta se sisältää siltikin stereotyyppioita.

Myös *Historiankirja 8* teoksessa kuvaillaan elinkeinorakenteen ja yhteiskunnan kehitystä. Naisten ja miesten erilainen asema työmarkkinoilla nostetaan selkeästi esille. Vaikka työvoimana kerrotaan olleen jo puolet naisia, niin siitä huolimatta naisten ja miesten alat on oppikirjan mukaan selkeästi eroteltavissa.²⁶²

²⁵⁸ Ihmisen aika 1998, 410.

²⁵⁹ *Koulun historia 8*, 1992, 183.

²⁶⁰ *Koulun historia 8* 1992, 194.

²⁶¹ *Koulun historia 8*, 194.

²⁶² *Historiankirja 8*, 157.

Oppikirjassa kuvaillaan myös tilanteessa olevaa muutosliikettä, tyttöjen kerrotaan kokeilevan poikia useammin uusia mahdollisuuksia siitakin huolimatta, että nuoriso edelleen valitsee tulevan ammattinsa perinteisten mallien mukaan. Oppikirjassa tarkastellaan myös ongelmia, jotka aiheutuvat jaosta miesten ja naisten töihin. Jako aiheuttaa oppikirjan mukaan ongelmia erityisesti palkkauksen suhteen, koska perinteisesti naisten aloilla palkat ovat huonompia kuin miesten aloilla, mikä osaltaan vaikuttaa siihen, että miehiä ei hakeudu niin sanottuihin naisten töihin. Eriarvoisuuden kerrotaan näkyvän selkeästi eroina palkoissa.²⁶³ Tasa-arvosta nostetaan vielä esiin huomio siitä, että naisten ja miesten tasa-arvo tai eriarvoisuus riippuu hyvin paljon ihmisten yleisistä asenteista, jolloin pelkkä lakien säätäminen tasa-arvosta ei muuta yhteiskunnan tilannetta, vaan ennen kaikkea asenteiden on muututtava.²⁶⁴

Oppikirjoissa tasa-arvon käsitteleminen on lisääntynyt 2000-luvun oppikirjoissa, kun vertaa esimerkiksi 1980-luvun oppikirjoihin. Lahelma, joka tutki 1985 vuoden opetussuunnitelmaa ja oppimateriaaleja huomioi omassa tutkimuksessaan, että sukupuolten välistä vallanjakoa onkin käsitelty sen ajan materiaaleissa hyvin vähän.²⁶⁵

Jos vanhemmissa oppikirjoissa sodan jälkeisen Suomen merkittävä naishenkilö on ollut Armi Kuusela, niin 2000-luvun kirjoissa sodan jälkeisen Suomen näkyvin naishenkilö on Tarja Halonen. Tarja Halonen valittiin presidentiksi vuonna 2000, joten *Historian tuulet 8* ja *Historia NYT 8* teoksien ilmestymisajankohdassa Halosen valinta presidentiksi on melko tuore uutinen, joka osaltaan selittää sitä, että kirjoissakin Halosta käsitellään ja esitellään.

Halosen valinta presidentiksi kuvaa oppikirjojen mukaan yhteiskunnan muutosta, koska nykypolitiikassa naiset ovat hyvin edustettuina, mutta aina näin ei ole ollut.²⁶⁶ *Historian tuulet 8* oppikirjassa on esitelty kaikki Suomen presidentit, joten Tarja Halosestakin on esittely. Halosen esittely ei siis ole kirjassa esillä sen takia, että kyseessä on naispresidentti, vaan kaikista presidenteistä on kirjattu perustietoa. Halonen esitellään helsinkiläiseksi. Hänen kerrotaan opiskelleen oikeustiedettä ja valmistuneen lakimieheksi. Ennen kansanedustajauraa Halosen kerrotaan työskennelleen SAK:n juristina. Halonen kuvataan oppikirjoissa poliittisesti aktiiviseksi, ja hänen kerrotaan nousseen tunnetuksi kotimaassa ja kansainvälisesti rohkeista esiintymistä ihmisoikeus- ja vähemmistökyseisiin liittyvissä asioissa.²⁶⁷

²⁶³ Historiankirja 8, 157.

²⁶⁴ Historiankirja 8, 174

²⁶⁵ Lahelma 1992, 117.

²⁶⁶ Historia NYT 8 2003, 133.

²⁶⁷ Historian tuulet 8 2005, 200–201.

Tarja Halosta käsitellään myös *Forum 8* teoksessa, jossa huomioidaan myös rooli Suomen ensimmäisenä naispresidenttinä ja ihmisoikeus- ja tasa-arvon puolustajana oleminen.²⁶⁸ *Forum 8* teoksessa huomioidaan, että Halosen presidenttikauden alussa presidentin valtaa siirrettiin huomattavasti hallitukselle ja eduskunnalle, jolloin presidentin valta luonnollisesti väheni. On mielenkiintoista, että tämän huomion jälkeen kirjassa välittömästi mainitaan Halosen tulleen kautensa aikana tunnetuksi esimerkiksi tasa-arvon ja ihmisoikeuksien puolustajana, ja hänellä kerrotaan olevan näihin teemoihin liittyviä YK:n luottamustehtäviä, jotka ovat luonteeltaan vaativia. Halosen esittely kuitenkin päättyy huomioon, että hänen kautensa loppuvuotia leimasi kansainvälinen talouskriisi. Kasvava eriarvoisuus ja ulkomaalaisvastaisuus on myös nostettu esiin Halosen loppuvuosien ongelmiksi, vaikka nämä seikat eivät ole mitenkään Suomen presidentistä johtuvia. Esittely on rakennettu niin, että vuoronperään on positiivisia ja negatiivisia asioita. Huomioidaan, että Halonen oli Suomen ensimmäinen naispresidentti, mutta valtaa vähennettiin juuri silloin. Halosen osaamista arvostettiin, mutta hänen kauttaan leimasivat seuraavat negatiiviset asiat.²⁶⁹ Tämä asettelu voi osaltaan aiheuttaa sitä, että negatiivinen asia syö edellään olleen positiivisen asian. Halosen esittelyissä on kirjakohtaisesti tyyllillisiä eroja, vaikka samojakin asioita on teksteissä havaittavissa. Tarja Halonen on oppikirjojen ilmestymishetkellä ajankohtainen henkilö, sillä hänen presidenttikautensa on kesken joidenkin kirjojen julkaisuhetkellä. Halosen käsittelyn yhteydessä on kuitenkin selvästi vältetty sellaisia sanoja, joilla viitattaisiin juuri nykyhetkeen.²⁷⁰ Nykyhetkeen viittaaminen on ongelmallista, jos oppikirja on useita vuosia käytössä, koska lukijat harvoin muistavat tarkistaa milloin kirja on painettu.²⁷¹

Tarja Halonen on 2000-luvun oppikirjoissa näkyvä henkilö. Naishenkilöiden esiintymistä tarkasteltaessa *Historia NYT 8* teoksessa on mielenkiintoinen yksityiskohta: Sylvi Kekkonen käsittely. Sylvi Kekkonen kerrotaan vaikuttaneen miehensä uraan merkittävästi. Oppikirjassa kuvaillaan Sylvi Kekkonen kohdistuneita mielikuvia. Sylviä kuvaillaan pienikokoiseksi ja sairaanloiseksi, ja hänen sanotaan ”köpötelleen” uljasryhtisen miehensä perässä. Sylvi Kekkonen sanotaan herättäneen sääliä ihmisissä ja ihmisten mielikuvissa ”Sylvi näivettyi mieskunton ja eläväisen miehensä varjossa.” Mielikuvien sanotaan olleen virheellisiä. Sylvi Kekkonen kerrotaan eläneen omaa aktiivista elämää. Hänen mainitaan kirjoittaneen kirjoja ja järjestäneen kutsuja kulttuuri-ihmisille.²⁷² Sylvi Kekkonen kerrotaan korjanneen jopa miehensä puheet ja muuttaneen

²⁶⁸ *Forum 8* 2013, 114.

²⁶⁹ *Forum 8* 2013, 114.

²⁷⁰ *Forum 8* 2013, 114 ja *Historian tuulet 8* 2005, 199–201.

²⁷¹ Häkkinen 2002, 82.

²⁷² *Historia NYT 8*, 132.

niiden sävyä asiallisemmaksi. Mielikuva siitä, että Urho Kekkonen olisi vienyt Sylvin voimavaroja elämäntavallaan, oli oppikirjan mukaan todellisuudessa päinvastainen.²⁷³ Oppikirjassa on käytetty lähteenä Anne Mattssonin teosta *Sylvi Kekkonen elämäkerta*.²⁷⁴ Sylvi Kekkosta ei käsitellä niin laajasti muissa oppikirjoissa kuin *Historia NYT 8* teoksessa. Tämä selittyy sillä, että lähteenä on käytetty juuri Anne Mattssonin teosta. Anne Mattsson on yksi *Historia NYT 8* oppikirjan tekijöistä, joten Sylvi Kekkonen käsittely on hänen kädenjälkeään.

Tutkielmassa tarkastelluissa 2000-luvun oppikirjoissa käsitellään myös tasa-arvoa Suomessa sekä erityisesti naisten aseman ja elämän muutosta. 1980-luvun oppikirjoissa huomioitiin vahvasti epäkohta naisten ja miesten välisessä palkkauksessa ja palkkojen epätasa-arvon mainitaan 2000-luvun kirjoissakin olevan tasa-arvon tiellä oleva epäkohta. Perinteiset naisten ammatit ovat oppikirjojen mukaan edelleenkin vähemmän arvostettuja kuin perinteiset miesten ammatit, ja naisten aloilla palkat ovat edelleenkin pienempiä.²⁷⁵ *Historia NYT 8* teos huomioi naisten aseman muutoksen tarkastelemalla kehityskaarta 1900-luvun aikana. Oppikirjassa huomioidaan, että 1900-luvun alkupuolella naisasialiike oli ollut merkittävässä roolissa parantamassa naisten asemaa. Äänioikeuden myötä naisten yhteiskunnallisen aseman katsotaan muuttuneen tasa-arvoisemmaksi miesten kanssa. 1960-luvulla naisasialiikkeen kerrotaan aktivoituneen uudelleen. Naisten asemaa haluttiin parantaa, ja esimerkiksi omaan kehoon liittyvät vaatimukset nousivat. Naisten oman kehon määräämisöikeuteen vaikutti esimerkiksi e-pillereiden yleistyminen 1960-luvulla, jonka seurauksena naiset pystyivät nyt itse määräämään ja suunnittelemaan lasten hankintaa.²⁷⁶

Osassa oppikirjoista nostettiin esiin sosiaalipoliittisia uudistuksia, jotka vaikuttivat erityisesti naisten asemaan. Sodan jälkeisessä Suomessa syntyi paljon lapsia, ja valtion kerrotaan ryhtyneen osallistumaan perheiden tukemiseen aiempaa enemmän. Perheitä pyrittiin auttamaan esimerkiksi verohelpotuksin ja äitiyspakkauksin, joihin oli koottu sellaisia tarvikkeita, joita äidit ja pienet vauvat tarvitsevat. Myös neuvoloiden kerrotaan yleistyneen. Neuvoloiden tarkoituksena oli toimia äitien tukena ja antaa äideille tietoa lastenhoitoon liittyen.²⁷⁷

²⁷³ *Historia NYT 8*, 132.

²⁷⁴ Mattsson 2000.

²⁷⁵ *Historian tuulet 8* 2005, 198.

²⁷⁶ *Historia NYT 8* 2003, 139.

²⁷⁷ *Forum 8* 2013, 126.

Historia NYT 8 teoksessa huomioitiin uudempia uudistuksia ja esimerkiksi tällaisia sosiaalipoliittisia uudistuksia olivat kunnallinen päivähoito, jonka kerrotaan helpottaneen naisten töissä käymistä merkittävästi. Naisten elämään kerrotaan vaikuttaneen myös oikeus jäädä äitiyslomalle ja saada siitä rahallista korvausta lapsen synnyttyä.²⁷⁸

On mainittava 2000-luvun oppikirjoista, että vuonna 2013 ilmestynyt *Forum 8* käsittelee naisia varsin laajasti sodan jälkeisen Suomen osuudessa. 1950-luvun yhteydessä kuvaillaan laajasti ajanjakson perhearvoja ja esitellään mikrohistoriallisella otteella yksi ajankohdan tyypillinen perhe, Tuppuraisen perhe, josta on tehty lehtiartikkeli Kodin kuvalehteen. Tuppuraisen perheen kautta on kuvattu 1950-luvun perheisiin liittyviä arvoja ja ihanteita. Myös ajankohdan kehittyvää nuorisokulttuuria on esitelty esimerkiksi musiikin ja pukeutumisen kautta. Verrattaessa *Forum 8* teosta muihin 2000-luvun oppikirjoihin, ovat naiset huomattavan paljon enemmän esillä. Kirjakohtaisestikin aiheen käsittelyssä voi olla suurta eroavaisuutta, mutta kuitenkin kaikista oppikirjoista voi huomata, että naiset huomioidaan sodan jälkeisen Suomen käsittelyssä ja tasa-arvon käsittely on selvästi keskeistä.

5.4 Euroopan ulkopuoleiset kulttuurit

Historian oppiaineessa Euroopan ulkopuoleisten kulttuurien käsittely on määritelty opetussuunnitelmissa. Esimerkiksi imperialismi on kuulunut vuoden 1985 opetussuunnitelmassa seitsemännen luokan sisältöihin ja kolmannen maailman esiinnousu kahdeksannen luokan. Kolmannen maailman esiinnousuun kuuluu opetussuunnitelman mukaan esimerkiksi Kiinan, Intian, Afrikan, Lähi-Idän ja Latinalaisen Amerikan käsittely.²⁷⁹ Vuoden 1994 opetussuunnitelma on muista opetussuunnitelmista poikkeava, koska oppiaineelle ei ole määritelty tarkkoja sisältöjä. Euroopan ulkopuoleisiin kulttuureihin viittaa ohjeistus, jossa yläasteelle kerrotaan kuuluvan yleisen historian ja Suomen historian 1800- ja 1900-luvun keskeisten tapahtumien ja ilmiöiden käsittely nykypäivään saakka sekä kansainvälisten ja kotimaisten ajankohtaisten kysymysten käsittely.²⁸⁰ Vuoden 2004 opetussuunnitelma nostaa esiin imperialismiin sekä sen vaikutukset Euroopan suurvalloille ja siirtomaille. Lisäksi opetussuunnitelmassa on vapaavalintainen osio, jossa tulee tarkastella yksi seuraavista teemoista 1800-luvulta nykypäivään asti: jokin Euroopan ulkopuoleinen kulttuuri, tasa-arvon kehitys, kulttuurin kehitys, teknologian kehitys tai Euroopan hajaannuksesta sen yhdistymiseen. Tämä vapaavalintainen osa voi vaikuttaa siihen, että myös oppikirjoissa on käsitelty osaa näistä teemoista.²⁸¹

²⁷⁸ *Historia NYT 8* 2003, 144–146.

²⁷⁹ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 139–143.

²⁸⁰ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 97–98.

²⁸¹ Perusasteen opetussuunnitelman perusteet 2004, 224–225.

Sekä seitsemännen että kahdeksannen luokan oppikirjoissa käsitellään Euroopan ulkopuoleisia kulttuureja, mutta lähestymistavat ovat erilaisia. Tyypillisesti seitsemännen luokan oppikirjoissa eri kulttuureja käsitellään imperialismin kautta, jolloin esitellään esimerkiksi keisarivallan aikaista Kiinaa.²⁸² Kahdeksannen luokan oppikirjoissa kuvaukset keskittyvät esimerkiksi toisen maailmansodan aikaiseen ja jälkeiseen aikaan, jolloin on käsitelty esimerkiksi kommunistista Kiinaa, Lähi-Itää ja itsenäistyviä Afrikan valtioita. Erityisesti niin sanottujen kolmannen maailman valtioista on nostettu esiin sukupuolten tasa-arvoon liittyviä tekijöitä, jolloin lukijalle tuodaan kuvaa naisten epätasa-arvoisesta asemasta eri maissa.

Eri kulttuurien kohdalla on teksteissä vaihtelevasti tietoa naisista. Esimerkiksi 1980-luvun seitsemännen luokan oppikirjoissa naisia käsitellään vähän, kun keskitytään Euroopan ulkopuoleisiin kulttuureihin. Naisista kerrotaan yksittäisiä tietoja, kuten esimerkiksi kiinalaisen kulttuurin yhteydessä kuvataan eurooppalaisten naisten omaksuneen kiinalaisilta naisilta tapoja, kuten viuhkan käytön.²⁸³ 1980-luvun seitsemännen luokan oppikirjojen perusteella ei kuitenkaan voi rakentaa mielikuvaa kiinalaisten naisten kulttuurista, koska kaikissa teoksissa naisia ei edes huomioitu. Maininnat ovat vain muutaman oppikirjan varassa,²⁸⁴ ja naiset ovat selkeästi sivuroolissa. Naisten käsittely eri kulttuurien yhteydessä ei kuitenkaan ole pakollinen sisältö, joten on hyvin oppikirjakohtaista, onko naisia käsitelty vai ei.

Eri kulttuurien kohdalla näyttää olevan tyypillistä käsitellä naisia, kun halutaan kuvata tasa-arvoon liittyviä ongelmia, mutta oppikirjojen käytännöissä on selkeitä eroavaisuuksia. Erityisesti 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alussa tehdyissä uusintapainoksissa on kuvattu tasa-arvoon liittyviä epäkohtia esimerkiksi Intian ja Lähi-Idän osalta varsin laajastikin. Intiaa käsittelevät osat käsittelevät naisia esimerkiksi naimakauppojen kautta. Naimisiinmenon näkökulmasta tyttärien kerrotaan olevan isälleen taakka, koska heidän naittaminen on kallista. Jos intialaiselle isälle syntyy useampi tytär, on se taloudellisesti todella vaikeaa. Oppikirjoissa kerrotaan, että tytärien naittamisen yhteydessä sulhasen perhe odottaa tyttären perheeltä suuria myötäjäisiä. Suuret myötäjäiset ovat tyttären omasta näkökulmasta tärkeitä, koska huonot myötäjäiset saattavat vahingoittaa tyttären itsetuntoa. Myötäjäisten kerrotaan olevan myös turvallisuuden näkökulmasta tärkeitä, koska sulhasen perhe saattaa kohdella uutta vaimoa epäoikeudenmukaisesti, jos vaimosta saadaan liian pienet myötäjäiset.²⁸⁵ Oppikirjojen teksteissä nostetaan esiin naisten epätasa-arvoinen aseman intialaisessa yhteiskunnassa, jossa tytär saatetaan avioliittopaineiden takia kokea perheelle taakaksi. Oppikirjoissa

²⁸² Historian tiet 7 1984, 183–190, Koulun historia 7 1986, 191–197, Historiankirja 7 1988, 159–163.

²⁸³ Koulun historia 7 1986, 190.

²⁸⁴ Koulun historia 7 1986, 190.

²⁸⁵ Koulun historia 8, 1992, 206 ja Koulun historia 8, 1987.

huomioidaan vahvasti naiseuteen liittyvät ongelmat Intiassa. Naisia käsitellään siis negatiivisten asioiden kautta.

Koulun historia 8 teoksessa naisten asemaa islamilaisessa kulttuurissa käsitellään yksityiskohtaisesti. Naisten asemaa esitellään koraanin ja islamin lain kautta, jonka mukaan miehellä voi olla vain neljä vaimoa. Oppikirjassa huomioidaan, että omaisuutensa suhteen vaimolla on valtaa, koska nainen saa avioliitossa pitää oman omaisuutensa. Perinnönjaossa asema ei kuitenkaan ole tasavertainen, sillä nainen perii vain puolet siitä mitä mies perii. Koulutuksessa naisella kerrotaan olevan tasa-arvoinen asema, sillä naisen kuuluu saada oppia yhtä hyvin kuin miehenkin. Naista ei pidetä yhtä luotettavana kuin miestä, sillä naisen sana oikeudessa painaa vain puolet siitä mitä miehen sana. Hunnun käytöstä nostetaan esiin, että koraani ei määrää naista peittämään kasvojaan tai jalkojaan, hunnuttamisen kerrotaan olevan vanhan arabiyhteiskunnan tapojen mukaista.²⁸⁶ Tekstissä on siis esitelty sitä, miten naisen asemaa yhteiskunnassa määritellään juuri koraanin kautta. Tekstissä on nostettu esiin ongelmakohtia sekä myös onnistuneita asioita, kuten esimerkiksi, että koulutuksen tulisi olla tasavertaista. Länsimaihin verrattuna kulttuurierot ovat suuria, joten lukija pystyy selvästi erottamaan länsimaalaisen naisen elämän erilaisuuden verrattuna Islamin hunnutettuihin naisiin.

Koulun historia 8 teoksen ensimmäisessä ja uudemmassakin painoksessa on käsitelty naisia varsin laajasti erityisesti Intian ja Lähi-idän osalta, kun taas osassa WSOY:n teoksissa aihe on jätetty huomattavasti vähemmälle huomiolle, kuten esimerkiksi 1990 julkaistussa *Historiankirja 8* teoksessa, jossa naisia islamilaisessa kulttuurissa käsitellään lähinnä kuvatekstissä, jonka mukaan naisten kasvojen ei ole suotavaa olla näkyvillä kodin ulkopuolella.²⁸⁷ Kuvaus jää pintapuoleiseksi toteamiseksi, koska kuvatekstissä ei kuitenkaan kerrota syitä siihen, miksi naisten kuuluu käyttää huntua, sen mainitaan olevan vain islamin oppien mukainen tapa. Eri kirjojen eroavaisuudet ovat selkeitä.

Kaisa Häkkinen huomioi teoksessaan Suomalaisen oppikirjan vaihteita, että jos oppikirja laaditaan käyttäen vanhempia oppikirjoja malleina, on mahdollista, että vanhasta kirjasta siirtyy uuteen kirjaan aineksia, jotka voivat joskus olla marginaalisia tai ajankohtaan nähden turhia.²⁸⁸ Onkin mielenkiintoista pohtia tätä huomioita toisinpäin eli on mahdollista, että vanhempaa kirjaa mallina käyttäessä käsittelystä jää jotain pois, koska aiemmassakaan kirjassa aihetta ei ole huomioitu. Tällä

²⁸⁶ Koulun historia 8 1992, 206, Koulun historia 8 1987.

²⁸⁷ Historiankirja 8 1990, 191

²⁸⁸ Häkkinen 2002, 81.

huomiolla ei voi suoraan osoittaa syytä siihen, miksi eri kirjoissa on käsitelty naisia eri verran, mutta tämä voi olla yksi mahdollinen selittävä tekijä.

Tutkielmassa tarkastellut 1990-luvun uudemmat oppikirjat, kuten *Horisontti*, *Kohti Nykyaikaa* ja *Ihmisen aika* ovat uusia oppikirjasarjoja ja siten ne poikkeavat kustantajien aiemmista teoksista. Ensinnäkin niiden taustalla vaikuttanut opetussuunnitelma on muuttunut. Erityisesti kolmannen maailman osalta tämä vuoden 1994 opetussuunnitelma poikkeaa vanhasta 1985 vuoden opetussuunnitelmasta. 1994 opetussuunnitelma painottaa, että opiskelussa tarkastellaan yleistä historiaa, jonka pääpaino on Euroopan historiassa, jossa Suomen naapurialueilla mainitaan olevan erityisasema. Suomen historiassa nostetaan kansallisten ilmiöiden ja tapahtumien rinnalle myös alueellista ja paikallista historiaa, johon sisällytetään eri aikakausien yhteydessä myös arkipäivän elämää eli huomioidaan myös mikrohistoriallinen näkökulma.²⁸⁹ Uusi opetussuunnitelma näkyy osaltaan teoksessa *Ihmisen aika*, koska naisten käsittely on varsin erilaista kuin vanhoissa oppikirjoissa, eikä esimerkiksi tasa-arvoa käsitellä naisten kautta Intian ja Lähi-idän yhteydessä, kuten vanhemmissa kirjoissa. Kolmas maailma ja niissä asuvat naiset on tuotu lähelle Suomea käsittelemällä aihetta esimerkiksi pakolaisuuden näkökulmasta. Oppikirjassa on tutkimussivu, jolla kerrotaan somalinaisesta, joka on tullut miehensä kanssa pakolaiseksi Suomeen. Oppikirjassa on käytetty esimerkkinä Lul Alasowia, jonka kerrotaan tulleen vuonna 1990 Moskovon kautta Suomeen. Oppikirjassa olleen Alasowin kuvauksen mukaan Helsinki vaikutti tyhjältä ja hiljaiselta. Oppikirjassa huomioidaan, että Lul Alasowin sopeutuminen Suomeen ei ollut helppoa ja tähän vaikutti se, että hänen piti aloittaa Suomessa kaikki alusta. Kirjassa on tarkasteltu Lul Alasowin elämää pakolaisnäkökulmasta, mutta hänen esittelyn yhteydessä nostetaan myös tasa-arvoon liittyviä huomiota esiin. Suomeen muuton kuvaillaan tuoneen somalinaisille uusia ongelmia sekä mahdollisuuksia. Somalialaisista miehistä kerrotaan, että he saattavat jopa hylätä vaimonsa, jolloin naisen elämä on vaikeaa. Suomessa puolestaan tällaisessa tilanteessa somalinaiset tietävät, että yksinhuoltajanakin tulee toimeen. Sukupuoliin liittyvää työnjakoa kuvaillaan tekstissä selkeästi. Somalimpiesten kerrotaan olevan tottumattomia auttamaan kotitöissä. Nainen puolestaan hoitaa kodin ja lapset, johon saa usein apua suvun muilta naisilta.²⁹⁰ Työnjaon esittäminen oppikirjoissa on mielenkiintoista, koska niistä voi tarkastella sukupuolten rooleihin liittyviä yleistyksiä.

²⁸⁹ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 97–98.

²⁹⁰ *Ihmisen aika* 1998, 396.

Eri kulttuureihin liittyvää sukupuolten epätasa-arvoa on 2000-luvun oppikirjoissa käsitelty esimerkiksi vanhan kiinalaisen kulttuurin kautta. Oppikirjoissa kerrotaan, että kiinalainen yhteiskunta arvosti suurperheitä ja lapsien suuri lukumäärä nähtiin hyvänä asiana. Sukupuolet eivät olleet tasa-arvoisia, sillä Kiinassa arvostettiin poikalapsia enemmän kuin tyttöjä, joka näkyy vielä nykypäivänäkin.²⁹¹ *Forum* ja *Aikalainen* teoksissa on tyypillistä, että yksittäisiä naisia esitellään oppikirjojen ”lisäsivuilla”. *Forumissa* on tehtävääukeamia, joilla on usein kuvaus jostain tietystä naishenkilöstä ja tämän jälkeen tehtäviä liittyen tekstiin. *Aikalaisessa* on niin sanottuja aikalaissivuja, joilla on esitelty joku käsitellyn ajankohdalla elänyt henkilö, ja usein tähän on valittu juuri naishenkilö esittelyyn. On mielenkiintoista, että naiset ovat juuri tällaisilla lisäsivuilla esillä, eivätkä välttämättä juuri oppikirjan kappaleiden ydintekstissä. Johdannossa viittaamaani Helsingin Sanomien uutisessa *Forum* kirjasarjan yksi tekijöistä Eenariina Hämäläinen mainitsee, että naisten käsittelyä on tietoisesti lisätty kirjasarjassa. Naisten käsittely näillä tehtävääukeamilla tuo naiset oppikirjoissa enemmän esille. Naisten käsittely erillisillä sivuilla tuo mieleen kuitenkin kysymyksen siitä, onko naisten käsittely omilla erikoissivuilla jonkinlainen paikkausyritys? Jos itse kappaleessa naisia ei ole käsitelty paljoa, niin lisätty erillinen kokonaisuus on kätevä tapa tuoda naisten käsittely aiheen yhteyteen. Lisättyjen tietolaatikoiden tai ”aikalaissivujen” käyttö on mielenkiintoinen huomio myös siitä näkökulmasta, jääkö oppilaalta tällaiset ylimääräiset osiot lukematta, jos se ei sisälly varsinaisesti kappaleen tekstiin?

Aikalainen 7 teoksessa esiteltiin Euroopan ulkopuoleisten kulttuurien yhteydessä Kiinan leskikeisarinna Ci Xi:tä.²⁹² *Forum 8* puolestaan esittelee yksityiskohtaisesti Kiinan rikkaimman naisen, Zhou Xiaoguangin. Kuvaus Zhousta on kahden sivun mittainen, tekstissä kuvaillaan hänen taustaansa ja kerrotaan miten hän on saavuttanut nykyisen asemansa.²⁹³ Zhoun käsittely on edellä mainitsemani tehtävääukeama. On mielenkiintoista pohtia sitä, miksi oppikirjassa on valittu juuri Zhou esittelyyn. Yksi selittävä tekijä lienee, että Kiina on tunnettu yhden lapsen politiikastaan, jossa tyttöjä ja naisia ei arvosteta niin paljoa kuin poikalapsia. Tekstiin on otettu menestynyt kiinalainen nainen, joka rikkoo käsitystä naisten alempi arvoisesta asemasta. Siitäkin huolimatta, lukija todennäköisesti hahmottaa Zhoun olevan poikkeuksellinen henkilö. Kiinan historiaa käsitellään *Forum 8* oppikirjassa tämän Zhoun tarinan jälkeen, josta lukijalle viimeistään selviää sukupuoleen liittyvät epäkohdat kiinalaisessa kulttuurissa.²⁹⁴

²⁹¹ Historian tuulet 8 2003, 125.

²⁹² Aikalainen 7 2010, 133.

²⁹³ Forum 8 2013, 144–145.

²⁹⁴ Forum 8 2013, 148–155.

Oppikirjassa kuvataan, kuin 1800-luvulla elänyt kiinalainen virkamies oli nolostunut, kun eurooppalainen kauppias esitteli hänelle vaimonsa. Kiinassa naisilla ei ollut oikeutta osallistua kodin ulkopuoleiseen elämään, joten tapahtuma oli tämän takia kiinalaiselle miehelle kovin kiusallinen. Sukupuolten epätasa-arvoa korostetaan vielä kuvaamalla poikavauvojen olevan toivottuja ja tyttövauvoihin kerrotaan kohdistuneen väkivaltaa.²⁹⁵ Oppikirjassa kerrotaan, että tasa-arvon hidas parantuminen tapahtui vasta kommunistien päästessä valtaan, koska silloin kiellettiin lapsiavioliittojen solmiminen, tyttölasten myyminen palvelijoiksi ja jalkavaimojen pitäminen.²⁹⁶

Oppikirjoista on huomattavissa, että naisten käsittely painottuu yhteiskuntien ongelmiin ja epätasa-arvoon liittyen, ja kuvaukset naisista painottuvat ongelmien uhreina olemiseen. Tulevaisuuden haasteeksi nostetaan esimerkiksi väestönkasvu. Kehitysmaissa syntyvyyden kerrotaan olevan valtavaa, naiset saavat ensimmäiset lapsensa yleensä hyvin nuorina. Syntyvyyden pienentämiseksi esitellään keinona elinolojen ja elintason parantaminen ja erityisesti naisten valistuksen ja koulutuksen kautta.²⁹⁷ Naisia käsitellään esimerkiksi vaurauden epätasaisen jakautumisen yhteydessä. Luonnonvarojen kerrotaan jakautuvan kovin epätasaisesti, ja maailman rikkain osa kuluttaa niistä jopa 80 %. Tämä tarkoittaa sitä, että noin puolet ihmisistä on edelleen ilman sähköä ja viidennes ihmisistä on vailla puhdasta juomavettä. *Forum 8* teoksessa kuvaillaan kahta nuorta naista: toisen kerrotaan olevan kenialainen ja toisen bangladeshilainen. Heidän kerrotaan kuuluvan tähän vähäosaisten joukkoon, joka ilmenee esimerkiksi koulutuksen ja lukutaidon puutteena. Heidän arjen kuvataan olevan vaikeaa, ja se ilmenee esimerkiksi puutteellisen ravinnon ja slummissa asumisen kautta. Näiden naisten kuvaillaan olevan tyypillisiä kehitysmaiden asukkaita.²⁹⁸ Naisten käsittelyyn liittyy eri kulttuurien käsittelyn yhteydessä paljon negatiivisia asioita ja epäkohtiin on kiinnitetty paljon huomiota. Huomioimalla negatiiviset asiat tuodaan toki esille, että länsimaisissa kulttuureissa naisten asema on huomattavasti paljon parempi kuin monessa muussa osassa maailmaa. Negatiivisten asioiden esiintuominen eri kulttuurien kohdalla voi kuitenkin vaikuttaa siihen, että eri kulttuureiden naisia kohtaan syntyy negatiivisia mielikuvia ja stereotyyppioita.

6. Päätelmät

Tutkielmani päätutkimuskysymys oli: *Miten naisia käsitellään oppikirjojen teksteissä ja onko käsittelytavoissa havaittavissa muutoksia 1980-luvulta nykypäivään tultaessa?* Vastaan kysymykseen

²⁹⁵ Forum 8 2013, 148.

²⁹⁶ Forum 8 2013, 155.

²⁹⁷ Aikalainen 8 2011, 185.

²⁹⁸ Forum 8 2013, 172.

suoritetun analyysin pohjalta ja ensimmäinen kokoava havainto on, että naisten käsittely peruskoulun seitsemännen ja kahdeksannen luokan oppikirjoissa on tarkasteltujen vuosikymmenten aikana ollut noususuhdanteista. 2000-luvun oppikirjoissa, erityisesti kummankin kustantajan uusimmissa kirjoissa, käsitellään teksteissä huomattavan paljon enemmän naisia kuin 1980-luvun oppikirjoissa.

Tutkielmassani oli useita pienempiä kysymyksiä, joihin vastaamalla rakensin vastausta päätutkimuskysymykseen. Ennen analyysiä pohdin, voiko naisten käsittelystä muodostaa yhteneviä teemoja, jotka toistuvat oppikirjoissa. Teemojen rakentaminen oli mahdollista ja mielekästä. Kokosin tutkielmassa yhteensä seitsemän suurta teemaa, joissa käsiteltiin naisia, ja nämä teemat toistuivat kaikissa oppikirjoissa. Näitä suuria teemoja, joiden yhteydessä naisia käsiteltiin, olivat: teollistuminen, kirjailijanaiset – Minna Canth ja Selma Lagerlöf, elämää 1800-luvun maatalousyhteiskunnassa, eduskuntauudistus, naiset ja toinen maailmansota, sodanjälkeinen Suomi sekä Euroopan ulkopuoleiset kulttuurit. Jokaista yksittäistä tapausta, jossa naisia käsitellään, ei olisi ollut mahdollista kattavasti analysoida, joten naisten käsittelyä tarkastellaan tutkielmassa erityisesti näiden aiheiden myötä, koska naiset ovat kappaleissa selkeästi esillä.

Tutkielmassa halusin selvittää käsitelläänkö naisia yleisellä tasolla, vai tiettyjen henkilöiden kautta. Tuloksien pohjalta on mahdollista sanoa, että kummallakin tavalla. Oppikirjoissa on tyypillistä puhua naisista yleisellä tasolla käyttämällä esimerkiksi sanoja: nainen, äiti ja vaimo. Joissakin tapauksissa on myös nostettu jonkun tietyn ajanjakson kohdalta joku aikalainen ja esitelty häntä oman aikansa edustajana. Tällaisia henkilöitä oppikirjojen teksteissä olivat esimerkiksi: Minna Canth, Selma Lagerlöf, Miina Sillanpää, Armi Kuusela, Sylvi Kekkonen ja Tarja Halonen. Esiteltäessä joku nainen nimeltä ja taustoiltaan, liittyi hänen käsittelyn oman aikansa käsittelyyn. Esimerkiksi oppikirjojen kuvatessa eduskuntauudistusta käytettiin Miina Sillanpäää usein aikansa merkittävänä naishenkilönä. Minna Canth nousi teksteissä esiin, kun haluttiin kertoa realismin kirjoittajista, tai naisten asemasta 1800- 1900-luvun alun Suomessa. Naisia ei kuitenkaan käytetty esimerkkinä kaikkien käsiteltävien aiheiden yhteydessä, vaan yksittäiset henkilöt olivat satunnaisia. Oppikirjoissa käytetyt henkilöt ovat pääosin sellaisia, joista on myös historiantutkimuksen kentällä tehty tutkimusta. Esimerkiksi Sillanpäästä²⁹⁹ ja Canthista³⁰⁰ on kirjoitettu paljon, mikä voi osaltaan selittää heidän vahvaa näkyvyyttään myös oppikirjoissa.

²⁹⁹ Kts. esim. Sulkunen 1989 ja Ahtisaari et al. 1997.

³⁰⁰ Kts. esim. Nevala 1989 ja Tuovinen 1994.

Myös oppikirjailijan oma tutkimustyö on joissakin oppikirjoissa vaikuttanut sisältöihin. Esimerkiksi *Historia NYT 8* oppikirjassa on esitelty Sylvi Kekkosta ja lähteenä on mainittu oppikirjan tekijänä olevan Anne Mattssonin kirjoittama Sylvi Kekkosen elämäkerta.³⁰¹

Naisten kuvauksiin liittyy jonkin verran stereotypioita. Esimerkiksi kuvattaessa työntekoa, on naisiin usein yhdistetty lasten- ja kodinhoitoon liittyviä tehtäviä. Miehillä puolestaan esitetään enemmän fyysisiä töitä. Myös sanavalinnat, joita naisia käsitellessä käytetään saattavat aiheuttaa yleistä. Joissakin tapauksissa naisten kuvaaminen juuri äiteinä, herättää mielikuvia, että kaikki ajan naiset ovat olleet äitejä. Esimerkiksi teollistumisen yhteydessä oppikirjoissa kuvailtiin usein äitien menneen tehtäisiin töihin, yksin asuvat tai aviottomat naiset jätettiin usein ulos käsittelystä.

Ennen tutkielman aineiston tarkkaa analyysiä, kohdistui aineistoon tiettyjä ennako-oletuksia naisten käsittelyn määristä ja tavoista. Ensimmäinen ajatukseni oli, että naisia käsitellään todennäköisesti 1980-luvun oppikirjoissa vähän. 1990-luvun oppikirjojen ajattelin poikkeavan selkeästi 1980-luvun kirjoista, koska naistutkimuksen läpimurto yliopistoihin tapahtui 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alussa.³⁰² Ennako-oletus kohdistui myös opetussuunnitelmiin ja oletuksena oli, että 1994 vuoden opetussuunnitelma huomioi sukupuoleen liittyviä tekijöitä enemmän kuin 1985 opetussuunnitelma. Oletukset kuitenkin osoittautuivat virheellisiksi, sillä 1980- ja 1990-luvun oppikirjoissa ei asian suhteen ollutkaan niin merkittävää eroa kuin ajatuksena oli, ja vuoden 1985 ja 1994 peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa sukupuoliin kiinnitettiin hyvin vähän huomiota.

Tutkielmassani tarkastellut 1980-luvun oppikirjat keskittyvät vahvasti kuvaamaan tapahtumia faktojen pohjalta ja niissä keskitytään usein kuvaamaan yksityiskohtaisesti tapahtumia ja niiden kulkua. 1980-luvun oppikirjoissa käsitellään esimerkiksi sotahistoria hyvin vahvasti sotatoimien kautta ja aiheita lähestytään usein makrotasolla. Oppikirjojen mieskeskeisyys on myös selkeää, sillä asioita lähestytään useimmin miesten näkökulmasta ja esimerkkihenkilöinä on selvästi useammin mies kuin nainen.

Tutkielmassani tarkasteltuja 1980-luvun oppikirjoja ovat Otavan teokset *Historian tiet 7* (1984 ja 1987), *Historian tiet 8* (1985), *Koulun historia 7* (1986) ja *Koulun historia 8* (1987). WSOY:ltä tarkasteltuja oppikirjoja olivat puolestaan *Vuosisadat vaihtuvat 7* (1984), *Vuosisadat vaihtuvat 8* (1985) ja *Historiankirja 7* (1988). Kustantamoiden välillä oli naisten käsittelyn suhteen eroavaisuuksia. Esimerkiksi teemojen teollistuminen ja kirjailijanaiset osalta Otavan teoksissa aiheita käsiteltiin naisten osalta teksteissä laajemmin.

³⁰¹ Mattsson 2000.

³⁰² Ollila 2010, 89.

Tarkasteltaessa tutkielmassa koottua määrällistä tietoa sivuilta 30–32, on mielenkiintoista huomata, että naisia käsittelevät sivumäärät suhteessa kirjojen kokonaissivumäärään, ovat melko vaatimattomia kummankin kustantajan teoksissa ja naisia käsittelevien sivujen määrä oppikirjojen kokonaissivumääristä on 10–20 prosentin läheisyydessä. Esimerkiksi WSOY:n teoksissa *Vuosisadat vaihtuvat* 7 teoksessa naisia käsitteleviä sivuja on noin 22 prosenttia kaikista sivuista, ja *Historiankirja* 7 teoksessa puolestaan 14 prosenttia. Otavan teoksissa *Historian tiet* 7 ja 8 luvut ovat puolestaan 14 ja 10 prosenttia.³⁰³

On tarpeellista pohtia syitä siihen, miksi naiset ovat marginaalissa 1980-luvun oppikirjoissa. Ensimmäinen selitys tälle huomiolle syntyy tarkastelemalla vuoden 1985 opetussuunnitelmaa. Vuoden 1985 opetussuunnitelmassa sukupuolten huomiointi on melko vähäistä. Elina Lahelma on tutkinut sukupuolten eriytymistä vuoden 1985 peruskoulun opetussuunnitelmassa ja Lahelma on esittänyt opetussuunnitelmasta kriittisen huomion: miten peruskoulun tavoitteenakin oleva sukupuolten tasa-arvon edistäminen onnistuu sellaisen opetussuunnitelman välityksellä, jossa ei erikseen mainita tyttöjä ja poikia.³⁰⁴ On totta, että opetussuunnitelmassa huomioidaan sukupuolet niukasti ja ensisijainen näkökulma onkin sukupuolten tasa-arvon edistäminen koulumaailmassa. Koulujen tehtävänä on edistää tasa-arvoa asennekasvatuksella sekä yhtäläisellä koulutustarjonnalla, joka tarkoittaa tyttöjen ja poikien yhtäläisiä mahdollisuuksia saada opetusta.³⁰⁵ Varsinaisia keinoja tasa-arvon edistämiseen ei opetussuunnitelmassa määritellä sen tarkemmin. Historian oppikirjojen osalta voi todeta, että sukupuolineutraalien opetussuunnitelmien perusteella rakennetut oppikirjat ovat selkeästi mieskeskeisiä ja naisten asema on sivuroolissa. Miehet ovat oppikirjoissa usein se näkyvämpi osapuoli.³⁰⁶

Historian oppiaineen kannalta vuoden 1985 opetussuunnitelmassa on merkittävä osio, joka avaa mikrohistorian tarpeellisuutta koulussa. Historian ja yhteiskuntaopin sisältöjen valinnan yleisissä perusteissa on mainittu mikrohistorian eduksi sen läheisyys arkielämän kanssa, jolloin sen on mahdollista rinnastua oppilaan kokemusten ja oman arkielämän kanssa, jolloin aihe tulee luonnollisesti oppilasta lähelle. Tästä syystä oppiainekseen olisi sisällytettävä mahdollisimman paljon lasten ja nuorten historiaa sekä samoin tarvitaan naisen näkökulmaa ja naisen historiaa.³⁰⁷ Vaikka opetussuunnitelmassa on huomioitu naisten näkökulman ja naisen historian merkitys, niin siitä huolimatta 1980-luvun oppikirjoissa naiset ovat oppikirjoissa se vähemmän esillä oleva sukupuoli.

³⁰³ *Vuosisadat vaihtuvat* 7 1984, *Historiankirja* 1988, *Historian tiet* 7 1984 ja *Historian tiet* 8 1985.

³⁰⁴ Lahelma 1992, 52.

³⁰⁵ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 13–14.

³⁰⁶ Gordon & Lahelma 1992, 319.

³⁰⁷ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 133.

Naisten vähäistä esiintymistä oppikirjoissa on syytä pohtia myös naistutkimuksen ja naishistorian aseman kautta kyseisellä ajanjaksolla. 1980-luvulla naistutkimus ei ole ollut vielä niin yleistä mitä se on tänä päivänä. Tarkasteltaessa 1980-luvun oppikirjoja, niin niistä vanhimmat ovat vuodelta 1984 ja uusimmat vuosilta 1987 ja 1988. Naiset tutkimuksen keskiössä ovat oppikirjojen julkaisuajankohtana tuore ilmiö. Naisten näkyvyys oppikirjoissa saattaa olla senkin takia vähäistä, että naisten näkyvyys tutkimuskohteena ei ole vielä saavuttanut asemaansa. Lisäksi aiheiden siirtyminen historian tutkimuskentältä oppikirjoihin ei selvästikään tapahdu hetkessä.

Suuri yllytys aineiston analyysissä oli 1990-luvun oppikirjat, koska valituissa teemoissa naiset eivät olleetkaan niin merkittävästi enemmän esillä kuin 1980-luvun oppikirjoissa. Tieto naistutkimuksen yleistymisestä ja naisten historiaa käsittelevien tutkimusten määrän kasvusta synnytti odotuksia sille, että oppikirjat olisivat myös enemmän naisnäkökulmasta kuvattuja. 1990-luvun alkupuolella ilmestyneitä uusintapainoksia 1980-luvun oppikirjoista oli muutettu hyvin vähän, vain muutamissa tarkastelemissani teemakokonaisuuksissa oli pieniä eroavaisuuksia aikaisempiin verrattaessa. 1990-luvun uudempia teoksia olivat Otavan *Horisontti* ja WSOY:n *Kohti nykyaikaa* ja *Ihmisen aika – kaksi vuosisataa*, jotka ovat yhdistelmiä, joissa on seitsemännen ja kahdeksannen luokan oppimäärät samassa teoksessa. Näitä teoksia vertaillaessa keskenään, teoksista uudempi, *Ihmisen aika*, tarkasteli historian tapahtumia enemmän myös naisten näkökulmasta. On huomioitava, että esimerkiksi Otavan *Horisontin* ensimmäinen painos on tehty jo vuonna 1993 ja tutkielmassa tarkasteluun saatu toinen painos vuonna 1995. On mielenkiintoista pohtia, onko naisten tutkiminen esimerkiksi historian tutkimuksen kentällä ehtinyt vaikuttaa *Ihmisen aika* teoksen taustalla, mutta ei *Horisontin*. Toki kustantajilla on erilaiset näkemykset tehdä oppikirjoja, ja oppikirjaa tehneen työryhmän merkitys oppikirjan sisältöön on suuri. Ilmeistä kuitenkin on, että tapahtumat historiantutkimuksen kentällä ja tutkimuksen piirissä yleisesti, eivät siirry historian oppikirjoihin kovinkaan nopeasti, vaan viive on ilmeinen.

Tarkastelemalla lukuja sivuilta 30–32, huomaa naisten olevan WSOY:n teoksissa *Kohti Nykyaikaa* ja *Ihmisen aika – kaksi vuosisataa* enemmän esillä kuin Otavan *Horisontissa*. *Horisontissa* on yhteensä 448 sivua, joista vain 57 sivulla käsitellään naisia, eli vain 13 prosenttia oppikirjan sivuista käsittelee naisia. *Horisontissa* naisia käsitteleviä kuvia on noin 23 prosenttia kaikista oppikirjan kuvista. *Kohti Nykyaikaa* teoksessa naisia käsitteleviä kuvia on yhteensä noin 32 prosenttia ja naisia käsitteleviä sivuja noin 22 prosenttia. *Ihmisen aika* teoksessa naisia käsitteleviä sivuja on noin 27 prosenttia ja naisia käsitteleviä kuvia noin 26 prosenttia. Naisia käsittelevien kuvien puolesta *Horisontti* on lähellä teosta *Ihmisten aika*, mutta sivumäärissä on selkeä ero. Naisia käsittelevien sivujen ja kuvien määrä on kuitenkin melko vaatimaton kaikissa näissä oppikirjoissa.

Tutkittaessa naisten näkyvyyttä 1990-luvun oppikirjoissa, on taas aiheellista tarkastella vuosikymmenen opetussuunnitelmaa eli vuoden 1994 opetussuunnitelmien perusteita ja huomioida sieltä sukupuolia käsittelevät osuudet. Vuoden 1994 opetussuunnitelma on aiempaan opetussuunnitelmaan verrattuna erilainen, koska sisältöjä ei rajata uudemmassa opetussuunnitelmassa yhtä tarkasti kuin vanhassa. Myös valmiit sisältöalueet on jätetty opetussuunnitelmasta kokonaan pois, jolloin kouluille ja opettajille jää suuri vastuu sisältöjen valinnasta. Vuoden 1994 opetussuunnitelma huomioi sukupuolet jopa vielä vähemmän kuin vuoden 1985 opetussuunnitelma. Sukupuoli mainitaan opetussuunnitelmassa lähinnä koulun arvoperustan yhteydessä. Ihmisten välinen tasa-arvo sukupuolesta, rodusta tai varallisuudesta riippumatta mainitaan yhdeksi arvokeskustelun peruslähtökohdaksi.³⁰⁸ Toinen sukupuoleen viittaava huomio on vuoden 1994 opetussuunnitelman aihekokonaisuuksien yhteydessä. Aihekokonaisuudet ovat oppiainerajoja ylittäviä teemoja, joita voidaan käsitellä eri oppiaineissa. Teemoja ovat esimerkiksi kansainvälisyyskasvatus, liikennekasvatus ja perhekasvatus. Näistä perhekasvatus liittyy sukupuoliteemoihin. Perhekasvatuksen tavoitteena mainitaan esimerkiksi olevan perheenjäsenten roolien ymmärtäminen. Yläasteella pohditaan esimerkiksi parisuhteen, perhe-elämän ja vanhemmuuteen liittyviä asioita.³⁰⁹ Historian oppiaineen kannalta tämä perhekasvatuksen teemaan kuuluvia osuuksia voi nähdä olevan sellaiset aihepiirit, joissa kuvaillaan esimerkiksi miesten ja naisten välistä työnjakoa eri aikoina. Oppikirjoissa välittyikin sukupuolen perusteella tehtyä työnjakoa, esimerkiksi maaseudun elämää kuvattaessa on tyypillistä esitellä miehille kuuluvia fyysisiä ulkotöitä ja naisille lastenhoitoa ja ruoanlaittoa.

Vuoden 1994 opetussuunnitelmassa mainitaan historian ja yhteiskuntaopin opetuksen tehtäväksi esimerkiksi oppilaan ohjaaminen siten, että hän kykenee ymmärtämään nykyaikaa. Myös yksilön identiteetin vahvistaminen mainitaan yhdeksi tehtäväksi.³¹⁰ Erityisesti tämä identiteetin vahvistaminen on mielenkiintoinen huomio. Jotta esimerkiksi tytöt voisivat vahvistaa identiteettiään, on oletettavaa, että tyttöjen ja naisten historian käsittely ja käyttäminen näkökulmana on tärkeää. Oppikirjojen tavalla käsitellä naisia voi olla vaikutusta siihen, millaisia mielikuvia oppilaille syntyy naisista. Mielikuvien kannalta on merkittävää kuvataanko naiset uhreina vai aktiivisina toimijoina.

1990-luvun oppikirjoissa käsitellään naisia ja tarkastellaan myös naisten historiaa, sitä ei voi ohittaa. Erityisesti teoksessa *Ihmisen aika* on esitelty myös yksittäisiä naisia, kun on esitelty jonkun ajankohdan aikalaista ja näitä yksittäisiä naisia on aiempaa enemmän esillä. Esimerkiksi Miina

³⁰⁸ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 13.

³⁰⁹ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 34–36.

³¹⁰ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 97.

Sillanpää, Minna Canth, Armi Kuusela esiintyvät teksteissä. Kokoavasti on kuitenkin mahdollista sanoa, että 1990-luvunkaan oppikirjoissa naiset eivät ole niin vahvasti esillä kuin miehet ovat.

Oppikirjoista, jotka ovat ilmestyneet 2000-luvulla, täytyy huomioida, että ennen vuotta 2004 ilmestyneet oppikirjat ovat olleet vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteella tehtyjä oppikirjoja, ja vuoden 2004 jälkeen tehdyt vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteella tehtyjä. Yleisilmeeltään 2000-luvulla ilmestyneet oppikirjat, jopa vuoden 1994 opetussuunnitelman mukaiset, kuvaavat runsassanaistemmin myös naisten historiaa. Otavan *Historian tuulet 7* (2003) ja WSOY:n *Historia NYT! 7 ja 8* ovat vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteiden aikaisia oppikirjoja. Oppikirjoissa on nostettu esiin myös naisnäkökulmaa, selkeä ero asian suhteen on ainakin teokseen *Horisontti* (1995), jossa naiset esiintyvät teksteissä yllättävänkin vähän.

Laskettujen kuvien ja sivumäärien perusteella 2000-luvun oppikirjoja ei voi kuitenkaan ylistää naisten käsittelyn suhteen, koska naisia käsittelevät sivumäärät ovat vaatimattomia verrattaessa kirjojen kokonaissivumäärään. Esimerkiksi *Historia NYT 7* oppikirjassa naisia käsitellään 33 sivulla, kun oppikirjassa sivuja on kuitenkin yhteensä 192. Tämä on vain 13 prosenttia kaikista oppikirjan sivuista. Otavan saman ajankohdan teoksessa *Historian tuulet 7* tilanne on hieman parempi, sillä naisia käsitteleviä sivuja on jopa 30 prosenttia. Mutta tarkasteltaessa esimerkiksi *Historian tuulet 8* teosta, huomaa, että naisia käsitteleviä sivuja on jälleen hyvin vähän. Vain 15 prosenttia oppikirjan sivuista käsittelee naisia. Vertailtaessa kaikkia lukuja keskenään, voi huomata, että uusimmissa Otavan oppikirjoissa naisia käsittelevien sivujen määrä on noin 30 prosentin läheisyydessä, mutta ero ei ole esimerkiksi vanhempiin oppikirjoihin mitenkään merkittävän suuri. Lukujen perusteella naisten edustus on oppikirjoissa edelleen heikkoa, mutta 1980-luvun ja 2000-luvun oppikirjoissa on selkeä ero asian suhteen. Mistä ero sitten syntyy? Uudemmissa oppikirjoissa sivuilla on käytetty enemmän tilaa naisiin, eivätkä kuvaukset ole vain yhden lauseen mittaisia. Lisäksi esimerkkeinä käytetään 2000-luvun oppikirjoissa useammin naisia, joka tuo kirjoihin myös naisten näkökulmaa historian tapahtumiin.

Vuoden 2004 peruskoulun opetussuunnitelmaa toteuttavia oppikirjoja ovat Otavan *Forum 7 ja 8* ja WSOY:n *Aikalainen 7 ja 8* teokset. Nämä uusimmat tarkastellut oppikirjat kuvaavat naisia järjestelmällisesti enemmän kuin mitkään aikaisemmat oppikirjat. Vanhemmissa oppikirjoissa on ollut tyypillistä kuvata naiset sivurooliin tai esimerkiksi jonkun tapahtuman uhreiksi. Uusimmissa oppikirjoissa on haluttu tuoda mukaan myös naisten toimijuutta ja esimerkiksi naisten työpanos talvi- ja jatkosodan aikana on aiheena sellainen, jota on selvästi kuvattu *Forum 8* ja *Aikalainen 8* teoksissa enemmän ja näkökulma on ollut juuri aktiivinen toimijuus. Toimijuusnäkökulman yleistymisen oppikirjoissa epäilen olevan peräisin naishistoriasta, jossa toimijuusnäkökulma yleistyi 1990-luvulta

alkaen. Naishistoriassa on tehty tutkimuksia, joiden näkökulma on tarkastella naisia toimijoina.³¹¹ On mielenkiintoista huomata, että tämä näkökulma on myös siirtynyt oppikirjoihin, vaikka siirtymä onkin tapahtunut hitaasti.

On mielenkiintoista pohtia syitä siihen, miksi uusimmissa tarkastelluissa oppikirjoissa on käsitelty enemmän naisia kuin muissa oppikirjoissa. Jälleen kerran on tarpeellista tarkastella opetussuunnitelmaa. Vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa käsitellään sukupuolta, mutta huomioidaan asia pääosin tasa-arvon näkökulmasta. Vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan perusopetuksen arvopohjaan kuuluu tasa-arvo sekä ihmisoikeudet ja perusopetuksen tehtävänä onkin määritelty tasa-arvon edistäminen.³¹² Historian oppiaineen osalta sukupuoli huomioidaan vapaa valintaisissa teemoissa. Käsiteltäväksi teemaksi voidaan valita tasa-arvon kehityksen tarkastelu 1800-luvulta nykypäivään saakka.³¹³ Historian opetuksessa on mahdollista tuoda esiin tasa-arvoisuuden näkökulmaa esimerkiksi mikrohistoriallisen lähestymistavan avulla, jolloin historian tapahtumia käsitellään tavallisten ihmisten, kuten lasten, naisten ja perheen näkökulmasta.³¹⁴ 2000-luvun oppikirjoissa on näkyvässä, että naisten ja lasten näkökulmia on tuotu aiempaa enemmän esiin. Esimerkiksi teollistumisen ja sotahistorian yhteydessä näitä näkökulmia on huomioitu selkeästi aiempaa enemmän.

Oppimateriaalit ovat nykyisin pääosin yksityistä yritystoimintaa, kun ennen esimerkiksi opetushallitus ja sitä edeltänyt kouluhallitus vastasivat oppimateriaalien hyväksymisestä ja tarkastelumenettelystä. Nykypäivänä oppimateriaaleilla ei ole enää viranomaisten asettamia laatuvaatimuksia, mutta valtakunnalliset opetussuunnitelmien perusteet ovat edelleenkin oppimateriaalien keskeisenä lähtökohtana. Yleisesti ottaen Suomessa käytössä olevat oppikirjat ja muut käytössä olevat materiaalit ovat laadultaan hyviä, ja esimerkiksi vaatimukset tasa-arvosta ja tasapuolisuudesta on selkeästi kustantajien ja oppikirjojen tekijöiden tiedossa. Oppimateriaaleja koskevissa tutkimuksissa esiin nousseita ongelmia ovat olleet esimerkiksi joissain tapauksissa liittyneet oppikirjoissa käytettyyn kuvitukseen, jonka on saatettu katsoa olevan liian yksipuoleista.³¹⁵

Opetussuunnitelmien on huomattu pyrkivän sukupuolineutraaliin sävyyn, ja tämä ilmiö näkyy myös oppikirjoissa. Oppikirjoissa on tyypillistä kuvata sukupuolet tavalla, joka yleisellä tasolla normaali, hyväksytty ja täysin tavanomainen toiminta.³¹⁶ Yhteiskunnan sisällä olevia valmiita malleja siitä,

³¹¹ Markkola & Östman 2014, 48–49.

³¹² Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 14–19.

³¹³ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 225.

³¹⁴ Kuusi et al. 2009, 22.

³¹⁵ Kuusi et al. 2009, 37.

³¹⁶ Kuusi et al. 2009, 37.

mikä on sukupuolelle hyväksyttävää toimintaa ja käytöstä, lähdetään harvemmin rikkomaan. Oppimateriaaleissa on havaittavissa tiedostamattomia sekä tiedostettuja mielikuvia ja asenteita, jotka liitetään vahvasti eri sukupuolin.³¹⁷ Oppikirjoissa on kuitenkin myös näkyvissä tasa-arvoisia kuvauksia, esimerkiksi tämän tutkielman aiheiden osalta tasa-arvoisuuteen pyrkiminen näkyy erityisesti niissä oppikirjojen osioissa, joissa todella käsitellään sukupuolten tasa-arvoa. Silloin on haluttu nostaa esiin tasa-arvon kehityskaarta esimerkiksi Suomessa toisen maailmansodan jälkeen, ja kyseenalaistetaan lähihistorian tilannetta sukupuolten tasa-arvoon kohdistuvista epäkohdista.

Vaikka oppimateriaaleja ei enää viranomaisten toimesta tarkisteta, niin tarvittaessa viranomaiset voivat puuttua epäkohtiin, jotka liittyvät esimerkiksi oppimateriaaleihin. Oppimateriaaleihin liittyviä valituksia nousee toisinaan esiin esimerkiksi opettajien, vanhempien ja opiskelijoiden toimesta. Valitukset ovat liittyneet juuri sukupuolten tasa-arvoon kohdistuviin epäkohtiin, joihin on haluttu muutos. Vuonna 2009 julkaistussa sosiaaliministeriön selvityksessä käsitellään koulutusta ja sukupuolten tasa-arvoa. Selvityksessä avataan opetusministeriön ja kustannusyhtiöiden tekemää yhteistyötä, jonka avulla halutaan turvata tasa-arvoa oppimateriaaleissa. Merkittävä huomio selvityksessä on:

Opetusministeriö on käynnistänyt neuvottelut oppikirjakustantajien avainhenkilöiden kanssa.

Oppikirjakustantajat ovat suhtautuneet asiaan myönteisesti ja ovat valmiita välittämään oppikirjojen tekijöille sukupuolitietoisuutta tukevaa materiaalia. Opetusministeriö selvittää materiaalin ja ohjeistuksen laatimista.³¹⁸

Tämä selvitys on mielenkiintoinen lisä, kun pohtii selitystä siihen, miksi 2010-luvun jälkeen ilmestyneissä oppikirjoissa kuvataan enemmän naisia, kuin esimerkiksi 2000-luvun alun oppikirjoissa, vaikka opetussuunnitelmassa ei ole merkittävästi eroavaisuutta siinä, miten sukupuolta käsitellään.

Kaikki tulokset yhteen koottuna on mahdollista todeta, että naiset todella ovat koottujen lukujen, kuvien määrän ja tekstin analysoinnin perusteella oppikirjoissa vähällä huomioilla. Tilanne on kuitenkin kohentunut 1980-luvulta 2000-luvulle tultaessa. 1980-luvun kuvaukset naisista ovat usein olleet lyhyitä ja pintapuoleisia kun taas 2000-luvun oppikirjoissa on käsitelty asioita useammin naisnäkökulmasta. Jos naisten roolia tarkastellaan, voi todeta, että naiset on kuvattu usein jonkun tapahtuman uhreina, esimerkiksi sodan kärsijöinä. 2000-luvun oppikirjoissa on lisätty teksteihin myös sellaisia osuuksia, joissa naiset ovat saaneet aktiivisemmän roolin, ja heidän tekemistään

³¹⁷ Kuusi et al. 2009, 37.

³¹⁸ Kuusi et al. 2009, 28.

huomioidaan. Naishistoriassakin näkyvä toimijuuden kuvaaminen on selvästi siirtynyt myös 2000-luvun uudempiin oppikirjoihin. Tutkielmassa ei keskitytty vertailemaan sukupuolten tasa-arvoista esiintymistä, vaan naisten käsittely oli ensisijainen huomionkohde. Tutkielmassa on koottu yhteen naisten käsittelyä valittujen teemojen kautta ja teemojen perusteella on pyritty muodostamaan kuva siitä, miten naiset ovat valittuun teemaan liittyneet oppikirjojen teksteissä, ja millaisen kuvan oppikirjoista saa naisista valitun teeman myötä eri aikoina olleiden oppikirjojen perusteella.

Tutkielmassani en ota kantaa siihen, millaisia historian oppikirjojen tulisi olla. Oppikirjojen analyysi kuitenkin osoittaa huomioita naisten käsittelystä, jonka perusteella voisi todeta, että naisten käsittelyä olisi vielä mahdollista lisätä oppikirjoissa. Mielenkiintoista onkin seurata, mikä on tilanne uuden opetussuunnitelman pohjalta luoduissa uusissa historian oppikirjoissa.

Lähdeluettelo

Lähteet:

Tutkitut historian oppikirjat:

Otava:

Historian tiet 7, 1984 ja 1987

Historian tiet 8, 1985

Koulun historia 7, 1986 ja 1992

Koulun historia 8, 1987 ja 1992

Horisontti: Historia Napoleonista nykypäivään, 1995

Historian tuulet 7, 2003

Historian tuulet 8, 2005

Forum 7, 2012

Forum 8, 2013

WSOY:

Vuosisadat vaihtuvat 7, 1984 ja 1991

Vuosisadat vaihtuvat 8, 1985

Historiankirja 7, 1988

Historiankirja 8, 1990

Kohti Nykyaikaa – 1800–1900-luku, 1996

Ihmisen aika – kaksi vuosisataa, 1998

Historia – NYT 7, 2002

Historia – NYT 8, 2003

Aikalainen 7, 2010

Aikalainen 8, 2011

Opetussuunnitelmat ja opetussuunnitelmia koskevat tiedoksiannot:

Kouluhallituksen perusluettelo: hyväksytyt oppikirjat ja muut opetuksessa käytettävät kirjat, 1983–1992. Kouluhallitus. Oppimateriaalitoimisto.

Opetussuunnitelma ja tuntijako. Opetushallituksen internet-sivut:

[http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/opetussuunnitelma_ja_tuntijako] Luettu 1.10.2016.

Perusopetusasetus 825, 1998. [<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852>]

Perusopetuslaki 628, 1998. [<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>]

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985. Kouluhallitus. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1985.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Opetushallitus. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1995.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallituksen internet-sivut:

[http://opetushallitus.fi/download/139848_pops_web.pdf] luettu 11.1.2016

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallituksen internet-sivut:

[http://www.oph.fi/download/160358_opsluonnos_perusopetus_luvut_1_12_19092014.pdf]

Luettu 1.10.2015.

Perusopetuksen opetussuunnitelmauudistus 2004. Opetushallituksen internet-sivut:

[http://www.oph.fi/download/46740_perusopetuksen_vuoden_2004_opetussuunnitelmauudistus.pdf]
] Luettu 1.10.2015.

Perusopetuksen tuntijako. Opetus- ja kulttuuriministeriön internet-sivut:

[http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/vireilla_koulutus/perusopetus/] Luettu 1.10.2016

Säädökset ja ohjeet, opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteet 2014. Opetushallituksen internet-sivut:

[http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/perusopetus]
Luettu 1.10.2016

Valtioneuvoston asetus 422, 2012. [<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120422>]

Tutkimuskirjallisuus:

Ahola, Suvi, 'Suomalaisissa historian oppikirjoissa naiset jäävät yhä miesten varjoon', [<http://www.hs.fi/kulttuuri/a1423452482545>] Luettu 9.2.2015

Ahtisaari, Eeva & Lähteenmäki, Maria & Markkola, Pirjo & Ramsay, Alexandra, *Yksi kamari – kaksi sukupuolta: Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset*. Eduskunnan kirjasto: Helsinki, 1997.

Alasuutari, Pertti, *Laadullinen tutkimus 2.0*. Vastapaino: Tampere, 2014 (5. painos).

Gordon, Tuula & Lahelma, Elina, 'Tytöjen toiseus opetuksessa ja koulutuksessa'. Teoksessa Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (toim.) *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Tammer-Paino Oy: Tampere, 1992, 314–329.

Haapalainen, Jonna & Marja-Leena Kultanen, Sosiaalinen sukupuoli, sukupuoliroolit ja sukupuolijärjestelmät. Ulkoasiainministeriö.

[<http://global.finland.fi/gender/ngo/peruskasitteet.htm#gender>] Luettu 11.10.2016

Hiidenmaa, Pirjo, 'Oppikirjojen tutkimus'. Teoksessa Ruuska, Helena & Löytönen, Markku & Rutanen, Anne (toim.), *Laatua! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä*. Bookwell Oy: Porvoo, 2015, 27–41.

Häggman, Kai, *Johdatus perhehistoriaan*. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 11, Helsinki: 1996.

Häggman, Kai, *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 179, Helsinki: 1994.

Häkkinen, Kaisa, *Suomalaisen oppikirjan vaiheita*. Hakapaino Oy: Helsinki, 2002.

Juvonen, Tuula & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija, 'Kuinka sukupuolta voi tutkia?', Teoksessa Saresma, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino: Tampere, 2010. 39–49.

Jääskeläinen, Liisa & Hautakorpi, Johanna, Onwen-Huma, Hanna & Niittymäki, Hanna & Pirttijärvi, Anssi & Lempinen, Miko & Kajander, Valpuri, *TASA-ARVOTYÖ ON TAITOLAJI. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa*. Opetushallituksen julkaisut, Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy: Tampere, 2016.

Kaarninen, Mervi & Markkola, Pirjo 'Naishistoria murrosiässä' *Historiallinen aikakauskirja* 1/1992, 37–42.

Kurkela, Nina, *Eurooppalaista identiteettiä rakentamassa. Lukion historian opetuksen luoma kuva Suomesta osana Eurooppaa 1980-luvulta 2000-luvulle*. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylä, 2012.

Kuusi, Heli & Jakku-Sihvonen, Ritva & Koramo, Marika, 'Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo'. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:52, Yliopistopaino: Helsinki, 2009.

Lahelma, Elina, *Sukupuolten eriytyminen peruskoulun opetussuunnitelmassa*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 132, Yliopistopaino: Helsinki, 1992.

Lampela, Kristiina, Lahelma, Elina, 'Tytöt ja pojat peruskoulussa – Kouluhenkilöstön näkemyksiä tasa-arvosta'. Teoksessa Jakku-Sihvonen, Ritva & Lindström, Aslak & Lipsanen, Sinikka (toim.), *Toteuttaako peruskoulu tasa-arvoa?*. Yliopistopaino: Helsinki, 1996 (2. painos). 225–238.

Lappalainen, Antti, *Oppikirjan historia - kehitys sumerilaisista suomalaisiin*. WSOY: Porvoo, 1992.

Markkola, Pirjo, *'Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1994.

Markkola, Pirjo & Östman, Ann-Catrin, 'Historian ja naistutkimuksen välissä: Naishistoria Suomessa 1970-luvulta 1990-luvun puoliväliin'. *Sukupuolentutkimus – Genusforskning* 27/ 2014, 44–56.

Mattsson, Anne, *Sylvi Kekkosen elämäkerta*. Art House: Helsinki, 2000.

Moilanen, Laura-Kristiina & Sulkunen, Susanna, 'Johdanto: Aika ja identiteetti'. Teoksessa Moilanen, Laura-Kristiina, Sulkunen, Susanna (toim.), *Aika ja identiteetti*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2006. 7-37.

Nevala, Maria-Liisa (toim.), *"Sain roolin johon en mahdu"* Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset: Keuruu, 1989.

Nevala-Nurmi, Seija-Leena, *Lottatyöt ja sotilaspojat*. Minerva Kustannus: Helsinki, 2007.

Nevala-Nurmi, Seija-Leena, 'Kansakunta pienoiskoossa – Lotta- ja Suojeluskuntaperhe', teoksessa Gordon, Tuula & Lempiäinen, Kirsti (toim.) *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Vastapaino: Tampere, 2002.

Ollila, Anne, *Kirjoituksia kulttuurista, sukupuolesta ja historiasta*. Hansaprint Oy, direct Vantaa, 2010.

Pekkola, Jaana, 'Työläisnaiset kansainvälisessä tutkimuksessa'. Teoksessa Setälä, Päivi, *Naiskuvista todellisuuteen*. Arvi. A. Karisto Oy: Hämeenlinna 1984.

Peltonen, Matti, *Matala katse: kirjoituksia mentaliteettien historiasta*. Hanki ja jää: Helsinki: 1992

Peltonen, Matti, *Mikrohistoriasta*. Tammer-Paino Oy: Tampere: 1999.

Peltonen, Matti, *Viinapäästä kolerakauhuun: kirjoituksia sosiaalhistoriasta*. Hanki ja jää: Helsinki: 1988.

Pietikäinen, Jukka-Pekka, 'Ahneita kustantajia vai laadun tekijöitä?', Teoksessa Ruuska, Helena & Löytönen, Markku & Rutanen, Anne (toim.) *Laatua! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä*. Bookwell Oy: Porvoo, 2015, 57–66.

Ruuttila, Juha, *Taustajoukoista Tamminiemeen – nainen yhteiskuntaopin oppikirjoissa 1945–2000*. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, 2005.

Ruuska, Helena, 'Mitä oppikirjailija osaa?'. Teoksessa Ruuska, Helena, Löytönen, Markku, Rutanen, Anne (toim.) *Laatua! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä*. Bookwell Oy: Porvoo, 2015, 17–27.

Saresma, Tuija, Harjunen Hannele, 'Ikuisuuskyseminen nyt!'. Teoksessa Harjunen, Hannele & Saresma, Tuija (toim.), *Sukupuoli nyt! Purkamisia ja neuvotteluja*, Kampus Kustannus/ JYY julkaisusarja nro 87: Jyväskylä, 2012. 7-13

Sulkunen, Irma, *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita*. Hanki ja jää: Helsinki, 1995.

Sulkunen, Irma, *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Hanki ja jää: Juva, 1989.

Sulkunen, Irma, 'Suomalaisten naisten äänioikeus kansainvälisessä kehityksessä'. Teoksessa Sulkunen, Irma & Lähteenmäki, Maria & Korppi-Tommola, Aura, *Naiset eduskunnassa*. Edita Prima Oy: Helsinki, 2006, 10–28.

Syrjäläinen, Eija & Kujala, Tiina, 'Sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus – vaiettu aihe opettajankoulutuksessa ja koulun arjessa'. Teoksessa Suortamo, Markku & Tainio, Liisa & Tani, Sirpa (toim.), *Sukupuoli ja tasa-arvo koulutuksessa*. WS Bookwell Oy: Juva, 2010, 23–41.

Tainio, Liisa & Teräs, Tiina, *Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa*, opetushallituksen julkaisu, 2010.

Tammisto, Antero, *Historian naiset: oppikoulujen Suomen historian oppikirjojen naiskuva 1843–1945*. Historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, 1983.

Tammisto, Antero, 'Paras siwistyksen mitta on aina se, missä arwossa missäkin kansassa waimot owat': naiskuva Suomen historian oppikirjoissa.' Teoksessa Kostiainen, Auvo (toim.), *Nainen historiassa*. Turun yliopiston offset-paino: Turku, 1985. 206–224.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anne, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Gummerrus Kirjapaino Oy: Jyväskylä, 2009 (5. painos).

Tuovinen, Eila (toim.), *Taisteleva Minna: Minna Canthin lehtikirjoituksia ja puheita 1874–1896*. Kirjapaino Raamattutalo: Pieksämäki, 1994.

Urho, Leena, *Tasa-arvo historian oppikirjoissa – sukupuolten esiintyminen 5.luokan historian oppikirjoissa*. Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, 2015.

Virokannas, Noora, *Opetussuunnitelman, oppikirjojen ja nuorten historiakuvat peruskoulussa*. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, 2013.

Väisänen, Jaakko, *Murros oppikirjojen teksteissä vai niiden taustalla? 1960- ja 1990-luvun historian oppikirjat kriittisen diskurssianalyysin silmin*. Kasvatustieteiden väitöskirja, Joensuun yliopisto, 2005.

Liitteet

Liite 1. Historian opetuksen sisältöalueet vuoden 1985 opetussuunnitelman perusteissa, 7. luokka.

Eurooppa Wienin kongressin jälkeen; Euroopan levoton vuosi 1848   • Vallankumouksen osapuolet; vanhat ja uudet yhteiskunnalliset voimat• vallankumousliikkeiden vaatimukset• helmikuun vallankumous Pariisissa• kapinaliikkeiden esiintyminen Euroopan eri osissa
Industrialismi ja työväenliike   • teollistumisen edellytykset, keksinnöt tuotannossa ja liikenteessä, myös Suomessa• Työn kaupunki: kuvaus teollistuvasta yhteiskunnasta ja sen ongelmista• sosialistinen työväenliike: Karl Marx• Suomen työväenliike
Porvoon valtiopäivät   • Suomen sota• Suomen uusi asema Venäjän yhteydessä ja hallinnon keskeiset piirteet
Kansallinen herääminen   • Lönnrot, Runeberg, Snellman• suomen kielen asema ja kieliasetus vuonna 1863• koululaitos, oma raha ja sotaväki• sanomalehdistön kehittyminen, kansalaisten harrastus- ja järjestystoiminnan viriäminen
Teollisuuden murros Suomessa   • sahayhdyskunnan synty• maalaisväestön elämän muutos• maassamuutto ja siirtolaisuus
Pohjoismaiden kulttuurielämää 1800-luvulla   • romantiikan ja realismin edustajia Pohjoismaissa• napaseutujen tutkijoita• Pohjoismaat rauhan asialla
Pohjois-Amerikka 1800-luvulla   • siirtolaisuus Euroopasta: muuton vaikuttimet, sijoittuminen• asutuksen leviäminen ja intiaanien asema• sisällissota ja neekereiden aseman kehitys• taloudellinen nousu ja suuryhtiöt
Afrikan muuttuminen siirtomaa-alueeksi   • Afrikka houkuttelee eurooppalaisia• kilpajuoksu Afrikkaan ja mantereen jako• alkuperäisväestön asema
Imperialismi Kaukoidässä   • pyrkimykset Kiinan taloudelliseen hyväksikäyttöön• Venäjän laajentuminen Aasiaan• Japanin muutos uudenaikaiseksi valtioksi
Venäjän yhteiskunta vuonna 1905   • Venäjä kuohuntatilassa: vanha järjestelmä ja uudistusten vaatijat• elämä vallankumouksellisella Venäjällä
Sortovuodet Suomessa 1899-1917   • ensimmäinen sortokausi: helmikuun manifesti, asevelvollisuuslaki ja kielimanifesti – suomalaisen vastarinnan muodot• suurlakko ja eduskuntaudistus• toinen sortokausi ja jääkäriiliike

Liite 2. Historian opetuksen sisältöalueet vuoden 1985 opetussuunnitelman perusteissa, 8. luokka.

Ensimmäinen maailmansota   • Euroopan kartta 1914• sodan taustaa: Saksan-Ranskan suhteet, liittoumat ja kilpavarustelu• sodan alueellinen ulottuvuus• uudet valtiot sodan jälkeen• rauhanajatus ja -liike
Neuvostoliiton syntyvaiheet   • Vallankumoukseen johtanut kehitys• vuosi 1917 ja Lenin• neuvostovallan vakiintuminen ja Stalin
Suomen itsenäistyminen ja alkuvaiheet   • Venäjän vallankumousten vaikutukset Suomessa 1917• itsenäisyysjulistus ja itsenäisyyden tunnustaminen• jakaantuminen eri leireihin• kansalais sodan päävaiheita• sisäinen ja ulkoinen ratkaisu: sodan jälkiselvittelyt, hallitusmuoto, K.J. Ståhlberg ja Tarton rauha 1920, Ahvenanmaa
Suomi vuonna 1936-1937   • sisäistä rakentamista: presidentin vaihdos, ”punamultahallitus”, Imatran valjastaminen jatkuu – taloudellinen kehitys vakiintuu• ulkoista kunniaa: urheilumenestykset• teknistyvä kulttuuri muuttaa elämää: radio, auto, elokuva
Saksan ”kolmas” valtakunta   • Hitlerin valtaannousu• kansallissosialismi käytännössä• Suur-Saksan rakentaminen: tie toiseen maailmansotaan
Toinen maailmansota   • Saksan valloitukset: Atlantilta Volgalle ja Saharasta Jäämerelle• voimasuhteet muuttuvat vuonna 1942• ihminen sodan jaloissa: totaalinen sota, miehitysvalta, keskitysleirit, vastarintaliikkeet• Kolmannen valtakunnan tuho• Tyynenmeren sota; Hiroshima• YK:n perustaminen
Suomi toisessa maailmansodassa   • Sotaan johtanut kehitys• talvisota• välirauhan aika• jatkosota• rauhansopimuksen täytäntöönpano• suhteet Neuvostoliittoon muuttuvat, YYA-sopimus
Suurvaltasuhteet toisesta maailmansodasta nykypäiviin   • USA ja Neuvostoliitto – johtavat suurvallat• kylmä sota, Nato ja Varsovan liitto• liennytyskehitys: Saksan kysymys, SALT, ETYK
Suomen ulkopolitiikka laajenee   • Paasikivestä nykypäivään• Suomen ja Neuvostoliiton yhteistoimintaa

• pohjoismainen yhteistyö • Suomi ja YK
Elämä Suomessa 1950-luvun alkupuoliskolla   • talouselämä vapautuu säännöstelystä • Helsingin olympialaisten aikaan: uutuudet muuttavat suomalaisten elämää
Suomi hyvinvointivaltiona   • elinkeinorakenteen kehittyminen, muuttoliike • elintaso, elämisen taso • välimatkat lyhenevät • kohti informaatioyhteiskuntaa • pyrkimys tasa-arvon yhteiskuntaan
Kolmannen maailman esiinnousu   • Kiinan tasavalta • Intia • Afrikan maiden itsenäistyminen • Lähi-Itä • latinalainen Amerikka
Ristiriitujen ja yhteistyön maailma   • Rikas pohjoinen ja köyhä etelä • kilpavarustelu, rauhanliikkeet • ihmisoikeudet ja niiden toteutuminen nykymaailmassa • YK vastakohtien tasoittajana

Liite 3. Historian opetuksen sisältöalueet vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa.

Elämää 1800-luvulla ja kansallisuusaate   • elämää 1800-luvun Suomessa• 1800-luvun alun keskeiset valtiolliset muutokset ja kansallisuusaatteen vaikutukset Euroopassa• kulttuuri kansallisuusaatteen heijastajana Suomessa
Teollinen vallankumous   • teollistuminen ja sen vaikutukset ihmisten elämään• kaupungistuminen
Murrosten aika Suomessa   • sääty-yhteiskunnan mureneminen• Suomen venäläistäminen ja sen vastustus
Suurvaltojen kilpailusta ensimmäiseen maailmansotaan seurauksineen   • imperialismi ja sen vaikutukset Euroopan suurvalloille ja siirtomaille• ensimmäinen maailmansota, sen syyt ja seuraukset• Venäjän keisarikunnan luhistumisen syyt ja vuoden 1917 vallankumoukset• Suomen itsenäistyminen ja sisällissota
Laman ja totalitarismin aika   • maailmantalouden romahtaminen ja sen vaikutukset Eurooppaan• elämää demokratioissa ja diktatuureissa Toisen maailmansodan aika• toinen maailmansota, sen syyt ja seuraukset• Suomi toisessa maailmansodassa ja sodasta selviäminen
Suomi 1950-luvulta nykypäivään   • elinkeinorakenteen muutos ja sen vaikutukset ihmisten elämään• suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminen Idän ja lännen ristiriidoista etelän ja pohjoisen vastakkainasetteluun• kylmä sota• maailman jakautuminen köyhiin ja rikkaisiin valtioihin ja siitä aiheutuvat ongelmat
Elämää 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa   • länsimaisen kulutusyhteiskunnan synty ja sen vaikutukset ihmisten elämään ja ympäristöön• tiedonvälityksen kehitys
Lisäksi yksi seuraavista teemoista, jonka kehitystä tarkastellaan 1800-luvulta nykyaikaan saakka: a) jokin Euroopan ulkopuolinen kulttuurib) tasa-arvoisuuden kehitysc) kulttuurin kehitysd) teknologian kehitys, esimerkiksi liikkumis- ja kuljetusvälineiden kehityse) Euroopan hajaannuksesta sen yhdistymiseen